

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav českého jazyka a teorie komunikace

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Blanka Jelínková

Vybrané aspekty jazyka rozhlasových pořadů o vaření
Selected Linguistic Aspects of the Radio Culinary Broadcasts

Místo a rok odevzdání: Praha, 2012 **Vedoucí práce:** Mgr. Alena A. Fidlerová, Ph.D.

Děkuji dr. Aleně A. Fidlerové za cenné rady, připomínky a za ochotné vedení mé práce.
Mgr. Pavlíně Jínové děkuji za zajímavé podněty.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. 5. 2012

Blanka
Jelínková

Abstrakt: Tato práce se zabývá vybranými aspekty jazyka dvou rozhlasových pořadů (Rozhlas u plotny, Pochoutky). Teoretická část se věnuje tradici výzkumu mluvených projevů, zkoumaným zdrojům a jevům. Závěr této části je věnován přístupům k mluveným projevům věnujícím se koherenci a kohezi.

Pro zkoumání byly pořízeny transkripty výše zmíněných pořadů. Speciálně pro tento typ analýzy pak byla vytvořena specifická přepisovací pravidla (na základě jiných stávajících přepisovacích pravidel). V Rozhlasu u plotny je hostem profesionální kuchař, v Pochoutkách je hostem herec nebo moderátor. V práci je stručně popsán a porovnán jazyk těchto dvou mluvčích po stránce hláskové, morfologické, lexikální, syntaktické a stylistické. Hlavní část práce následně vychází z roviny textové syntaxe a věnuje se kohezi a koherenci v mluveném dialogu. Základ této části je postaven na porovnání dvou typů dialogů (a dvou typů mluvčích) z hlediska koheze/koherence: dialogu převážně plynulého a dialogu převážně narušovaného (např. souběžným mluvením). Na ukázkách jsou představeny různé způsoby udržování soudržnosti v dialogu plynulém a způsoby udržování soudržnosti v dialogu narušovaném.

Klíčová slova: dialog, koheze, koherence, mluvený projev, současná čeština.

Abstract: This thesis discusses selected linguistic aspects of two radio culinary broadcasts (Rozhlas u plotny, Pochoutky). The theoretical part deals with the tradition of spoken language research, its resources and the phenomena studied. The conclusion of this chapter is devoted to the approaches to spoken language focused on coherence and cohesion.

For the purposes of analysis, transcripts of above mentioned radio culinary broadcasts were made. Specific transcription rules (based on different existing transcription rules) were created, to suit our type of analysis. In Rozhlas u plotny, the guest is a professional chef, in Pochoutky, the guest is an actor or a presenter. First part of the work briefly describes and compares language of these two types of speakers in the terms of phonetics, morphology, lexicology, syntax and stylistics. Subsequently, the main part of the thesis concentrates on textual syntax and describes cohesion and coherence of spoken dialogue. From this point of view, it focuses on comparison of two types of dialogues (and two types of speakers): predominantly continuous dialogue vs. predominantly interrupted dialogue (e.g. by overlapping talk). Thus, it gives examples representing various ways of retaining cohesion and coherence in continuous dialogue and in interrupted dialogue.

Key words: dialogue, cohesion, coherence, spoken language, contemporary Czech.

Obsah

Úvod	10
1. Výzkum mluvených projevů (s přihlédnutím k dialogu).....	12
1.1 20. léta 20. století.....	12
1.2 40. léta 20. století.....	12
1.3. 60. léta 20. století.....	13
1.4 70. léta 20. století.....	15
1.5 80. léta 20. století.....	18
1.6 90. léta 20. století až po současnost.....	20
1.7 Koheze a koherence	22
2. Charakteristika použitého materiálu	25
2.1 Rozhlas u plotny	25
2.2 Pochoutky.....	26
2.3 Transkript	28
3. Vybrané aspekty jazyka dvou rozhlasových pořadů (dvou typů mluvčích).....	29
4. Vybrané hláskové jevy	30
4.1 Protetické v.....	30
4.2 Diftongizace ý-ej	31
4.3 Úženi é-í.....	31
4.4 Zjednodušování hláskových skupin.....	32
4.5 Závěr	33
5. Vybrané morfologické jevy	35
5.1 První osoba plurálu kondicionálu slovesa být.....	35
5.2 Pádová koncovka -ma v 7. pádě plurálu ve všech rodech	35
5.3 Shoda neuter v plurálu	36
5.4 Závěr	37
6. Vybrané jevy na rovině textové syntaxe.....	38
7. Vybrané lexikální jevy.....	40
7.1 Deminutiva.....	40
8. Vybrané stylové jevy	42
9. Koheze (a koherence)	44
9.1 Gramatické prostředky koheze.....	45
9.2 Lexikální prostředky koheze	46
9.3 Tematická výstavba	47
10. Koheze/koherence a dialog	49
11. Plynulý dialog (Rozhlas u plotny).....	50
11.1 Způsoby textové koheze a použití konkrétních jazykových prostředků	50
11.1.1 Reiterace.....	50

11.1.2 Substituce (vztahy hyperonymie-hyponymie, synonymie, antonymie, pronominalizace)	54
11.1.3 Elipsa	59
11.1.4 Použití jazykových prostředků k časové a místní orientaci	60
11.1.5 Textové orientátory	64
11.1.6 Oslovení	67
11.1.7 Kontaktní prostředky	68
11.1.8 Komentáře/vsuvky	68
11.2 Koherence	69
11.3 Tematická strukturace	71
11.3.1 Zavedení základního tématu	71
11.3.2 Zavedení subtémat	72
11.3.3 Návraty k tématu	73
11.3.4 Ukončení tématu	74
12. Narušený dialog (Pochoutky)	76
12.1 Způsoby textové koheze a použití konkrétních jazykových prostředků	76
12.1.1 Reiterace	76
12.1.2 Substituce (vztahy hyperonymie-hyponymie, synonymie, antonymie, pronominalizace)	80
12.1.3 Elipsa (a koherence)	80
12.1.4 Použití jazykových prostředků k časové a místní orientaci	81
12.1.5 Textové orientátory	83
12.1.6 Oslovení	84
12.1.7 Kontaktní prostředky	85
12.1.8 Komentáře/vsuvky	85
12.2 Tematická strukturace	86
12.2.1 Zavedení základního tématu	86
12.2.2 Zavedení nového tématu (subtématu)	87
12.2.3 Návrat k základnímu tématu	89
12.2.4 Ukončení tématu	90
12.3 Nedorozumění	91
Závěr	92
Prameny	95
Seznam použité literatury	95
Příloha č. 1: Přepisovací pravidla	103
Příloha č. 2: Ukázky transkriptů	105

Seznam použitých zkratk

- AF – Alena Frydrychová, reportérka
AO – Antonín Olah, šéfkuchař
DB – Daniela Brůhová, reportérka
EP – Eliška Pilařová, reportérka
IS – Ivana Schöffelová, reportérka
JC – Jiří Chum, moderátor
JF – Jaroslav Finkous, šéfkuchař
JK1 – Jiří Kokmotos, reportér
JM – Jaromír Meduna, host
JS – Jiří Schmitzer, host (Pochoutky)
JS – Jiří Šobr, reportér (Rozhlas u plotny)
KN – Karel Novotný, kuchař
LM – Luboš Mady, kuchař
LS – Ladislav Švehla, šéfkuchař
M – neznámý mluvčí, reportér, moderátor
MB – Miloslav Budínský, šéfkuchař
MJ – Marie Jarkovská, provozní penzionu
MK – Milan Kadlec, šéfkuchař
MM – Marek Martinec, kuchař
MR – Miloš Richter, kuchař
NK – Naďa Konvalinková, moderátorka
NN – neznámý mluvčí, šéfkuchař
OJ – Ota Jiráček, host
PH – Petr Harmanoš, šéfkuchař
PJ – Pavla Jelínková, reportérka
PK – Pavel Kudrna, reportér, moderátor
PV – Petr Vondráček, herec, moderátor
PR – Patrik Rozehnal, moderátor
RR – Romana Růžičková, reportérka
RS – Radim Sosnar, kuchař (Rozhlas u plotny 8. 1. 2010, 12. 1. 2010)
RS – Radek Švarc, kuchař (Rozhlas u plotny 9. 2. 2010, 21. 1. 2010)
RV – Robert Vodolán, šéfkuchař (Rozhlas u plotny)
RV - Roman Vojtek, herec (Pochoutky)
SL – Světlana Lavičková, reportérka

TB – Tomáš Bajner, kuchař

VD – Václav Dobrovolný, šéfkuchař

VP – Václav Pach, šéfkuchař

VS – Václav Šelhubr, šéfkuchař

Úvod

O charakteru mluvených projevů bylo napsáno již mnoho prací (viz kap. 1). I tato práce se snaží postihnout specifičnost mluveného projevu, konkrétně dialogu, a to zejména z hlediska textové koheze a koherence. V úvodních kapitolách podáváme přehled prací z oblasti mluvených projevů (s přihlédnutím k dialogickým projevům), které považujeme za nejdůležitější. Ukazují, jakým vývojem výzkum prošel, než se začala zkoumat koheze/koherence u mluvených projevů. Tyto práce nám slouží jako základ pro pochopení podstaty dialogu a jeho základních rysů, současně také slouží jako základ, na kterém stavíme, když popisujeme další rys dialogu: kohezi a koherenci. Zaměřujeme se na výstavbu dialogu jako celku.

Zdrojem jazykových dat byly přeepsané rozhlasové nahrávky. Pro analýzu jsme vybrali dva typy mluvčích. Jedním typem je profesionální kuchař, jehož hlavní pracovní náplní není mluvit, ale vařit. Druhým typem je známá osobnost, jejíž hlavní pracovní náplní je používat jazyk (herec/moderátor), ale nevařit. Vybrali jsme takové části nahrávky, kde oba typy mluvčích hovoří o podobném tématu, tedy vaření, a věnují se téže činnosti, přípravě jídla. Důležitým faktorem při výběru materiálu byla pro nás profese mluvčích. Snažili jsme se postihnout, jak velký vliv má na podobu a způsob projevu. V několika kapitolách (viz kap. 3, 4, 5, 6, 7) jsme zachytili výrazné rysy daného materiálu na úrovni jednotlivých jazykových rovin (hláskové, morfologické, syntaktické, lexikální, stylistické). Cílem bylo popsat obecné tendence charakteristické pro daný materiál a upozornit na zajímavý rys či jev. Nejde tedy o komplexní rozbor každé roviny, neboť to rozsah této práce neumožňuje a ani to není naším úmyslem. Pojednáváme o jevech spíše selektivním způsobem na základě jejich výskytu v získaném jazykovém materiálu.

Profese hosta i komunikační situace ovlivnily průběh celé komunikace tak, že nám umožnily zobecnit dialog dva typy, převážně plynulý dialog a převážně narušovaný dialog. Tyto dva typy dialogu nám následně posloužily jako základ pro zkoumání koheze a koherence.

Ve zbývajících částech práce jsme se zaměřili na jednu ze zkoumaných rovin podrobněji, a to konkrétně na rovinu textové syntaxe (především na problematiku koheze a koherence). Nejprve jsme nastínili přístup k pojmům koheze a koherence, poté jsme popsali jazykové prostředky, které se k udržení soudržnosti v komunikátech využívají. Následně jsme na konkrétním jazykovém materiálu zmapovali způsoby užití těchto jednotlivých jazykových prostředků. K tomu nám posloužil především dialog, který jsme označili jako plynulý. U druhého typu dialogu (narušeného) jsme už sledovali pouze odlišnosti. U zkoumaných

dialogů nás tedy zajímalo, zda se bude nějakým způsobem lišit koheze/koherence u mluvčích, kteří se účastní plynulého dialogu, a u mluvčích, kteří se účastní narušovaného dialogu.

1. Výzkum mluvených projevů (s přihlédnutím k dialogu)

Po velmi dlouhou dobu se po jazykové stránce zkoumaly především psané texty. Impuls ke zkoumání mluvených projevů v českém prostředí byl dán ve 20. letech 20. století (viz kap. 1.1). Mluvené projevy se staly předmětem řady disciplín, např. fonetiky, dialektologie, sociolingvistiky, psycholingvistiky ad. Každá z těchto disciplín má svůj vlastní specifický přístup a hledisko, jak zkoumat mluvené projevy a jak s nimi pracovat. My se v této části práce zaměříme na to, jak se vyvíjel výzkum mluvených projevů z hlediska jejich výstavby (které činitele konkrétně se odráží v jazykové výstavbě, které typy mluvených projevů se zkoumaly a jaké byly přístupy k jejich analýze/interpretaci). Budeme sledovat, co bylo v centru pozornosti lingvistů od 20 let. 20. století až do počátku 21. století a ve stručnosti načrtne jejich nejvýznamnější poznatky. Zastavíme se u základních myšlenek, jež posunuly výzkum dále a z nichž další lingvisté vycházeli. Zaměříme se na výsledky zkoumání především domácích lingvistů na pozadí zahraničních prací.

Různí autoři užívají ve své práci různé termíny. Na rozdílné terminologické pojetí téhož jevu upozorníme na konkrétních místech v textu.

1.1 20. léta 20. století

Mluvený jazyk (jakož i dialog) stál po dlouhou dobu mimo centrum zájmu lingvistů a ani jazyková praxe jeho popis nevyžadovala. Základy uvažování o dialogu ve 20. letech položil Lev P. Jakubinskij (1923). V českém prostředí se této problematice poprvé dotkl až Pražský lingvistický kroužek. Ve svých Tezích z roku 1929¹ jeho členové věnovali pozornost (krom jiného) mluvenému jazyku v souvislosti s jazykem psaným. Rozlišili projev ústní a projev psaný. U projevu ústního pak vymezili autoři řeč střídavě přerušovanou (dialogickou) a řeč jednostranně souvislou (monologickou). Teze obsahovaly i požadavek na zkoumání gest, posunků ad., které řeč doprovázejí. Je zde zmíněna problematika spisovnosti/nespisovnosti, jež doprovází řeč mluvenou a již je třeba prozkoumat. Přesto však autoři naznačují, že spisovný jazyk se pojí spíše s psanou řečí a nespisovný jazyk s mluvenou řečí.

1.2 40. léta 20. století

Ve 40. letech se stále věnuje velká pozornost především psaným projevům. Těmi se hodně zabýval Josef Vachek (1942). Zkoumal je však opět ve vztahu k projevům mluveným. Z hlediska jeho pojetí jazyka se jazyk psaný jeví jako soustava vyjadřovacích prostředků,

¹ Teze předložené prvému sjezdu slovanských filologů v Praze 1929. Pražský lingvistický kroužek. In: U základů pražské jazykovědné školy. Ed. J. Vachek. Praha, Academia 1970, s. 35-65.

jejichž účelem je reagovat na danou situaci trvalým a přehledným způsobem, a jazyk mluvený se jeví jako soustava vyjadřovacích prostředků, jejichž účelem je reagovat na danou situaci rychle a aktuálně. Vachek obě soustavy (psanou i mluvenou) porovnává mezi sebou. Hledá výhody a nevýhody. Rozlišuje je z hlediska materiálu (foném/grafém), vyjadřovacího postupu (kompaktní/analytický),² linie řeči (neomezená/omezená).³ Zajímavé je hledisko rozměrovosti. Mluvený jazyk má pouze jediný rozměr (linie času). Psaný jazyk se realizuje na dvourozměrné ploše (papír), může se stát i trojrozměrným (kniha). Vachek tuto vlastnost psaného jazyka považuje za přednost. Celkově bychom mohli říci, že si Vachek spíše cení vlastností psaného jazyka než mluveného, neboť psaný jazyk (projev) je nezávislý na čase, je přehledný, srozumitelnější atd. Obě soustavy však hodnotí jako rovnocenné. Mají své specifické funkce, které se nemohou vzájemně zastupovat.⁴

O mluvený projev jako takový projevil zájem Jan Mukařovský. Domníval se, že je třeba ujasnit si vztah mezi projevem dialogickým a monologickým.⁵ Vycházel pouze ze svých komunikačních zkušeností. V této době ještě nebylo běžné shromažďování autentického materiálu. Zajímal se o dialog postav, dramatický dialog a celkově o dialogičnost textu. Opíral se o úvahy o dialogu v běžné komunikaci. Ukázal dialog jako polaritu mezi „já“ a „ty“. Sledoval střídání komunikačních rolí. Pokusil se také o typologii dialogů. Rozlišil dialog osobní (je dán vztahem mezi komunikanty, vztah já-ty), dialog situační (spjatý se situací, v níž dochází k dialogu) a dialog konverzační (tedy dialog, při kterém se mluví, aby se mluvilo). Také přichází s myšlenkou prolínání dialogu a monologu. Dialogičnost je potenciálně obsažená v monologu a monologičnost v dialogu.⁶

Poznatky J. Mukařovského se staly základem budoucího výzkumu dialogu.

1.3. 60. léta 20. století

Teprve v 60. letech se objevuje v českém prostředí více prací, které se věnují různým aspektům mluveného projevu. Někteří lingvisté se domnívali, že se této oblasti doposud věnovalo málo pozornosti a je třeba to změnit. Některým prvkům mluveného vyjadřování se dostalo výkladu ve stylistických pracích, ovšem opět z hlediska spisovné normy.

² Jazyk mluvený je kompaktní, neboť vše je vyjádřeno prvotními prostředky, bezprostředně. Věcný význam a citová stránka tvoří celek, který posluchač vnímá naráz. Analytický postup jazyka psaného je založený na tom, že citová stránka (tempo, zabarvení hlasu, ...) i věcný význam jsou postupně popisovány. Čtenář je vnímá postupně.

³ Linie mluvené řeči se odvíjí bez omezení do okamžiku, kdy mluvčí svou promluvu ukončí. Linie psané řeči je omezena plochou papíru.

⁴ Před rozmachem fonetického bádání se projevy psané pokládaly pouze za nedokonalé přepisy mluvených projevů.

⁵ Lingvisté, kteří použili termín *promluva*, měli zpravidla na mysli projev monologický.

⁶ Mukařovského (1941) teorie dialogu je soustředěna ve studiích O jazyce básnickém, Dialog a monolog, K jevištnímu dialogu.

K. Hausenblas (1962) například upozorňuje, že by se měla pozornost obrátit především k syntaxi mluvených projevů běžně dorozumivacího styku.⁷ Jako důvody pro výklad syntaxe těchto projevů uvádí jejich častý výskyt, jejich vliv na spisovné vyjadřování. Studium syntaxe mluvených projevů může pomoci i při analýze řeči postav v umělecké literatuře nebo přispět k výstižnějšímu výkladu některých jevů starších vývojových etap jazyka či posloužit k lepšímu srovnávání slovanských jazyků. V tomto období je však stále nedostatek materiálu ke zkoumání a není teoreticky propracována metodika rozboru a výkladu.

V této době se mluvené projevy stále ještě vykládají na pozadí projevů psaných (viz např. Grepl, 1962). Obrat učinila O. Müllerová (1966), která naopak tvrdila, že je třeba brát mluvené projevy jako samostatnou oblast a nevysvětlovat je na pozadí projevů písemných a že je třeba vypracovat také adekvátní pojmosloví pro tuto oblast. Pokusila se o jejich stručnou charakteristiku. Popisuje činitele, které působí v nepřipravených mluvených projevech.⁸ Jsou to mluvenost, nepřipravenost, prostě sdělná funkce, neveřejnost dorozumivacího aktu, vázanost na situaci, přímý kontakt s posluchačem, emocionalita, expresivita a apelovost (zvl. v dialogu). Všichni tito činitelé podmiňují výběr a uspořádání jazykových prostředků. Samozřejmě zde také působí i individuální vlastnosti mluvčího a jeho vyjadřovací schopnosti. Výše uvedení činitelé se také podílí na vzniku řady jevů, které jsou příznačné pro mluvené projevy: neúplnost vyjadřování, nadbytečnost vyjadřování, subjektivní pořádek v aktuálním členění výpovědi, uvolněná větná stavba, prvky spjaté s technikou vyjadřování.⁹

Objevují se také práce, které se věnují pouze některým aspektům nepřipravených mluvených projevů. Např. S. Prokešová (1962) se zabývala problematikou improvizovanosti. Uvádí, že improvizovanost (tedy nedostatečná větná perspektiva mluvčího) se projevuje porušováním ustálených syntagmatických schémat,¹⁰ dodatkovým připojováním částí výpovědi (aditivností) a užíváním preparativních výrazů na začátku promluvových celků.¹¹

M. Grepl (1967) se věnoval záměrnému opakování částí výpovědi ve výstavbě promluvy. Rozlišil opakování s funkcí intenzifikační (zesilovací) a opakování emfaticko-emocionální (zdůrazňovací).¹²

⁷ V rámci zkoumání syntaxe (srov. V. Šmilauer, Fr. Trávníček, B. Havránek, A. Jedlička, Fr. Kopečný) nejsou jevy mluvených projevů opomíjeny, ale pozornost je jim věnována jen na okraji jevů spisovných.

⁸ O. Müllerová používá spíše označení nepřipravené mluvené projevy (případně běžně mluvené projevy) než mluvené projevy běžně dorozumivacího styku (srov. K. Hausenblas, 1962).

⁹ Jsou to konstrukce typu: *abych tak řekl, no, tak,...*

¹⁰ Týká se to různých typů anakolutů, kontaminací, nefunkčních opakování atd.

¹¹ Nejčastěji to jsou různé částice. Pro posluchače jsou signálem toho, že bude následovat nějaká výpověď.

¹² Grepl uvádí mimo jiné tyto příklady: *Bylo to stále horší a horší* (opakování zesilovací); *Otevři rychle vrata, vrata!* (opakování zdůrazňovací).

O. Müllerová (1966) zkoumala přídatné konstrukce, které se „nalepují“ na konstrukci centrální. Tyto přídatné výrazy (konstrukce) mohou mít platnost prvního obsahově nezávažného slova ve výpovědi, platnost navazovací, platnost modálně hodnotící. Mohou také sloužit k upoutání pozornosti posluchače nebo mohou mít charakter pouhé vsuvky. Zmiňuje se také o vytčených členech.

K problematice dialogu obrátili pozornost i C. Bosák a I. Camutaliová (1967). Pokusili se zpřesnit některé pojmy a určit základní nadvětné jednotky dialogu a popsat vzájemné vztahy mezi těmito jednotkami. Šlo jim především o systémovost, nikoli o konkrétní realizaci. Nadvětné jednotky dialogu rozlišili na obsahové a neobsahové. Mezi jednotky neobsahové zařadili repliku a replikový komplex. Mezi jednotky obsahové zařadili promluvu (skládá se z více replik) a promluvový komplex.

Konkrétní zvukový materiál se začal shromažďovat až ve 2. pol. 60. let. Jednalo se převážně o nepřipravené mluvené projevy běžného denního styku.

1.4 70. léta 20. století

Koncem 60. let se začala v USA rozvíjet konverzační analýza. Ta se zaměřuje především na každodenní interakci, řeč lidí v běžných situacích. V centru zájmu stála organizace výpovědi a replik v rozhovoru, mechanismus střídání mluvčích (H. Sacks – E. Schegloff – G. Jefferson, 1974),¹³ utváření replikových dvojic (tzn. jaký typ následující repliky je vyžadován předcházející replikou).¹⁴ Byly zkoumány zahajující a ukončující sekvence rozhovoru (E. Schegloff – H. Sacks, 1973).¹⁵ Pozornost byla věnována také opravám a rektifikacím (E. Schegloff – G. Jefferson – H. Sacks, 1977).¹⁶ Velkým tématem je též zvuková stránka rozhovorů.

V 70. letech vznikl v Německu projekt zaměřený na analýzu dialogu a mluveného jazyka. V rámci tohoto projektu byla rozpracována typologie situačních rysů komunikačních dialogických událostí (viz např. Steger, 1974). Některé práce považovaly zkoumání dialogu za samostatnou lingvistickou disciplínu (viz např. Henne – Rehbock, 1979).

Ve stejné době se rozvíjel v Anglii další směr, tzv. analýza diskurzu. U jejího zrodu stáli R. M. Coulthard a J. Sinclair (1975). Propracovali systém, který umožnil přesnou klasifikaci jednotek dialogické interakce a který vycházel z interakce při školním vyučování. Později autoři při svém výzkumu vycházeli i z jiných komunikačních prostředí.

¹³ U nás též Nekvapil – Müllerová (1988).

¹⁴ Používají se pojmy preferované/nepreferované jednání.

¹⁵ U nás Müllerová (1983).

¹⁶ U nás Müllerová (1987).

V českém prostředí vznikají práce, které se věnují především nepřípraveným dialogickým mluveným projevům. Také se objevují studie, které se snaží charakterizovat mluvené projevy celkově. Mluvené projevy jsou samozřejmě situačně zakotvené, a tak se lingvistika opírá o výsledky styčných věd, např. sociální psychologie, sociologie ad., proto tyto charakteristiky většinou zatím vychází právě z mimojazykového hlediska. K. Koževniková (1971) se zabývá komunikačními podmínkami, za kterých vznikají běžně mluvené projevy. Píše, že utvářený projev nemá svá závazná pravidla, je spíše výsledkem individuálních řečových schopností a vlastností mluvčího. Téma komunikace se může týkat čehokoli, přesto se u mluvených projevů objevují tendence k výrazové i k tematické stereotypnosti. Vypadá to, jako by mluvené projevy vznikaly spontánně bez jakýchkoli pravidel, ale následující výzkum, o kterém budeme hovořit později, ukázal, že existují určité „šablony“, určitá pravidla, podle kterých se mluvené projevy konstituuji (především nápadně se to ukázalo při výzkumu dialogu).

K. Hausenblas (1971) napsal monografii, v níž také charakterizuje jazykové projevy.¹⁷ Jeho charakteristika jazykových projevů psaných se vztahuje i na projevy mluvené (použití prostředků jazykových, paralingválních, tematických, textových, tektonických ad.), což není vhodné, jak už dříve naznačila O. Müllerová. Zmínili bychom se spíše o Hausenblasově klasifikaci jazykových projevů. Do této doby nebyla v lingvistice žádná klasifikace vypracována. Rozlišovaly se pouze projevy písemné a mluvené, monologické a dialogické. K. Hausenblas vydělil projevy s jednoduchou/složenou textovou výstavbou. Projevy se složenou textovou výstavbou zahrnují např. projev s jediným textem s jedním smyslem (např. vyprávění příhody) nebo obsahují jediný text s dvojím smyslem (např. vtip) atd. Dále rozlišil projevy samostatné a vázané. Proces dorozumívání je v projevech do určité míry spjat se situací, v níž probíhá. Vyděluje také projevy relativně samostatné (bez mimiky, gest, např. rozhlasové relace), projevy situačně nevázané (s paralingválními prostředky) a projevy situačně vázané (projevují se eliptičností ve vyjádření). A jako poslední vyčlenil projevy kontinuitní a diskontinuitní (např. sportovní reportáž).

Především se však rozvíjí výzkum dialogu. Některé jeho specifické rysy byly postihnuty už dříve (Bosák – Camutaliová, 1967). Komplexní charakteristiku učinili v této době M. Morávek a O. Müllerová (1976). Ve stručnosti načrtne základní myšlenky. Ve své práci používají autoři termín dyadická komunikace¹⁸ (= přenos informací mezi dvěma partnery). Snažili se popsat tu nejjednodušší komunikační strukturu, a z tohoto důvodu byl pojem dialog

¹⁷ Používá zde termín verbální komunikace, který zahrnuje podobu mluvenou i psanou.

¹⁸ Tento termín je běžný spíše v psycholingvistické literatuře.

příliš široký.¹⁹ Podle toho, v jakém prostředí rozhovor probíhá, můžeme rozlišovat dyadickou komunikaci soukromou (např. rozhovory v rodině), veřejnou oficiální (např. veřejné přednášky) a veřejnou neoficiální (např. pracovní rozhovory v zaměstnání). Vliv může mít téma, záměry mluvčích, chování partnerů (ukázněnost/neukázněnost), šum atd. Každá dyadická komunikace je reakcí na podnět (stimul).²⁰ Ten může být vnější, nebo vnitřní. Oba mohou být verbální a neverbální.²¹ Dyadická komunikace se může uskutečňovat různými způsoby: bezprostředním rozhovorem, zprostředkovaným rozhovorem (např. pomocí telefonu), písemně (např. dopisem), neverbálními symboly (např. znakovým jazykem). Dále autoři upozorňují na symetričnost/asymetričnost komunikace. Symetrická (vyvážená) dyadická komunikace je založena na přibližně stejném podílu partnerů na komunikaci. V asymetrické (nevyvážené) komunikaci je jeden partner aktivní a druhý spíše pasivní.

Rozšířila se také oblast zkoumaného materiálu a tím i různé aspekty zkoumání mluvených projevů. Od výzkumu každodenní konverzace přešli někteří badatelé k výzkumu institucionálních rozhovorů.²² Zaznamenávají se různá pracovní setkání, jednání na úřadech apod. Např. na pracovních rozhovorech se sledovala tematická výstavba (Müllerová, 1976). V centru pozornosti bylo to, o čem se mluví, jakým směrem rozhovor pokračuje, jak se utváří základní téma atd. O. Müllerová zavádí pojmy tematický soulad (ochota partnerů hovořit o stejném tématu) a tematický blok (část rozhovoru vyznačující se tematickým souladem).

Při charakteristice tematické výstavby mluvených dialogických projevů autoři prací často vycházejí z teorie tematické posloupnosti Fr. Daneše (1968). Fr. Daneš vyvodil své poznatky ze zkoumání monologického textu, ale ukázalo se, že je lze použít i na texty dialogické.

Dále O. Müllerová (1978) v rámci pracovních rozhovorů a rozhovorů lékaře s pacientem poukázala na jazykové přizpůsobování partnerů. Sledovala proměnlivost idiolektu.²³ Na ni má vliv mnoho činitelů (např. sociální role, téma rozhovoru atd.). Při zkoumání se ukázalo, že největší tendenci k přizpůsobování mají lékaři. Nechali se ovlivnit vyjadřováním pacienta, aby se mu více přiblížili. Někteří mluvčí jsou pružnější a podle potřeby směřují více ke spisovnosti, nebo k nespisovnosti. Jiní se přizpůsobit neumějí.

¹⁹ V dalších pracích O. Müllerová od pojmu dyadická komunikace upouští a používá pojmy dialog, dialogický projev, dialogický text.

²⁰ Stimulu v dialogu se věnoval C. Bosák (1974). Rozlišil stimul (jazykový podnět k rozmluvě) a apel (uplatnění vůle mluvčího vzhledem k adresátovi). Oddělil záměrný a nezáměrný stimul a charakterizoval programovou (předpokládanou) a neprogramovou (nepředpokládanou) reakci na tyto stimuly/apely.

²¹ Podnět vnější verbální (př. reakce na dotaz), vnější neverbální (př. událost, která se stává tématem dyadické komunikace), vnitřní verbální (př. formulování předem promyšleného problému), vnitřní neverbální (př. prožitek, pocity, nálada).

²² Výzkum inspirovaný např. H. Garfinkelem (1967).

²³ Pro ustálený způsob vyjadřování jedince používá termín základní vyjadřovací báze.

1.5 80. léta 20. století

V 80. letech se výzkum dialogu rozvíjí naplno. Začíná se pracovat s videonahrávkami, které umožňují sledovat i neverbální chování účastníků komunikace. Výzkum se v této době soustředí především na komunikaci v mimopracovním (soukromém) prostředí, komunikaci v pracovním prostředí, komunikaci, v níž mluvčí naplňuje své životní potřeby (nakupování, služby), komunikaci při vyučování, komunikaci mezi lékařem a nemocným, komunikaci zprostředkovanou (zejm. telefonické rozhovory). Autoři odborných prací zkoumali jazykové prostředky charakteristické pro tyto specifické komunikační situace. Postupně je shromažďován materiál i k výzkumu monologických projevů (oficiální slavnostní projevy, přednášky a odborné referáty).

Významnou teoretickou dialogu se stala B. Techtmeierová. Vydala monografii věnovanou dialogu *Das Gespräch* (1984) a mimo jiné se také věnovala zkoumání norem v dialogu (1985). V českém prostředí se problematikou dialogu i v této době hodně zabývala O. Müllerová (1983). Vychází především z empirického výzkumu. Věnuje se například charakteristice modální výstavby dialogického textu. Zjišťuje, že mluvčí svá sdělení formulují jako oznámení, otázku nebo nabídnutí. Partner může reagovat mnoha způsoby, tím vzniká množství kombinací jednotlivých modálních typů. Dále O. Müllerová klasifikuje komunikativní funkce na sémantické (slouží k vyjádření smyslu jednotlivých replik) a nesémantické (mají úlohu organizační, „stavební“). Následně zkoumá vztah mezi komunikativními funkcemi a typy postojové modality. Poměrně velké množství komunikativních funkcí lze vyjádřit pomocí čtyř modálních typů (replik tázacích, oznamovacích, imperativních a přacích). Mluvčí tak vyjadřuje svůj postoj ke světu a své záměry v komunikaci. O. Müllerová považuje za nutné při celkovém popisu výstavby dialogického textu charakterizovat právě jeho komunikativní aspekty (tedy výstavbu tematickou a modální). Tematické výstavbě se věnovala již dříve. Další fází popisu by pak měla být stránka jazyková (především syntaktická a lexikální).

Základní stavební dvojici dialogu tvoří otázka a odpověď. Odpověď je na otázce závislá, je nesamostatná. O. Müllerová (1982) učinila klasifikaci otázek a odpovědí. Podle hlediska očekávání/neočekávání rozlišuje otázky nepravé (neočekává se na ně odpověď) a otázky pravé (vyžadují odpověď). Z hlediska jazykové formy vyděluje otázky, které mají formu tázací věty, a netázací výpovědi s otázkovým významem. Posledním kritériem je otevřenost/zavřenost. Otázky otevřené obsahují tázací slova *proč, jak*, otázky zavřené jsou zjišťovací, případně některé doplňovací. Dále se věnuje odpovědím a podle stupně plnění komunikativního požadavku vyjádřeného otázkou vyděluje odpovědi pravé (v různé míře plní

komunikační požadavek otázky) a odpovědi odezvové (neplní komunikační požadavek otázky). Dalším kritériem je míra poskytnutí informace. Odpovědi mohou být plně informativní, mohou obsahovat informaci navíc (superinformativní), nemusí požadovanou informaci vůbec přinést (subinformativní) nebo mohou být neurčité a nepřinášet požadovanou odpověď, ale přinášet náhradní, nevyžádanou odpověď (subinformativně, superinformativně). A posledním kritériem jsou komunikativní významy odpovědí. Tam rozlišuje odpovědi podmiňovací, zdůvodňovací, doplňkové, námitkové, odhalovací, opravné a mnohé další.

V komunikaci také dochází k nedorozumění (Müllerová, 1988), které může být způsobeno šumem (např. záměna podobně znějících slov). Může dojít k dvojí různé identifikaci toho, o čem se mluví. Tato situace je častá při užívání ukazovacích zájmen a místních příslovcí. Partneri nemusí identifikovat stejně komunikační funkci téže repliky. K posunu významu repliky vedou i další faktory, např. psychický stav mluvčích atd.

Zvláštním typem dialogických projevů jsou rozhovory zprostředkované. Nejtypičtější jsou telefonické rozhovory (Müllerová, 1984; Müllerová – Šimečková, 1987). Jde o dialogy, při kterých partnerům chybí vzájemný vizuální kontakt. I přesto užívají gestikulaci, mimiku. Ty však nemají sdělnou hodnotu. Váha komunikace je tedy na jazykových a zvukových prostředcích, proto zde můžeme nalézt více kontaktních prostředků (při porovnání s nezprostředkovanými projevy). O. Müllerová u tohoto typu dialogu používá termín *řečové jednání*,²⁴ jež se realizuje v replikách. Zajímavý je poznatek O. Müllerové a A. Šimečkové (1987) o navazování kontaktu v telefonických rozhovorech. Vysledovaly určitý komunikační vzorec. V první fázi dochází k navazování technického kontaktu. Ve druhé fázi jde o navázání osobního kontaktu, v němž má dojít k naplnění komunikačního cíle. Celý proces vypadá takto: mluvčí A vytáčí číslo – mluvčí B se identifikuje – mluvčí A se identifikuje a zahajuje rozhovor. U osobního kontaktu pak záleží, zda mezi mluvčími existuje (neexistuje) nějaký osobní vztah (viz pozdravy, zdvořilostní fráze atd.).

Dalším aspektem, kterým se lingvisté zabývali, byly pauzy v mluveném projevu. V českém prostředí do 80. let nebylo tomuto jevu věnováno příliš pozornosti. Pauzy jsou typické pro monologické projevy (Müllerová – Nekvapil, 1986), ale jejich výskyt se zkoumá i v dialogických projevech (Nekvapil – Müllerová, 1988). Pauza byla vymezena jako přerušení proudu řeči mluvčího, které je identifikovatelné posluchačem. Z hlediska funkčního se pak vydělily pauzy²⁵ syntaktické (signalizují syntaktický předěl mezi jednotlivými větnými celky), formulační (mluvčí je využívá k formulování toho, co vzápětí řekne), důrazové

²⁴ Jde o segment řeči časově omezený a vymezený určitým záměrem mluvčího.

²⁵ Materiálem byly improvizované vysokoškolské přednášky.

(doprovázejí zvukové zdůraznění určitých slov), kontaktové (vyskytují se po otázkách a přídatných výrazech typu *ano, že ano*) ad.

Na materiálu improvizované odborné přednášky se také sledovaly různé typy korektur, rektifikací, parafrází ad. (Müllerová, 1987). Pro tyto projevy je typické užití odborných termínů, spisovnost, přesnost, improvizovanost, kontaktové atd. Některé z těchto rysů jsou blízké projevům mluveným, jiné projevům psaným. Časté jsou právě korektury (opravy) gramatické a výslovnostní. Rektifikace (náhrada nevyhovujících výrazů, zpřesnění, doplnění) se projevuje lexikálně, konkretizací (neurčitý výraz je nahrazen konkrétním pojmenováním) či specifikací (zopakování výrazu se zpřesňujícím členem). Parafráze (významově modifikované vyjádření již sděleného faktu) může být pojmenovací (určitý jev se pojmenuje dvakrát) nebo formulační (několikeré formulování jedné myšlenky). Také se v těchto projevech vyskytuje modifikační explikace, kdy se určitá skutečnost pojmenuje a následně se dodá vysvětlení.

V souvislosti se skutečností, že se plně rozvinulo zkoumání mluvených projevů, se objevila i potřeba propracovat metodiku zkoumání a interpretace mluveného textu (Kořenský – Hoffmannová – Müllerová, 1987/88; Kořenský – Hoffmannová – Müllerová, 1987; Kořenský – Hoffmannová – Jáklová – Müllerová, 1987; Müllerová, 1988). Autoři shodně uvádějí, že je třeba vyjít ze společenského kontextu, v němž se komunikační událost odehrála, a charakterizovat ji. Dále komunikační událost interpretují z hlediska jejích účastníků a objektů, které jsou její součástí, z hlediska záměrů a cílů účastníků, z hlediska obsahových a tematických složek.

1.6 90. léta 20. století až po současnost

V 90. letech vyšla publikace *Kapitoly o dialogu*, kterou sepsaly O. Müllerová a J. Hoffmannová (1994). Autorky v ní shrnuly základní poznatky, ke kterým se do té doby v analýze dialogu dospělo. Pokusíme se ve stručnosti načrtnout základ jejich práce. Domníváme se totiž, že kniha je zajímavá nejen svým zaměřením, ale i tím, že autorky výsledky výzkumu použily pro vypracování návodu, jak úspěšně vést dialog. Na úvod autorky knihy vymezily dialog (hovor více účastníků, probíhá střídání role mluvčího a posluchače) a monolog (nepřetržitá řečová aktivita jednoho účastníka komunikace). Komunikace může být symetrická (mluvčí se pravidelně střídají) nebo asymetrická. Kontakt partnerů může

probíhat přímo či zprostředkovaně. Z množství pojmů, které jsou k dispozici, se ustálil termín dialog, který vyhovuje svou širší významu.²⁶

Dialog je členěn na repliky. Více replik se seskupuje v sekvenci. Vznikají tak např. replikové dvojice (pozdrav – odpověď na pozdrav). Důležitým aspektem je i mechanismus střídání mluvčích (výměna replik). Ten může probíhat plynule, nebo dochází k přesahům („skákání si do řeči“, mluvčí začne mluvit s nepatrným předstihem). Repliky se seskupí do sekvencí také díky funkci opravy. Tu může iniciovat sám mluvčí nebo někdo z jeho posluchačů. Dále se dialog člení na úvodní, středovou a koncovou fázi. Na jeho utváření se podílí i zvukové prostředky (pauzy) a verbální prostředky (členicí signály).

Tematická rovina dialogu rovněž ovlivňuje jeho členění. Je rozlišováno hlavní, vedlejší a dílčí téma. U spontánních mluvených projevů může docházet k tematické roztržitosti. Pokud partneři ochotně hovoří o stejném tématu, mluvíme o tematickém souladu (v opačném případě o tematickém nesouladu). Důležitý pro úspěšnou komunikaci je také princip spolupráce. Podle tématu rozlišujeme fatickou komunikaci (tematická volnost – společenská koverzace) a institucionální komunikaci (téma je stanoveno předem – jde o výměnu informací či řešení problému).

Dále autorky popisují, jaké komunikační záměry mluvčí mohou mít a jak jich dosahují. Podle charakteristických vlastností se vydělují různé typy dialogů: řízené a spontánní, bezprostřední a zprostředkované, soukromé a veřejné ad. Podle situací autorky rozlišily mimopracovní rozhovory (rodinné rozhovory, přátelské rozhovory, náhodné rozhovory, doprovodné rozhovory), rozhovory v pracovním prostředí (neformální přátelské rozhovory, formální rozhovory, doprovodné rozhovory), rozhovory při nakupování a poskytování služeb.

Typickými jazykovými prostředky jsou modifikace obvyklého pořádku slov, křížení syntaktických konstrukcí, dodatečné připojování slov, opravy, dvojí vyjádření téhož, nezáměrné opakování slov, eliptické konstrukce, deiktické prostředky, kontaktové prostředky, přídatné výrazy a mnohé další.

Kromě této ucelené práce vyšly v těchto letech i časopisecké příspěvky, které se věnují dalším dílčím aspektům dialogické komunikace, např. konfliktu (Müllerová, 1991, 1999²⁷), vztahu spisovnosti/nepisovnosti (Müllerová, 1991), rysu neurčitosti komunikačních funkcí (Hirschová, 1992), zdvořilosti (Hoffmannová, 1994) ad. O. Müllerová (1994) se pak podrobně věnovala syntaktické výstavbě. Přestože už K. Hausenblas (1962)²⁸ předložil plán,

²⁶ Výraz rozhovor má užší význam a konverzace je pojem chápáný ve významu nezávazné komunikace („hovor pro hovor“), viz O. Müllerová a J. Hoffmannová (1994).

²⁷ Anglicky 1997.

²⁸ Viz kap.1.3.

jak by se mělo dále postupovat ve výzkumu syntaxe, byly do této doby zpracovány pouze dílčí jevy syntaktické roviny mluvených projevů. Práce O. Müllerové je první, která se soustavněji zabývala touto problematikou.

V 90. letech se také plně rozvinulo zkoumání politických debat a institucionálních dialogů.

Vycházejí práce, které se věnují mluveným projevům v širším záběru. Např. publikace *Tváře češtiny* (I. Bogoczová a kol., 2000) se zabývá stylistickými, lexikálními, tvaroslovnými, syntaktickými a fonetickými aspekty mluvených projevů. V rámci těchto rovin se pak autoři jednotlivých částí publikace soustředí na zvláštní či nápadné jazykové jevy. V roce 2011 vyšla další scelující práce *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí* (eds. S. Čmejková, J. Hoffmannová), v níž najdeme jakýsi přehled různých oblastí výzkumu mluvených projevů. V této práci autoři vycházejí ze vzájemného ovlivňování mluvených a psaných projevů (používají pojmy *mluvenost* a *psanost*). Vymezuji řečové situace, ve kterých se můžeme setkat s mluveností. Charakterizují mluvené komunikáty a rozlišují je z hlediska žánrů. Popisují různé aspekty, které se podílí na vzniku a stavbě mluvených komunikátů. Vše dokládají na konkrétním jazykovém materiálu.

1.7 Koheze a koherence

Počátky výzkumu koheze a koherence spadají do 70. a 80. let 20. století. Základní prací z tohoto období je *Cohesion in English* (1976) M. A. K. Hallidaye a R. Hasanové, v níž se autoři věnují pouze kohezi²⁹ a detailně rozpracovávají základní kohezní vztahy. Vyčleňují pět základních typů koheze: referenci (reference), substituci (substitution), elipsu (ellipsis), konjunkci (conjunction) a lexikální kohezi. Kohezní funkci připisují i inotanaci. Práce M. A. K. Hallidaye a R. Hasanové je často citována a někteří badatelé z ní ve svém výzkumu vycházejí i v současnosti (viz např. Taboada, 2004).

Následně vznikají další významné práce (např. Reichman, 1981; Fritz, 1982; Reinhart, 1983) a sborníky (např. *Cohesion and Semantics* (ed. J. - O. Östman, 1978); *Konnektivausdrücke. Konnektiveinheiten* (ed. J. Fritsche, 1982); *Coherence and Composition* (ed. N. E. Enkvist, 1985) ad.,³⁰ jež tuto problematiku dále rozpracovávají. Tyto práce se věnují převážně kohezi a koherenci v psaných textech, my se však v této kapitole zaměříme především na práce, které se zabývají kohezí a koherencí v mluvených komunikátech.

V zahraničí se mluvenou komunikací s ohledem na koherenci zabývalo mnoho autorů, např. Hasan (1968), Schiffrin (1986), Bublitz (1989), Lenk (1998), Berretta (1992) a další.

²⁹ Pojmem koherence se autoři nezabývají. Vztahem koherence a koheze se zabývá Hasanová (1984) později ve své vlastní práci.

³⁰ Podrobněji o dalších pracích viz Hoffmannová, 1993.

Významné jsou také sborníkové příspěvky, např. ve sborníku *Conversational Coherence: Form, Structure, and Strategy* (eds. Craig, Tracy, 1983), *Coherence in Spoken and Written Discourse* (ed. D. Tannen, 1984), *Coherence in Spontaneous Text* (ed. M. Gernsbacher, T. Givón, 1995) či *Coherence in spoken and written discourse* (eds. W. Bublitz, U. Lenk, E. Ventola, 1999). Jednotliví autoři se zabývají různými pohledy na koherenci, způsoby, jakými je koherence vytvářena, a také různými stupni koherence (tedy různým narušováním koherence a nedorozuměními v mluveném projevu). Častým tématem prací je také porovnávání koheze v mluvených a psaných komunikátech (Tauskanen, 1994) nebo porovnávání koheze a koherence v mluvených komunikátech u různých jazyků (např. angličtina versus španělština – Taboada, 2004). Konkrétně dialogem se zabýval např. Allwood (1992). Vyšel také sborník *Repetition in Dialogue* (ed. Bazzanella, 1996).

I v českém (a slovenském) prostředí (podobně jako v zahraničí) se věnuje pozornost především kohezi a koherenci v psaných textech. Jednotliví autoři se zabývají vymezením těchto dvou pojmů (Hoffmannová, 1993), klasifikací prostředků v rámci těchto pojmů (Adamec, 1988; Hrbáček, 1994), charakterizováním a použitím konkrétních prostředků, např. konektorů (Bajzíková, 1978; Hoffmannová, 1984), konektivních částic (Adamec, 1995), temporálních konektorů (Hoffmannová, 1983; Hoffmannová – Kolářová, 2008), ukazovacích zájmen (Bajzíková, 1980, 1981), anaforických koreferenčních substantiv (Štícha, 2001) apod. Anaforickému způsobu odkazování se podrobně věnovali B. Palek (1968, 1988) nebo L. Zimová (1994). J. Hrbáček (1987, 1988) se zaměřil např. na porovnávání prostředků koherence u dvou překladů téhož díla.

Návaznosti v mluvených projevech (ruských) se věnovala D. Brčáková (1971, 1973, 1980). Poukázala na dva způsoby vyjadřování vztahu mezi textovými jednotkami, lexikální opakování a odkazování pomocí osobních zájmen. Konkrétními jazykovými prostředky v mluvených komunikátech se zabývala také např. E. Bajzíková (1973). Anaforickému odkazování v mluvených komunikátech se věnovala A. Trovesi (2003). J. Alexová (2001) porovnávala prostředky textového navazování v mluvených a psaných projevech jednoho autora.

Konkrétně dialogem (psaným) se zabývala Renata Tomášková (1999). Porovnávala kohezi v původním (anglickém) dramatickém textu a v jeho českém překladu. Na mluvený dialog a prostředky koherence v něm zaměřila svou práci E. Havlová (1992). J. Starý (1984) zkoumal v dialogu elipsu. O. Müllerová (2005) zkoumala opakování v mluvených projevech monologických i dialogických jako prostředek lexikální koheze.

Při zkoumání koheze a koherence v této práci jsme se přiklonili k pojetí těch autorů, kteří rozlišují kohezi a koherenci jako dva odlišné pojmy. Výchozím bodem se pro nás stala práce R. Tomáškové (1999), která chápe kohezi/koherenci jako základní vlastnost textu. Při zkoumání koheze jsme se inspirovali také prací Hallidaye a Hasanové (1976), konkrétně jejich základním rozlišením různých způsobů kohezních vztahů. Upravili jsme je však, neboť naším zkoumaným materiálem je čeština, nikoliv angličtina (viz kap. 9).

2. Charakteristika použitého materiálu

Materiálem, z něhož vycházíme, jsou dva rozhlasové pořady (Rozhlas u plotny, Pochoutky), jejichž základním tématem je vaření. Každý z pořadů má jinou stopáž,³¹ bylo proto nutné zkoumaný materiál určitým způsobem vyvážit, abychom mohli vybrané mluvčí v rámci těchto pořadů relevantně porovnat. Část této práce (viz kap. 3-7) je zaměřená na porovnání jazykových aspektů mluveného projevu kuchaře-profesionála a kuchaře-laika. Z tohoto důvodu se stal určujícím faktorem celkový počet pronesených slov u každého z těchto dvou typů mluvčích. Nepočítáme tedy počet slov v celém pořadu (u všech mluvčích), ale pouze počet slov u jednoho vybraného mluvčího. Bylo stanoveno přibližně 18 000 slov jako hranice v rámci nahrávek Rozhlasu u plotny a přibližně 18 000 slov v rámci nahrávek Pochoutek. V důsledku to znamená, že Rozhlas u plotny čítá 50 pořadů a Pochoutky 9 pořadů.

Přestože jsme si při výběru materiálu zvolili jako určující faktor profesi hosta, nelze pominout, že se stále jedná o dialog. Ten je tématem další části této práce (viz kap. 8-11). Abychom mohli zkoumat kohezi/koherenci v mluveném dialogu, je nezbytné přihlídnout i k projevům komunikačního partnera, neboť naším cílem je porovnat návaznost replik v dialogu. Ve 3., 4., 5., 6., 7. kapitole charakterizujeme pouze projevy kuchaře a herce, neboť chceme přiblížit specifika jejich jazykového projevu. Naším předpokladem je, že profese mluvčích (spolu s dalšími faktory, např. typ pořadu) ovlivňuje jejich mluvený projev a též má vliv na jejich podíl při udržování soudržnosti v dialogu.

2.1 Rozhlas u plotny

Rozhlas u plotny je rubrika, jež byla součástí pořadu Odpolední kolotoč³² vysílaného každý všední den od 13:05 do 16:00 na stanici Český rozhlas 2 Praha. Základní součástí rubriky Rozhlas u plotny je předtočená reportáž,³³ v níž reportér navštíví restauraci, která je součástí projektu Ochutnejte Českou republiku – Czech Specials.³⁴ Rubrika propaguje tyto restaurace. Recept, který se připravuje jako součást této rubriky, má posluchače pobídnout k návštěvě dané restaurace.

V Rozhlase u plotny vystupuje reportér a profesionální kuchař (případně někdo další, např. majitel či provozní restaurace). Prostředí, do něhož nás reportáž zavede, většinou uvede

³¹ Rozhlas u plotny trvá přibližně 10 minut, Pochoutky trvají přibližně 40 minut.

³² Odpolední kolotoč se přestal vysílat v lednu 2011.

³³ Závěr této rubriky je provázen uvedením soutěžní otázky a komunikací moderátora s volajícím posluchačem. Tato část je z pochopitelných důvodů z transkriptů i z analýzy odstraněna.

³⁴ Ochutnejte Českou republiku – Czech Specials je projekt Asociace hotelů a restaurací ČR (ve spolupráci s agenturou CzechTourism) a Asociace kuchařů a cukrářů ČR. Cílem je podpořit cestování v rámci České republiky a lákadlem jsou české regionální speciality. Pokud restaurace splní určité podmínky (např. vaří z kvalitních česrských surovin, v menu převažují regionální jídla), získají certifikát Czech Specials.

moderátor (někdy však záznam začíná přímo reportáží). Reportáž pak začíná buď představením kuchaře (případně majitele či provozního restaurace), nebo začíná přímo komunikací reportéra s kuchařem (bez představení). Celá komunikace se odehrává ve skutečné kuchyni a cílem je představit recept nějakého tradičního českého jídla. Reportér klade otázky a řídí celý rozhovor. Kuchař odpovídá a současně připravuje jídlo. Komunikace je vedena v „profesionálním duchu“. Mluvčí si vykají, dodržují své komunikační role (reportér se ptá, kuchař odpovídá). Ani jeden z nich neodbočuje od tématu, věnují se výhradně vaření. Někdy se do komunikace promítne společný zkušenostní komplex komunikantů, neboť i někteří reportéři mají vlastní zkušenosti s vařením.

Př. EP: nu tak recept skutečně horácký ten je mnohem mnohem prostší já dám nejdřív vařit vodu se solí a s kmínem zvlášť si namočím houby ty houby povařím taky zvlášť a: do té vody s tím kmínem a se solí naliju předem připravený rozmíchaný kvásek mám tedy tu polévku a do ní potom vliju ty houby a: vajíčka ty se vkládají zvlášť na talíř takže ten váš recept to už je takové kyselo povýšené do cenové skupiny takže nejdřív cibulku pojďme na to ((zvuk krájení)) tady už se nám vaří veliké brambory ve slupce na co to bude tome (Rozhlas u plotny 8. 1. 2010)

Do komunikace se samozřejmě promítají i komunikační kompetence jednotlivých mluvčích. Reportér se vyjadřuje jasně, srozumitelně atd. U kuchaře záleží na jeho komunikačních dovednostech.³⁵ Někteří odpovídají na otázky stručně, někteří svou odpověď rozvinou a jsou komunikativnější.

2.2 Pochoutky

Pochoutky jsou samostatným pořadem, jenž se vysílá vždy v sobotu a v neděli od 11:04 do 12:00 na stanici Český rozhlas Region, Středočeský kraj. Moderátoři vaří společně se známou osobností její oblíbené jídlo a současně si povídají o různých věcech (včetně vaření). Pořad má nejen pobavit, ale také inspirovat posluchače k vaření daného receptu.

Pořadem provází dva moderátoři (moderátor profesionál – Patrik Rozehnal, moderátorka herečka – Naděa Konvalinková), kteří si zvou jako hosta známou osobnost.³⁶ Pořad má

³⁵ Na komunikační dovednosti má vliv mnoho faktorů, např. věk mluvčích. V tomto pořadu se objevuje tendence, čím je mluvčí starší, tím je komunikativnější. Tento faktor však není tématem naší práce, takže mluvíme pouze o tendenci, která není nijak podložena hlubším výzkumem.

³⁶ Hosté jsou různorodí, herci, zpěváci, moderátoři, spisovatelé, sportovci. Výběr pořadů jsme omezili na hosty herce/moderátory, a to muže, neboť v Rozhlase u plotny vystupují též pouze kuchaři muži.

ustálenou stavbu. Moderátoři uvedou hosta a celý průběh komunikace je přerušován písněmi³⁷ a třemi pravidelnými rubrikami.³⁸ Z profesního zaměření hostů vyplývá, že se komunikace nebude týkat pouze vaření a jídla. Takové části (např. vzpomínka na studia) nezahrnujeme do analýzy. Ty části mluveného projevu hosta, které do ní zahrnuty jsou, jsou v transkriptu označeny tučným písmem.³⁹

Komunikace i příprava jídla probíhá ve skutečné kuchyni. Jídlo připravuje moderátorka Nadě Konvalinková, zatímco host, jenž recept přinesl, jí radí. Zajímavostí tohoto pořadu je, že má dva moderátory. Moderátor Patrik Rozehnal klade předem připravené otázky a podle toho, jak se komunikace vyvíjí, je zpřesňuje, modifikuje, rozvíjí. Dotazy Nadi Konvalinkové vychází z aktuální situace. Reaguje na hosta spontánně. Většinou je hostem její herecký kolega a přítel, což ovlivňuje charakter rozhovoru. Moderátorka stáčí hovor na společné herecké zkušenosti nebo se ptá hosta na soukromé záležitosti.

Př.: *NK: jesi --- koho si měl jako profesory na škole*

JM: eee nás přijímal na školu no my sme nastupovali vlasně po vás

NK: po nás

JM: nás přijímal voska na školu jako (Pochoutky 11. 4. 2010)

Př.: *NK: co syn dělá [už máš]*

JS: [prosim]

NK: syn tvuj co dělá

JS: jo: to já nevim on se odstěhoval

NK: už už se ti --- mně se dcera taky [odstěhovala]

JS: [podle podle] zpráv který dostávám tak různě tak zatím eště studuje no: a trvá na tom že chce bejt samostatnej ve všech směrech

NK: jemu je kolik kolik je mu

JS: eee šestadvacet

NK: jako karolíně no oni sou stejně a: malá dcera (Pochoutky 14. 3. 2010)

³⁷ Písně jsou z nahrávky vystřiženy.

³⁸ Jedná se o Zajímavosti ze světa pochoutek, Hádání pěti slov z kuchyně, Rychlovýslech. Rubrika Zajímavosti ze světa pochoutek je předtočená reportáž o nějaké ingredienci použité v receptu. V rubrice Hádání pěti slov z kuchyně má host za úkol popsat pět slov moderátorce Nadě Konvalinkové a ta je má uhodnout. V rubrice Rychlovýslech dostává host deset otázek z oblasti vaření. Tyto rubriky jsou odstraněny z transkriptu i z analýzy, neboť se nejedná o „přirozený“ dialog a nesouvisí přímo s přípravou daného jídla.

³⁹ Tyto části jsou označeny tučně pouze v transkriptech, jež jsou součástí přílohy. V ukázkách, které jsou součástí vlastního textu práce, jsou tučně označovány konkrétní jevy.

Komunikanti sdílí mnohem větší zkušenostní komplex než v předchozím pořadu a komunikace tak získává formu přátelského popovídání.

2.3 Transkript

Zachytit mluvený projev je obtížné. Přestože jsou nahrávky opakovaně poslouchány a transkripty opakovaně kontrolovány, vždy půjde o subjektivní záznam. Transkript bude vždy pouze zjednodušená psaná reprezentace mluveného projevu. Je potřeba zvážit, jaké rysy zaznamenat a jaké naopak vynechat. Naším cílem bylo vytvořit snadno čitelný přepis. Mluvený projev tedy není zaznamenán pomocí fonetické transkripce, která ztěžuje vnímání textu, ale běžným pravopisem.⁴⁰ Základem pro přepisovací pravidla rozhlasových pořadů se stala pravidla přepisování pro databanku nahrávek vyučovacích hodin EDUCO⁴¹ a korpusu Dialog. Vzhledem ke specifičnosti nahrávek byla pravidla uzpůsobena potřebám analýzy.⁴²

V transkriptech se běžně používá interpunkce. Má však jiný význam než v psaných projevech a neexistují zatím žádná pravidla, jak ji používat. Každý autor transkriptu používá interpunkci dle svého uvážení a dle potřeb zkoumaného materiálu. Kdokoli se rozhodne vytvořit vlastní transkript, může použít (či nepoužít) interpunkci zcela jiným způsobem, pro jiné jevy, než dosavadní tvůrci transkriptů. Pro mluvený projev jsou charakteristické defektní syntaktické konstrukce, nedokončené výpovědi apod. Ani v těchto případech není použití interpunkce ustálené (či vhodné). Z těchto důvodů jsme v rámci této práce omezili užívání interpunkce na minimum (dvojtečku, tečku, tři tečky, spojovník a závorky⁴³). Zaznamenávali jsme pouze takové doprovodné rysy komunikace, které podpoří porozumění celkové komunikační situaci. Konkrétně se jedná o pauzy, hezitační zvuky a smích. Čím více jevů se totiž zachycuje, tím se stává transkript nepřehlednějším. A bez nahrávky často i nesrozumitelným.

⁴⁰ I použití pravopisu však bylo určitým způsobem modifikováno (viz příloha č. 1).

⁴¹ Databanka Educo je součástí projektu AKCES (Akviziční korpusy českého jazyka). Původní název tohoto projektu: Pedagog – jazyk vyučovacích hodin a školních kompozic. Přepisy nahrávek z databanky EDUCO jsou součástí Českého národního korpusu pod názvem SCHOLA2010.

⁴² Podrobný popis pravidel, která jsme použili při přepisování, viz příloha č. 1.

⁴³ Vysvětlení použití viz příloha č. 1.

3. Vybrané aspekty jazyka dvou rozhlasových pořadů (dvou typů mluvčích)

V další části práce se budeme věnovat už konkrétním jazykovým jevům, které se vyskytly ve zkoumaných komunikátech. Budeme charakterizovat daný jazykový materiál po stránce hláskové, morfologické, lexikální, syntaktické a stylistické. Jak bylo již zmíněno v úvodu této práce, naším cílem není učinit komplexní rozbor, pouze postihnout obecné tendence charakteristické pro daný materiál. Upozorňujeme pouze na převažující či zajímavé jevy v jazykovém projevu daných mluvčích. Tento popis nám má sloužit k bližšímu poznání zkoumaného materiálu.

Ze všech námi zkoumaných rovin se ve zbývající části této práce zaměříme podrobněji na rovinu syntaktickou, a to konkrétně na rovinu textové syntaxe. Budeme se zabývat tím, jakým způsobem se mluvčí podílejí na udržování návaznosti replik v příslušném dialogu a jakým způsobem řeší narušení této návaznosti.

4. Vybrané hláskové jevy

Komunikát, který jsme zkoumali, obsahoval značné množství hláskových jevů typických pro mluvený projev. Oba typy mluvčích projevovaly tendence k redukci délky samohlásek (především u sloves v 1. osobě singuláru přítomnosti, např. *myslím, mam, nevím*, a u adjektiv v 7. pádě maskulin, např. *čerstvým, houskovým, grilovaným*), zjednodušování souhláskových skupin (např. *ňákej, prže, dyby*), protetickému v- (např. *volej, vopravdu*), diftongizaci ý-ej (např. *bramborovej, vařenejch*), úženi é-í (např. *mlíko, celýho*).

Pro postihnutí vyjadřovacích tendencí u jednotlivých typů mluvčích v rámci hláskových změn jsme se zabývali v této kapitole pouze některými znaky mluveného projevu, jež jsou příznačné pro obecnou češtinu. Především těmi, které jsou výrazné a frekventované, konkrétně jde o protetické v, diftongizaci ý-ej, úženi é-í, zjednodušování hláskových skupin ve slově. Do celkového počtu výskytů zkoumaných jevů jsme zařazovali i případy, kdy má slovo dvě varianty a obě jsou v současnosti kodifikované. Nepřihlíželi jsem tedy k útvarovému zařazení. Takovým příkladem je třeba polévka/polívka.

4.1 Protetické v

Při zkoumání protetického v- jsme rozlišili dané výskyty podle toho, zda se jedná o plnovýznamový slovní druh, nebo o neplnovýznamový slovní druh. Zaznamenávali jsme slova, jež začínají hláskou o-, u nichž lze předpokládat protetické v-.

Tab. č. 1

Rozhlas u plotny	vo-	o-	Pochoutky	vo-	o-
autosémantika (439)	79 (18 %)	360 (82 %)	autosémantika (372)	179 (48,1 %)	193 (51,9 %)
syntémantika (31)	13 (41,9 %)	18 (58,1 %)	syntémantika (37)	19 (51,4 %)	18 (48,6 %)
celkový počet výskytů (470)	92 (19,6 %)	378 (80,4 %)	celkový počet výskytů (409)	198 (48,4 %)	211 (51,6 %)

Protetické v- se objevuje převážně u běžné slovní zásoby (př. *voběd, volej, vopravdu*). U plnovýznamových slov by mohly rozhodovat o užití konkrétní varianty různé okolnosti, např. expresivita (*vobchůdek*) nebo přítomnost jiných příznakových jevů (*vopejkáme*).

Celkové výsledky ukazují, že mluvčí-kuchaři preferují podoby s o-. Slovo, u něhož se v projevech kuchařů nejčastěji objevuje protetické v-, je příslovce *vopravdu*. U mluvčích-celebrit je celkové použití podob s o- a podob s v- téměř vyrovnané. Protetické v- se v jejich

projevech objevuje také nejčastěji u příslovce *vopravdu* a dále také u osobních zájmen pro 3. osobu singuláru a plurálu (*von, vona, vono, voni*).

4.2 Diftongizace ý-ej

Diftongizaci ý-ej jsme sledovali v základu slov, v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace, konkrétně v absolutním konci slova (1. sg. m., 4. sg. m.) a v koncovkách před souhláskou (2. pl. m., f., n., 6. pl. m., f., n.; 7. pl. m., f., n.; 3. pl. m., f., n.)

Tab. č. 2

Rozhlas u plotny	-ej-	-ý-	Pochoutky	-ej-	-ý-
základ slova (76)	36 (47,4 %)	40 (52,6 %)	základ slova (90)	57 (63,3 %)	33 (36,7 %)
typ dobrej (1. sg. m., 4. sg. m.) (316)	106 (33,5 %)	210 (66,5 %)	typ dobrej (1. sg. m., 4. sg. m.) (192)	132 (68,7 %)	60 (31,3 %)
typ dobrejch (2. pl. m., f., n.; 6. pl. m., f., n.) (50)	8 (16 %)	42 (84 %)	typ dobrejch (2. pl. m., f., n.; 6. pl. m., f., n.) (28)	14 (50 %)	14 (50 %)
typ dobrejm, dobrejma (7. pl. m., f., n.; 3. pl. m., f., n.) (5)	2 (40 %)	3 (60 %)	typ dobrejm, dobrejma (7. pl. m., f., n.; 3. pl. m., f., n.) (0)	0 (0 %)	0 (0 %)
celkový počet výskytů (447)	152 (34 %)	295 (66 %)	celkový počet výskytů (310)	203 (65,5 %)	107 (34,5 %)

Z tabulky č. 2 (z celkového počtu výskytů) vyplývá, že mluvčí-kuchaři inklinují spíše k používání tvarů s -ý-, zatímco mluvčí-celebrity mají tendenci používat tvary s -ej-.

4.3 Úženi é-í

Úženi é-í (případně v ý – pravopisná varianta) jsme zkoumali v základu slova (např. mléko – mlíko) a v koncovkách tvrdé adjektivní a zájmené deklinace. Při zkoumání úženi v základu slova jsme nezapočítávali takové tvary, jež mají důsledně podobu s é, např. léto. Započítávali jsme však slova, u kterých kodifikace připouští dubletní tvar, např. polévka/polívka.

Tab. č. 3

Rozhlas u plotny	-í-	-é-	Pochoutky	-í-	-é-
základ slova (184)	101 (54,9 %)	83 (45,1 %)	základ slova (171)	147 (86 %)	24 (14%)
typ dobrý (1. sg. n.; 1. pl. m. než., f., n.; 2. sg. f.; 3. sg. f.; 4. sg. n.; 4. pl. m., f., n.; 6. sg. f.) (642)	292 (45,5 %)	350 (54,5 %)	typ dobrý (1. sg. n.; 1. pl. m. než., f., n.; 2. sg. f.; 3. sg. f.; 4. sg. n.; 4. pl. m., f., n.; 6. sg. f.) (474)	363 (76,6 %)	111 (23,4 %)
typ dobrého (2. sg. m., n.; 4. sg. m.) (74)	22 (29,7 %)	52 (70,3 %)	typ dobrého (2. sg. m., n.; 4. sg. m.) (61)	35 (57,4 %)	26 (42,6 %)
typ dobrým (6.sg. m., n.) (18)	7 (38,9 %)	11 (61,1 %)	typ dobrým (6.sg. m., n.) (11)	9 (81,8 %)	2 (18,2 %)
typ dobrému (3. sg. m., n.) (4)	4 (100 %)	0 (0 %)	typ dobrému (3. sg. m., n.) (6)	4 (66,7 %)	2 (33,3 %)
celkový počet výskytů (922)	426 (46,2 %)	496 (53,8 %)	celkový počet výskytů (723)	558 (77,2 %)	165 (22,8 %)

Dle výsledků v tabulce č. 3 vidíme, že v celkovém počtu výskytů není u mluvčích-kuchařů rozdíl v použití *é* nebo *í* příliš velký (lze tu však vidět jistou inklinaci k *é*), zatímco u mluvčích-celebrit výrazně převažuje varianta s *í*.

4.4 Zjednodušování hláskových skupin

V proudu řeči často dochází k zjednodušování souhláskových skupin. Souhlásky **t**, **d**, **k** se zjednodušují na začátku slova (např. *dyby*) či mezi dvěma souhláskami (např. *jesli*). Hlásky **j**, **l** se nevyslovují na začátku slova před souhláskou (např. *sem*, *žice*). Hlásky **j** zaniká na začátku slova před samohláskou (např. *eště*). Hlásky **l** bývá vynechávána uprostřed slova (např. *jabka*). Hlásky **h** je vynechávána (např. *tenle*) nebo je nahrazena hláskou **d** (*tendleten*).

Pro ilustraci zjednodušování hláskových skupin jsme vybrali dva typy zjednodušení, zánik hlásky na konci slova (krácení koncovky u sloves 1. osoby a 3. osoby plurálu prézenta – typ *budem,dělaj*; zánik **l** u sloves ve 3. osoby singuláru préterita – typ *řek*) a zánik hlásky na začátku slova (typ *eště*). Při zkoumání zániku hlásky na konci slova jsme započítávali

i slovesa typu *budem*. Ačkoli nejde historicky o krácení, ale o jednu ze tří koncovek pro 1. osobu plurálu (-m, -me, -my), dnes tento tvar můžeme chápat jako zkrácený, neboť v současné češtině se považuje koncovka -me za základní. Při zkoumání zániku hlásky na začátku slova jsme započítávali i tvary *sem* (jsem). Ačkoliv výslovnost *sem* místo *jsem* je ortoepická, jedná se o příznačný rys mluvených projevů.

Tab. č. 4

Rozhlas u plotny	(typ dělaj, řek)	(typ dělají, řekl)	Pochoutky	(typ dělaj, řek)	(typ dělají, řekl)
krácení tvarů sloves (446)	68 (15,2 %)	378 (84,8 %)	krácení tvarů sloves (154)	92 (59,7 %)	62 (40,3 %)
	(typ eště)	(typ ještě)		(typ eště)	(typ ještě)
zánik hlásky na začátku slova (333)	218 (65,5 %)	115 (34,5 %)	zánik hlásky na začátku slova (619)	489 (79 %)	130 (21 %)

Zjištěná data nám ukazují, že mluvčí-kuchaři se snaží používat plné tvary sloves, ale na začátku slov (u kterých to lze) mají tendenci spíše hlásku nevyslovovat. U mluvčích-celebrit převažují v obou typech zjednodušené tvary.

4.5 Závěr

Naše výsledky jsme porovnali se zjištěním V. Schmiedtové (2008), která zkoumala hláskové změny v korpusu ORAL2006. Uvádí sice konkrétní tvary, u kterých sledovala výskyt jednotlivých podob, přesto její práce ukazuje, že v mluvených projevech výrazně převažují podoby s protetickým **v-**, podoby s **-ej-** (diftingizace ý-ej), podoby s **-í-** (úžení é-i) a krácené tvary (typu *maj, budem*). K podobným výsledkům došla i A. Adamovičová (2011), která tyto jevy zjišťovala ve Frekvenčním slovníku mluvené češtiny (Čermák a kol., 2007). Naše zkoumání však ukazuje jiné výsledky.

Podle obou zdrojů převažuje v mluvených projevech protetické **v-**, v našem případě u mluvčích-kuchařů převažují výrazně podoby s **o-**, a u mluvčích-celebrit je výskyt podob s **o-** a podob s **vo-** takřka rovnoměrný (s příklonem k podobám s **o-**).

Dále oba zdroje shodně uvádí převahu tvarů s **-ej-**. Mluvčí-celebrity tuto tendenci potvrzují (používají též převážně **-ej-**), ale mluvčí kuchaři se opět vymykají a výrazně u nich převažuje používání **-ý-**. Stejný výsledek vidíme i u úžení a krácení. U Mluvčích-celebrit převažují podoby s **-í-** a krácené tvary, u mluvčích-kuchařů převažují podoby s **-é-** a nezkrácené tvary.

Z těchto rozdílných výsledků usuzujeme, že se do hláskoslovné roviny promítá celková komunikační situace. Mluvčí-kuchaři se ocitají spíše v oficiální situaci a s větší oficiálností komunikačního prostředí vzrůstá i tlak na výběr jazykových prostředků, jež patří do spisovné

normy. Rozhovory pro rozhlas nejsou pro mluvčí-kuchaře něčím obvyklým. Reportéra či reportérku neznají. To vše se projeví v jejich projevu. Mají sklon používat spíše hláskové varianty patřící do spisovné normy. Tuto tendenci bychom mohli hodnotit jako rys jejich profesionality.

U mluvčích-celebrit je situace zcela jiná. Jsou zvyklí dávat rozhovory, mluvit a být natáčeni. I vztah mezi hostem a moderátorem je jiný. Znají se, přátelí se nebo jsou herečtí kolegové. Jejich rozhovor je tedy mnohem přirozenější a bezprostřednější. To můžeme sledovat i na projevu mluvčích-celebrit. Čím více má dialog familiární charakter, tím více používají prostředky (hláskové jevy) běžně mluveného jazyka. Přirozenost a bezprostřednost se v těchto případech dá hodnotit pozitivně. Snaha vyhybat se hláskovým jevům běžně mluveného jazyka by mohla působit naopak nepřirozeně a mohla by být hodnocena spíše negativně.

Jedním z důvodů odlišných výsledků mezi mluvčími může být i faktor připravenosti/nepřipravenosti. U mluvčích kuchařů bychom mohli předpokládat určitou míru připravenosti, neboť pro ně není obvyklé dávat rozhovory.

Důvodem, proč se liší naše výsledky s výsledky V. Schmiedtové (2008) a A. Adamovičové (2011), by mohl být celkový charakter mluvených projevů. Korpus ORAL2006 zahrnuje pouze neformální mluvené projevy. Frekvenční slovník mluvené češtiny vychází z Pražského mluveného korpusu, ve kterém se nachází projevy formální i neformální. Rozhlas u plotny můžeme chápat jako formální projev, proto se výsledky od zmíněných prací liší, zatímco Pochoutky mají spíše charakter neformálního projevu a vidíme u nich větší shodu s výsledky zmíněných prací.

5. Vybrané morfologické jevy

Vedle hláskových změn uvedených v předcházející kapitole, jež mají vliv na tvarovou rozrůzněnost, existují i tvarové rozdíly morfologické (koncovka -ma/-ama v instrumentálu plurálu, kondicionálový tvar bysme v 1. osobě plurálu, koncovka -ý v nominativu plurálu (*mladý kuchaři*), druhý stupeň adverbii zakončený -c ad.). Z tvarových zvláštností, jež jsou typické pro mluvené projevy, jsme k porovnání vybrali ty jevy, které jsou početnější než jiné v rámci zkoumaného materiálu. Přesto však jejich počet v rámci daného jevu není příliš vysoký. V tomto ohledu není morfologická rovina tak rozmanitá jako hláskoslovná rovina.

5.1 První osoba plurálu kondicionálu slovesa být

Pro mluvené projevy je typické používání tvaru bysme (abysme, kdybysme ad.) v 1. osobě plurálu kondicionálu slovesa být. Ukazuje se, že mluvčí používají okrajově i spisovný tvar bychom (abychom, kdybychom ad.). Zajímavé je porovnat tento fakt s 1. osobou singuláru. V tomto případě mluvčí používají výhradně spisovný tvar bych. Tvar bysem se vyskytl pouze jednou. Tento jediný výskyt můžeme odůvodnit tím, že jeho použití je příznakové. Nese rys stylového zabarvení či expresivnosti. Naše zkoumání se shoduje s tvrzením S. Čmejrkové (2005), že tvar bysem je v mluvené řeči vzácný.

Když se podíváme blíže na tabulku č. 5, zjistíme, že mezi oběma typy mluvčích nejsou příliš velké rozdíly. U obou shodně převažuje používání tvaru bysme. Vyšší výskyt tvaru *bychom* u mluvčích-celebrit je možné vysvětlit tím, že ho díky své práci používají častěji a pronikne tak občas i do jejich aktivní slovní zásoby.

Tab. č. 5

Rozhlas u plotny	bysme	bychom	Pochoutky	bysme	bychom
Celkem: 19	18 (94,7 %)	1 (5,3 %)	Celkem: 15	10 (66,7 %)	5 (33,3 %)

5.2 Pádová koncovka -ma v 7. pádě plurálu ve všech rodech

V mluvených projevech proniká do substantiv všech rodů koncovka -ma/-ama v instrumentálu plurálu. Použití některých koncovek (-ma/-ama či -ami/-emi) má vliv na shodu s příslušným adjektivem, zájmenem, číslovkou (např. *s použitejma surovinama; čerstvými bylinkami*). Mluvčí nikdy nepoužije např. koncovku -ma u substantiva a koncovku -mi u příslušného adjektiva.

V tabulce č. 6 jsme rozlišili tvary dle kodifikovaných koncovek (-ami: *švestkami*; -y (i): *ořechy (stupni)*; -emi/-y (i): *Velikonoce mi/Velikonoci*) a dle rodového zařazení.

Z tabulky vyplývá, že mluvčí-celebrity používají více nespisovnou koncovku -ama, zatímco mluvčí-kuchaři užívají obě varianty takřka rovnoměrně. Nejčastěji se ve zkoumaném materiálu objevovala feminina a neživotná maskulina.

Tab. č. 6

Rozhlas u plotny	-ama (10)	-ami (8)	Pochoutky	-ama (12)	-ami (4)
mask. pl. živ.	1	-	mask. pl. živ.	-	-
mask. pl. neživ.	-	-	mask. pl. neživ.	-	-
fem. pl.	9	8	fem. pl.	11	4
neut. pl.	-	-	neut. pl.	1	-
	-ama (6)	-y (i) (6)		-ama (8)	-y (i) (1)
mask. pl. živ.	-	1	mask. pl. živ.	2	-
mask. pl. neživ.	5	5	mask. pl. neživ.	4	-
fem. pl.	-	-	fem. pl.	-	-
neut. pl.	1	-	neut. pl.	2	1
	-ama (1)	-emi/-y (i) (0)		- ama (0)	-emi/-y (i) (0)
mask. pl. živ.	-	-	mask. pl. živ.	-	-
mask. pl. neživ.	-	-	mask. pl. neživ.	-	-
fem. pl.	1	-	fem. pl.	-	-
neut. pl.	-	-	neut. pl.	-	-
Celkem: 31	17 (54,8 %)	14 (45,2 %)	Celkem: 25	20 (80 %)	5 (20 %)

5.3 Shoda neuter v plurálu

V nepřipravených mluvených projevech také často nacházíme porušování rodové kongruence. Typickým příkladem jsou neutra v plurálu a k nim připojená adjektiva, zájmena, číslovky, přičestí. Kromě spisovné koncovky pro střední rod (-á/a) může mít závislý člen koncovky ženského rodu (-é, -ý/y). S těmito koncovkami se setkáme u adjektiv (*vepřové žebra*), u vztažných zájmen připojujících větu (*specifická jídla která*), ukazovacích zájmen (*takový dvě vajíčka*), přičestí činného (*aby se nám nepřichytla* (jablíčka)).

Při sledování tohoto jevu se ukázalo, že koncovka -á je častější u mluvčích-kuchařů než u mluvčích celebrit, přesto je v celkovém používání u obou typů mluvčích nejčastější koncovka -ý/y. Koncovka -é je používána minimálně.

Tab. č. 7⁴⁴

Rozhlas u plotny	-á(a)	-y/ý	-é	Pochoutky	-á(a)	-y/ý	-é
Celkem: 67	25 (37,3 %)	40 (59,7 %)	2 (3 %)	Celkem: 61	7 (11,5 %)	53 (86,9 %)	1 (1,6 %)

Zajímavým aspektem je fakt, že mluvčí-celebrity používají vždy důsledně pouze jedinou koncovku (*takový ty jednoduchý ale hodně kalorický jídla*), zatímco u mluvčích-kuchařů můžeme vysledovat tři různé kombinace, použití koncovek -á, -y (*sou měkká ty jablíčka*), použití koncovek -é, -y (*přidáme ty připravené a ochucené stehýnka*) a použití všech tří koncovek (*šveskové povidla protože sou hustá tak aby se daly potírat*). Kombinování koncovek může naznačovat vědomou snahu mluvčích o spisovnost. Těchto kombinovaných výskytů je však málo na to, abychom mohli vysledovat nějaké tendence či příčinu používání jednotlivých koncovek, a učinit jednoznačný závěr.

5.4 Závěr

Naše výsledky se shodují s výsledky v Mluvnici současné češtiny (Cvrček a kol., 2010). Ta vychází z korpusů dostupných v Českém národním korpusu. Ukazuje se, že v mluvené češtině převažuje tvar *bysme* (90 %) nad tvarem *bychom* (10 %) a v 7. pádě plurálu koncovka *-ama*.

Počet výskytů zkoumaných morfologických jevů není dostatečně vysoký, abychom mohli dělat obecné závěry. Pokud však přesto učiníme srovnání s hláskoslovnou rovinou, vidíme, že v oblasti hláskosloví jsou mezi oběma typy mluvčích velké rozdíly, zatímco v oblasti tvarosloví jsou oba typy mluvčích na podobné úrovni. Většinou u nich převažuje sklon používat nespisovné tvary. Z porovnání obou rovin vyvozujeme, že hláskosloví je ve vyjadřování mluvčích více uvědomovaná oblast, rozlišují spisovné a nespisovné tvary a podle situace je používají. Naproti tomu tvarovou variantnost v oblasti morfologické mluvčí při rozhovoru nekorigují a vyjadřují se podle svých běžných řečových zvyklostí a schopností.

⁴⁴ Do tabulky byly započítány pouze ty případy, ve kterých se používala jednotně jedna koncovka u všech větých členů, které se vázaly na jeden řídicí člen (např. *takový ty klasický kolečka; rajčata žlutá i červená*).

6. Vybrané jevy na rovině textové syntaxe

Syntaktické konstrukce jsou v mluvených komunikátech různým způsobem modifikovány. Dochází např. k elipse, parcelaci, kompletaci apod. Jedním z důvodů je vázanost mluvených projevů na čas. Jsou pomíjivé, což někdy vede k výrazové nadbytečnosti. Mluvčí se opakováním, dvojným vyjádřením snaží poskytnout posluchači dostatek času, aby mohl vnímat obsah nebo aby správně pochopil sdělovanou informaci. V našem případě má opakování velmi důležitou funkci, neboť cílem komunikace je předávání znalostí (receptu). V rámci obou pořadů se opakuje postup a ingredience. V průběhu své promluvy mluvčí opakuji slova, aby upřesnili informaci (*podlejeme trošičkou vody pro chuť nahoru na tu sekanou na tu syrovou sekanou ještě dáme nakrájené plátky*), zdůraznili informaci (*PJ: brusinky: kompotované nebo sušené LM: kompotované kompotované*) nebo aby jednoduše získali čas a ujasnili si, co chtějí říct (*zalejeme vývarem je lepší eee když je studený jinak by nám to pa-udělá pak hrudky a: takže takže stu- studenější vývar pokud možno hovězí teda jo:).* Opakované výrazy stojí k sobě vždy co nejbližší a nachází se v téže výpovědi. Pro dialogický komunikát je charakteristické, že se výrazy opakuji i v sousedních replikách (mohou mít jinou gramatickou formu). Takové opakování většinou signalizuje přijetí tématu a ochotu mluvit o téže věci.

Př. NK: [---] *vocásku hlavičky*

OJ: vocásky hlavičky [taková ta (mázdřička)] (Pochoutky 3. 5. 2009)

Dále mluvčí používají dvojný vyjádření. Druhý výraz slouží k vysvětlení prvního výrazu (*ta nám polívku společně s jíškou hezky zahustí a zkrémovatí*) nebo také ke zdůraznění (*hodně cibuli orestujeme restujeme jí hodně do tmava*). Pokud mluvčí-kuchaři vysloví výraz, který je pro laiky neznámý, následuje vysvětlení (*omelírujeme kapra takzvaně omelírujeme znamená obalíme svrchu i zespona*). Někteří z nich však mají tendenci postupovat opačně (*že by se měl pít asi tak něco přes hodinu pomalu pít konfitovat; aby se nám to maso dobře spojilo kuchaři tomu říkaj aby dobře prátovalo*).

Situační zakotvenost komunikace vede naopak k eliptičnosti.

Př. M: *no a na závěr abychom tedy ještě jednou protože vy ste zároveň tady při tom vařil a musím říct že je to veliký veliký spěch aby to všechno dobře dopadlo nechci vás zdržovat dlouho ještě jednou ingredience: naháče z vysočiny a ve stručnosti pojďme zopakovat ten postup*

MM: kýta plec paprika sůl kmín sádlo a: postup rozkrájíme kýtu přes vlákno naplníme pomletým pleckem dochuceným paprikou solí(m) pepřem kmínem a necháme pít a podlejíme (Rozhlas u plotny 5. 1. 2010)

V mluvených projevech můžeme nalézt mnoho dalších nepravidelností ve větné stavbě, které jsou způsobené improvizací nebo nedostatečnou výpovědní perspektivou. V našem jazykovém materiálu se objevuje např. křížení syntaktických výpovědních perspektiv (*myslím si že: budou všichni spokojení a dá se to udělat každé doma*), neobvyklé slovosledné postavení určitých slov (*takže si uvaříme brambory které nastrouháme najemno vařené eee přidáme vejce hrubou mouku sůl vyválíme si plát těsta*), aditivnost (*to by tak mělo být no: aby to stálo za to potom to jídlo*). Časté jsou také kontaktové prostředky (*eee víte co já vám řeknu*), deiktické prostředky (*já sem vzal ty ingredience k tomu mlíko a tak a pak sem to vodvážil vlasně kolik toho tam nasypala*) či vsuvky (*takže n- nakrájený hrozně nadrobno přidáme tam ten česnek osolíme opepříme lepčí bílým pepřem já černej pepř nemam moc rád takže bílým pepřem přidáme do toho vajíčko*).

Nedokončování syntaktických konstrukcí je častější v pořadu Pochoutky. Dialog zde neprobíhá plynule. Nedochozí k pravidelnému střídání mluvčích, jako je tomu v Rozhlasu u plotny. Plynulost dialogu je narušována souběžným mluvením. Jeden mluvčí mluví, druhý mluvčí začne mluvit souběžně s prvním. Buď se prosadí první mluvčí, bude mluvit dál a druhý mluvčí se odmlčí, nebo první mluvčí přeruší svou výpověď a v boji o slovo zvítězí druhý mluvčí.

Př. OJ: a to se buď může udělat [nebo nemusí vono stačí ty krevety]

NK: *[(no to je) ale úžasná dieta]*

OJ: no skvělá (Pochoutky 3. 5. 2009)

V této kapitole jsme se zabývali převážně syntaktickými jevy, které se vyskytují v replice jednoho mluvčího. Snažili jsme se tak upozornit na typické syntaktické rysy mluvených projevů. Tytéž jevy se však vyskytují i napříč dialogem (napříč dvěma i více replikami), těmi se budeme zabývat ve zbývající části této práce (viz kap. 9-12).

7. Vybrané lexikální jevy

Mluvčí-kuchaři používají nezvyklé předpony u sloves (*tak a pochopitelně že ty konce ještě jakoby musíme lehce takle jako pomočit; halušky ze storuhaných brambor které nachutíme moukou vajíčkem*). Ty mohou být součástí kuchařského slangu anebo mohou vznikat právě jen v okamžiku promluvy, aniž by měl mluvčí tento výraz ve svém idiolektu, a slouží účelně k přesnějšímu vyjádření myšlenky.

Mluvčí-kuchaři se snaží vyjadřovat přesně, užívají slangové výrazy typické pro jejich obor (*konfitovat; prátovat*) či méně známé názvy přístrojů, které používají (*konvektomat, tenderizér*). Při přípravě pokrmů *smaží, špikují, marinují, restují, redukují, pasírují, dusí* apod. Mluvčí-celebrity spíše činnost opisují (*uhňácaj se kuličky; dělat to na pánvi*) nebo používají synonymní výrazy (*naložit; počochnit* x *marinovat; vyschnout* x *vypéct; čuftit* x *sekat*). Mnohem častěji než mluvčí-kuchaři užívají mluvčí-celebrity expresivní výrazy (*já žral i brouky; pak už to zblajznou všechno*) či citoslovce (*ježišmarja; jejda*), což je způsobeno charakterem komunikační události (přátelské popovídání).

S ohledem na komunikační situaci mluvených projevů (uplývání času a nepřipravenost) a také ustálenost v používání (z potřeby rychlého vyjádření) bychom očekávali, že budou mluvčí používat ve větším množství univerbizované výrazy. Není tomu tak. Univerbizovaná pojmenování užívají mluvčí přibližně ve stejné míře jako nezkrácená pojmenování. Některá pojmenování používají pouze zkrácená, např. pojmenování omáček či masných výrobků (*svíčková, uzené*). Některá pojmenování polévek se vyskytují pouze univerbizovaná (*bramboračka, zelňačka*) a některá se vyskytují ve dvou variantách, zkrácené i nezkrácené, např. *čočkovka – čočková polévka, rajská – rajská polévka*). Podobně je na tom i výskyt názvů omáček, jež se používají jako přísada či příloha (*sojovka – sojová omáčka, tatarka – tatarská omáčka*).

7.1 Deminutiva

Velmi častým jevem u obou typů mluvčích je používání deminutiv. Zdrobňování se objevuje především u apelativ, která se týkají vaření či ingrediencí (*troubička, cibulka; špíček*). U ostatních apelativ je zdrobňování používáno minimálně (*krámeček*).

Hojný výskyt deminutiv může mít dvě příčiny. Jedním důvodem je kladný vztah k jídlu a vaření, což se projevuje ve zdrobňování ingrediencí (*sádlíčko, smetánka, pepřík*), případně celého pokrmu (*gulášek*) nebo ve zdrobňování časových údajů (*tři minutky; dvě hodinky; půl hodinky*). Druhým důvodem zdrobňování je účelné vyjádření velikosti, míry, aby posluchač

věděl, jak velkou nádobu má použít (*pekáček; kastrůlek; pánvička*), jak má nákrájet ingredience (*na kostičky; na kolečka, na nudličky*), kolik čeho přidat (*lžičku soli*).

8. Vybrané stylové jevy

Materiál, jež zkoumáme, lze charakterizovat jako projev mluvený a dialogický. Na jeho utváření se podílí objektivní i subjektivní stylové faktory (srov. Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 75-92). Ze subjektivních stylových faktorů zde hraje důležitou roli profese mluvčích. Ta ovlivňuje především výběr lexika (viz kap. 7). Ovlivňuje však i přístup mluvčích k danému tématu. Mluvčí-kuchaři se vyjadřují přímo, zatímco mluvčí-celebrity mají větší tendenci uhýbat od tématu a vkládat do svého projevu „historky ze života“. Dalšími možnými faktory ovlivňujícími charakter projevu jsou věk, jazykové schopnosti, postoj mluvčího k tématu či psychický stav mluvčího v době komunikace. Projevy těchto faktorů se však v příslušných komunikátech obtížně hledají (a ne vždy máme dostatek informací), proto je v této kapitole dále nezkoumáme.

Z objektivních stylových faktorů má na uspořádání komunikátu největší vliv mluvenost. Syntaktická stavba je jednoduchá, volnější, méně promyšlená. Výběr slov je také méně uvědomovaný. Uplývání času nutí mluvčího k rychlému výběru slov a větných konstrukcí. O některých jazykových prostředcích, které mluvčí užívají v důsledku nedostatku času, jsme se již zmínili (viz kap. 5-7). Dalším důležitým objektivním stylovým faktorem je dialogičnost (viz Jelínek, 2003). Úspěšný dialog by měl probíhat plynule a mluvčí by se měli pravidelně střídát. To předpokládá od komunikantů určitou kázeň. Rozhlas u plotny probíhá v klidné atmosféře. Mluvčí-kuchař čeká na položení otázky od reportéra. Ten vyčkává s položením další otázky, dokud mluvčí-kuchař nedomluví. Pořad Pochoutky je naopak velmi dynamický (především kvůli dvěma moderátorům). Dialog je narušován „skákáním do řeči“ a následným souběžným mluvením dvou mluvčích (ve výjimečných případech i tří mluvčích).

Zvláštěností těchto dialogických projevů (rozhlasových a televizních dialogických projevů vůbec) je přítomnost a zároveň nepřítomnost adresáta. Mluvčí komunikují s moderátorem, mají tedy svého komunikačního partnera, ale pravým adresátem jsou nepřítomní posluchači. Někteří mluvčí tuto specifickou berou na vědomí a zmíní se o posluchačích přímo (*no a my sme se k tomu nedostali a vy byste mi to konečně mohli vysvětlit a posluchačům taky; dobrý den vážení posluchači*). Většinou se však o toto starají moderátoři, kteří upozorňují na „přítomnost“ posluchačů (*tak to je opravdu lahůdková tradiční česká bramboračka eee no a z těch receptů náročnějších co byste vybral pro posluchače co bysme mohli si společně s vámi uvařit*) nebo žádají vysvětlení toho, co bylo řečeno (*vy už ste podruhé použil termín salamandr*). V podstatě zastupují posluchače a předvídají, čemu by mohli nerozumět.

Oba typy pořadů bychom mohli také chápat jako pracovní návod. Cílem komunikační události je popsat postup při přípravě pokrmu. Příkaz vyjadřují převážně první osobou plurálu

indikativu (*nemusíme vykošťovat jenom omyjeme osušíme posypeme čerstvejma bylinkama*). Mluvčí-celebrity nemají odborné znalosti, a proto je jejich projev srozumitelný všem posluchačům. Profesionalismy typické pro kuchařské prostředí užívají v minimální míře. Jejich komunikace má ráz přátelského popovídání s informativními rysy. Mluvčí-kuchaři používají profesionalismy, ale pouze ty, které už pronikly do obecného povědomí (*restovat, bešamel*). Méně známé pojmy se vyskytují okrajově (*prátovat; tenderizér*). Můžeme předpokládat, že berou ohled na neznalé posluchače. Jejich projev má především informativní ráz.

9. Koheze (a koherence)⁴⁵

Koheze a koherence jsou důležité pojmy textové syntaxe, neboť jednou z mnoha oblastí zájmů této disciplíny jsou způsoby vzájemného navazování textových jednotek. Všeobecně se ustálily pojmy spojené s fungováním navazování textových jednotek. Navazování může být **endoforické** (v rámci textu), nebo **exoforické** (mimotextové). V rámci textového navazování je rozlišováno navazování **anaforické** (zpět v textu) a **kataforické** (dopředu v textu). Příslušné textové jednotky jsou dle svého postavení v textu označovány jako **antecedent** a **postcedent**. Podle vzdálenosti těchto jednotek se rozlišuje navazování bezprostřední (**kontaktní**) – antecedent/postcedent se nachází ve větě bezprostředně předcházející nebo následující – a navazování vzdálené (**distantní**) – mezi antecedent a postcedent je vložena jedna či více vět.⁴⁶

Chápání koheze a koherence bývá různé. Někteří autoři používají tyto termíny synonymně (srov. Hrbáček, 1994; Nekula, 1995), někteří je důsledně rozlišují. Hoffmannová (1993) uvedla ve svém článku o různých pojetích koherence některé z těchto odlišných přístupů: *R. Giorová vyhrazuje pojem koheze pro vztahy vět v textové linearitě (srov. podobně Halliday - Hasan, 1976), zatímco koherence má podle ní charakter nelineární a hierarchický. – R. G. van de Velde definuje koherenci jako globální organizaci obsahu textu (a zároveň kognitivních procesů recipienta), kohezi pak jako globální organizaci textového výrazu; koheze je (až na zvláštní defektní případy) vždy odvozena z koherence textu, zatímco koherence se nemusí nutně projevat v kohezi textového výrazu. – Pro E. Rudolphovou představuje koheze spojitost prvků ve větných sekvencích a koherence spojitost v oblasti mentálních reprezentací. – Zcela jiné rozlišení nacházíme u H. J. Webera, který používá pojmu koherence pro pragmatickou dimenzi textu, koheze pro dimenzi sémantickou, konexe pro oblast větných sekvencí (textové linearitě) a konformity pro oblast grafických znaků. – N. E. Enkvist pokládá za podmínku interpretovatelnosti textu jeho konexi (connexity), která sestává z koheze (sféra formálních spojovacích prostředků) a koherence (sféra inferencí, sémantických relací). – Také F. Daneš doporučuje užívat termínu koheze v souvislosti s výrazovými prostředky, jako např. konektory, pronominalizace, prostředky prozodické a grafické; koherenci ponechává pro široký okruh sémantických relací a jako střežový termín navrhuje konexi (v podobě cennectedness nebo connexity). – M.-E. Conteová rozlišuje*

⁴⁵ Kromě těchto pojmů se užívají i jiné termíny (např. konexe – viz např. Jaklová, 1991).

⁴⁶ Všechny tyto zmíněné pojmy jsou již ustálené a běžně se používají v pracích, které se věnují kohezi a koherenci. Můžeme se o nich poučit např. v Příruční mluvnici (Nekula, 1995, s. 684-685) či v Mluvnici češtiny 3 (Hoffmannová, 1987, s. 685-686).

konzistenci textu (jeho obsahovou nerozpornost) a koherenci, ev. konexi, která je konstitutivní podmínkou textu; i nekonzistentní text může být koherentní. (s. 59-60)

Někteří autoři považují koherenci za nutnou a základní vlastnost textu (viz např. de Beaugrande - Dressler, 1981; Tomášková, 1999). Text, který není koherentní, není pro ně textem. Proti této myšlence se prosazuje naopak představa, že koherence vzniká až při interpretaci adresáta (viz např. Fritz, 1982; Bublitz, 1999).

V této práci budeme ke kohezi přistupovat jako k základní vlastnosti textu, která se projevuje jazykovými prostředky (gramatickými či lexikálními), a ke koherenci jako k výsledku činnosti recipienta (srov. Conte, 1994). Koherenci zde chápeme jako výsledek interpretační činnosti založený na společné znalosti a zkušenosti komunikantů, na situaci a kontextu (srov. pragmatická koherence – Hrbáček, 1994). Kohezi jsme pojali nejen jako navazování textových jednotek, ale též jako proces odkazování k reálným předmětům řeči.

Podobně jako Halliday a Hasanová (1976) rozlišujeme kohezi gramatickou a kohezi lexikální, ale nedržíme se jejich pojetí. Nečiníme obecnou klasifikaci typů koheze. Vyčleňujeme a popisujeme přímo konkrétní prostředky, které se nějakým způsobem podílejí na soudržnosti textu.⁴⁷ Tyto prostředky následně zkoumáme na konkrétním materiálu v rámci různých kohezních vztahů (např. substituce, pronominalizace). Kromě gramatických a lexikálních prostředků se na kohezi a koherenci podílejí také prostředky zvukové. Těmi se však v této práci zabývat nebudeme.

9.1 Gramatické prostředky koheze

Propojenost textu se děje skrze gramatické kategorie a synsémantické slovní druhy.

Rekce – Pád (jako činitel rekce) je implicitní prostředek pro udržování soudržnosti textu např. v případech parcelace (př. *Host čekal. Na jídlo.*). Jako koherenční prostředek slouží též vokativ, který odkazuje k adresátovi.

Gramatická shoda – Na výstavbě textu (i soudržnosti) se podílí kongruence (př. *Rodiče šli do kina. Ještě se nevrátili.* – ukazuje k témuž subjektu).

Časové formy – Shoda časů u slovesných tvarů (spolu s lexikálními prostředky) se podílí na temporální kohezi textu. Slovesný čas udržuje celkovou návaznost a lexikální prostředky přináší časové údaje. Halliday a Hasanová (1976) rozlišují čas externí (tj. reálný čas událostí) a čas interní (tj. sled řečových událostí daný linearitou textu).

⁴⁷ O vyčlenění konkrétních prostředků, které se podílejí na kohezi/koherenci, se pokusil (krom jiných) také Nekula. Podobně jako on vycházíme z klasifikace slovních druhů, avšak jeho pojetí se od našeho liší (srov. Nekula, 1995).

Předložky – Výraznou kohezní funkci mají sekundární předložky ve významu lokálním (př. *vedle toho*), temporálním (př. *na závěr*), zřetelovém (př. *s ohledem na*), kauzálním (př. *v důsledku*).

Spojky – Funkcí spojek je vyjadřovat vztah mezi slovy nebo celými výpověďmi. Vyjadřují vztahy kauzální, temporální atd. Pokud spojky stojí na začátku výpovědi, mají částicovou povahu. Formálně navazují na předchozí výpověď a mohou signalizovat např. nové téma (př. *A co budeme dnes dělat?*), snahu o souhlas (př. *Že to bylo dobré?*).

9.2 Lexikální prostředky koheze

V lexikální kohezi se uplatňuje vztah reiterace (tj. opakování téže jednotky), substituce (tj. náhrada jedné jednotky za jinou), elipsy (tj. vypuštění jednotky). Opakované jednotky mohou být „gramaticky pozměněné“ (např. *kuchař – kuchaři*), mohou být doprovázené různými druhy zájmeny (*kuchař – ten kuchař*) nebo se mohou transponovat do jiného slovního druhu (*kuchař – kuchařův*). Halliday a Hasanová (1976) hovoří o elipse jako o nulové substituci. Pozice, kde měla být substituční jednotka, zůstává prázdná.

Substantiva – Abychom vyjádřili totožnost významů, může být zopakována tatáž jednotka, často spojená s ukazovacími zájmeny či adjektivy (př. *kuchař – zmíněný kuchař*). V kohezním vztahu se dále mohou vyskytovat synonymní výrazy (př. *vůz – auto*), opozitní výrazy (př. *život – smrt*), hyponyma/hyperonyma (př. *koření – anýz*). Případně může být antecedent parafrázován (př. *vaření – kreativní chuťové umění*).

Adjektiva – Adjektiva se pojí se substantivy a vytváří kohezní vztah opozitními výrazy (často kontextově danými), př. *vařené – syrové; bílé – červené* (víno).

Zájmena – V textové kohezi se uplatňují různé druhy zájmen. Osobní zájmena pro první a druhou osobu obou čísel jsou primárně exoforická. Odkazují mimo text k mluvčímu a posluchači, a tudíž rozlišují jednotlivé komunikanty. Tato zájmena bývají často elidována v důsledku jednoznačnosti slovesných koncovek. Pokud se užívají, vyjadřují protikladné vytýkání (*já versus ty*). Oproti první a druhé osobě se zájmeno pro třetí osobu používá pro endoforické odkazování. Může být však také nevyjádřeno a důvody jeho nevyjádření jsou podobné jako u zájmen první a druhé osoby. Pro vnitrotextové navazování se dále užívají ukazovací zájmena (specifické je zájmeno *to*, jímž se odkazuje na výrazy jakéhokoliv rodu a čísla či celou výpověď), vztažná zájmena (př. *kuchař – jehož*), přivlastňovací zájmena (odkazují endoforicky k osobě), neurčitá zájmena (př. *kuchaři – někteří*), identifikační zájmena (př. *kuchař – tentýž člověk*).

Číslovky – Číslovky (podobně jako zájmena) mají schopnost za určitých okolností zastupovat jiné slovní druhy. Mohou tak vstupovat do kohezní vztahu podobně jako slovní druhy, které zastupují.

Slovesa – Odkazovat můžeme i pomocí sloves (exoforicky i endoforicky), především smyslových, ve formě minulého, přítomného či budoucího času. Odkazujeme k tomu, co bylo řečeno, viděno, slyšeno, uděláno nebo teprve bude řečeno (př. *řekl jsem; slibuji*). Z hlediska sémantiky se slovesa podílí na temporální kohezi (př. *fázová slovesa*).

Příslovce – Pro vnitrotextové i mimotextové odkazování jsou používána příslovce a zájmenná příslovce (především časová a místní), př. *do kuchyně – tam*.

Částice – Na textové kohezi se mohou podílet též částice, především vytýkácí a modifikační. Užití obou druhů částic je spojeno s určitými implikacemi a inferencemi z hlediska recipienta. Např. věta *Z pozvaných přišel jen můj bratr* implikuje, že ostatní pozvaní nepřišli. Vytýkácí částice se tak zapojuje do situačního kontextu. Pomocí modifikačních částic je odkazováno ke známým informacím (př. *Vždyť jsem to přece uvařil*), navazováno na předcházející repliku (př. *A přece to tak bylo*) apod.

Cítoslovce – Cítoslovce se podílejí na kohezi v mluvených projevech především bezprostřední reakcí na podněty. Jsou situačně zakotvená. Plní funkci emocionální nebo kontaktovou.

9.3 Tematická výstavba

Tematická výstavba se též podílí velmi výrazně na soudržnosti textu (případně nesoudržnosti), a to skrze jazykové prostředky, které vyjadřují kohezní vztah. Mluvený dialogický komunikát může být zaměřen na jedno hlavní téma, které se dále rozvíjí, nebo může obsahovat více témat (mezi nimi hlavní i dílčí témata). Nová témata se mohou objevovat opětovně na základě asociací nebo na základě snahy mluvčího prosadit své téma (svůj zájem). Na tematickém souladu (či nesouladu) se podílí i počet komunikantů. Někteří mohou chtít hovořit o jednom tématu, ačkoli ostatní již hovoří o něčem zcela jiném. Tyto tematické změny (opouštění témat, zavedení nových témat, odbočování od tématu, návrat k tématu) jsou signalizovány jazykovými prostředky. Podrobný popis toho, jak se téma proměňuje v komunikátech (především psaných), zformuloval Fr. Daneš (1968). Podle jeho koncepce může být za téma zvoleno réma předcházející výpovědi (nebo část odvozená z rematu), téma předcházející výpovědi (nebo část odvozená z tématu). Tématem se může stát celá předcházející výpověď nebo může být téma derivováno z hypertématu. V mluvených dialogických komunikátech jsou však tyto základní typy posloupností většinou různě

modifikovány. Jak jsme již zmínili dříve, mluvený dialog je tematicky neuspořádaný. Témata se objevují spíše nahodně, na základě asociací. A právě tyto proměny tématu zasahují výrazně do soudržnosti dialogu. Největší zásah do soudržnosti způsobují náhlé změny tématu, bez jakéhokoli předznamenání, které naruší textovou návaznost. Naopak pokud se mluvčí drží průběžného tématu a neustále se k němu vrací, soudržnost dialogu se tím zvyšuje.

V části práce, ve které se budeme věnovat kohezi/koherenci z hlediska tematického uspořádání, se podíváme podrobněji na jazykové prostředky, které signalizují zavádění základního tématu, zavádění subtématu (dílčího tématu), návrat k tématu a ukončování tématu.

10. Koheze/koherence a dialog

Koheze a především koherence mluveného dialogu je velmi specifická. V tomto typu komunikátu (více než v psaném komunikátu) se uplatňuje interpretační výkon příjemce. Komunikace čerpá z komunikační situace, kontextu. Uplatňují se četná exoforická odkazování, různé textové a situační orientátory. Bohatě je využívána elipsa. Tematická struktura je složitá. Funguje zde odbočování od tématu a opětovné návraty k němu.

Všeobecně bývá dialog strukturován otázka-odpověď. V reálných dialozích to není tak jednoduché. Po otázce nemusí následovat odpověď nebo otázka nemusí být ani položena, aby vůbec probíhala dialogická komunikace. Z tohoto důvodu se nedržíme rozlišování dialogických částí na otázku a odpověď. Pro jakoukoli promluvu pronesenou jediným mluvčím bez přerušení budeme používat termín replika. Dle A. Jaklové (1991) rozlišujeme repliku atakující, repliku reagující a repliku smíšenou (tj. replika částečně reagující a částečně atakující). Pomocí atakující repliky se navozuje nové téma, mluvčí kontaktuje adresáta, vybízí adresáta ke komunikaci. Cílem je pokračovat v dialogu, vyvolat reakci. Využívány jsou kontaktné prostředky, oslovení, osobní zájmena, tázací zájmena apod. Pomocí reagující repliky mluvčí reaguje na repliku předcházejícího mluvčího, navazuje na téma. Opět se v tomto typu repliky užívají různé druhy zájmen, částic atd.

U dialogu někdy bývá rozlišována koheze/koherence horizontální a vertikální (viz Čmejrková - Jílková - Kaderka, 2004). U horizontální koheze/koherence se sleduje návaznost replik mezi partnery komunikace a u vertikální se sleduje návaznost replik jednoho mluvčího.

V následující části této práce se věnujeme již konkrétnímu materiálu. Rubriku Rozhlas u plotny jsme si určili jako typ dialogu převážně plynulého, na kterém si ukážeme konkrétní prostředky podílející se na soudržnosti dialogu. Pořad Pochoutky jsme si určili jako typ dialogu převážně narušovaného (různými faktory). V tomto typu dialogu poukážeme na odlišné užití jazykových prostředků v rámci soudržnosti, než je tomu v Rozhlasu u plotny, a na způsoby, jakými mluvčí řeší narušení dialogu (a tedy narušení koherence).

Kohezi v dialogu budeme sledovat v rámci vztahů, kterými se projevuje (reiterace, substituce, elipsa), a na základě funkce, kterou jednotlivé prostředky plní.

11. Plynulý dialog (Rozhlas u plotny)

11.1 Způsoby textové koheze a použití konkrétních jazykových prostředků

Následující kapitoly jsou doprovázeny ukázkami z transkriptů. Je pravděpodobné, že se v jedné ukázce nachází více jevů současně, my však tučným písmem označujeme pouze příslušný jev, o němž právě pojednáváme.

11.1.1 Reiterace

Textové jednotky v dialogu vstupují do kohezního vztahu především tím, že se tentýž výraz opakuje v po sobě jdoucích replikách. Tím se ustavuje soulad mezi mluvčími, ochota mluvit o tomtéž tématu. Vytváří se tak atmosféra spolupráce.

Př.: *SL: ale ten klasický špek ten ten **líp voní***

*MK: **líp voní** ale zase je víc mastný takže: kdo to chce mít trošičku dietnější tak použije tu anglickou slaninu a ne (š-) ten špek no a dáme péct do trouby na jak dlouho záleží na tom jak ty šišky sou veliký my to tady pečeme zhruba tak pětáštýrcet padesát minut v konvektomatu při teplotě nákejch sto sedumdesát až sto vosumdesát stupňů celsia (Rozhlas u plotny 6. 1. 2010)*

Dále opakování slouží k upřesnění či potvrzení správné domněnky druhého komunikanta.

Př. *LM: takže budeme k tomu potřebovat na: jedno plněné jablíčko jablko: oříšky: čokoláda: brusinky: máslo: a: cukr a to je vše*

*PJ: **brusinky**: kompotované nebo sušené (Rozhlas u plotny 7. 1. 2010)*

Časté je však opakování delší části předcházející repliky. Můžeme soudit, že tak mluvčí získává čas k odpovědi/k reakci.

Př.: *DB: hosté co si nejvíc objednávají **o co je největší zájem***

*MB: **o co je největší zájem** tak sme česká kuchyně tak určitě ten cizinec když přijede tak určitě chce ochutnat něco českýho tak pohybuje se to h:lavně polivky guláše a klasika že jo kachna (Rozhlas u plotny 14. 1. 2010)*

Pokud je antecedent dlouhý, může být opakovaná část doprovázena elipsou. Mluvčí opakuje jen podstatné části konstrukce.

Př.: *SL: vy máte připravená stehýnka **nemusíme vykošťovat jenom je tedy omyjeme osušíme***
*MK: **nemusíme vykošťovat jenom omyjeme osušíme** posypeme čerstvejma bylinkama ve kterejch může bejt třeba sekaná bazalka trošičku rozmarýnu trošku tymiánu necháme chvíličku vodležet aby se nám ta vůně těch bylinek dostala do toho masa (Rozhlas u plotny 13. 1. 2010)*

V předcházejících ukázkách jsme viděli, že výrazy byly opakovány bez jakékoliv gramatické změny. To ovšem není pravidlem. Opakované výrazy mohou být v příslušných replikách gramaticky formovány. Například u sloves se velmi často mění slovesná osoba nebo slovesný rod.

Př.: *M: no a když sem se ptal na to jídlo které nerad vaříte tak naopak které je vaše nejmilovanější které **děláte nejraději***

*MM: tak **nejraději dělám** --- steak a bílou paní (Rozhlas u plotny 5. 1. 2010)*

Př.: *VD: ano patnáct deka kuřecího lehce ho **naklepeme***
((klepání))

*JS: **je naklepané** ale nerozbité i když ten zvuk jak rezonuje nerezová kuchyňská linka vypadá že do toho mlátíte (Rozhlas u plotny 1. 2. 2010)*

U substantiv se mění pád. Většinou bývají tato substantiva doprovázena nějakým identifikátorem. Např. ukazovacím zájmenem nebo adjektivem.

Př.: *MK: tak teď tam přidáme trošičku **česneku** někdo víc někdo míň jak kdo má chuť*

*SL: **ten česnek** musí být utřený anebo může být nakrájený na úplně nadrobno (Rozhlas u plotny 6. 1. 2010)*

Mluvčí někdy dané přívlastky změní, aby posluchačům lépe přiblížil danou věc.

Př.: *LM: [čtyři lžičky] čtyři lžičky brusinek a potom to celé zamícháme dohromady a vlastně nám z toho vznikne **taková hutná pasta***

PJ: taková černá pasta (Rozhlas u plotny 7. 1. 2010)

V některých případech mluvčí nepovažuje za nutné opakovat všechny přívlastky.

Př.: *JS: (...) můžeme skončit i u tataráku takže pane šéfkuchaři to byl váš koncept **klasická česká jídla** v této restauraci*

*VD: no já většinou rád jako vařím **klasická jídla** lidem to hodně chutná* (Rozhlas u plotny 1. 2. 2010)

Případně může opakovaný výraz získat rys zdrobnění.

Př.: *SL: vidím že: milan kadlec šéfkuchař hotelu hejtmanský dvůr ve slaném už má připravena **kuřecí stehna** vy ste říkal kuře*

*MK: tak tendleten recept může bejt buďto z celýho kuřete který omyjeme potom nasekáme na štvrtky anebo si můžeme (tu) práci trošku zjednodušit tím že si koupíme jenom **kuřecí stehýnka*** (Rozhlas u plotny 13. 1. 2010)

Opakováním výrazu mluvčí odkazuje převážně k předcházející replice druhého mluvčího. Může však odkazovat i ke své vlastní předcházející replice.

Př.: *EP: tak takže nedjřív osmažíme si **cibulku** pojďme na to ((krájení))*

*EP: rychle se nám řeže **cibulka** tomáš umí ((krájení))*

*EP: hm začíná nám krásně vonět **cibulka** má být to je takové to zaklínadlo všech kuchařů do zlatova* (Rozhlas u plotny 12. 1. 2010)

V předchozí ukázce odkazuje ke svým vlastním replikám reportérka. Kuchař pracuje a ona komentuje, co se právě děje. Udržuje tak návaznost vlastních replik v situaci, kdy „nemá“ komunikačního partnera.

V následující ukázce odkazuje k vlastní replice kuchař.

Př.: *JF: (...) my sme ho pozměnili ten recept tak že si ho uděláme vopravdu jenom na pánvi a dopečem to v salamandru a uděláme **to husí prso médium***

SL: to znamená že to bude dietnější

*JF: nevím jestli dietnější ale takle upravený **to husí prso** je určitě šťavnatější a: řekl bych že rozhodně lepší než z té trouby protože v té troubě to maso ztrácí hmotnost a: vysychá když to není vyloženě konfitované v sádle (Rozhlas u plotny 3. 2. 2010)*

Většinou však kuchař odkazuje k vlastním replikám v situaci, kdy sdělil posluchačům ingredience, které jsou potřeba, a v návaznosti na ně se odvíjí postup. Ne vždy je jasné, zda mluvčí odkazuje k vlastní replice, či k replice komunikačního partnera.

*Př.: VP: a celé to nasypeme **do pekáče***

*JS: buček máme odleženy takže dáme **do pekáče***

*VP: v **pekáči** už máme na dně tu cibuli a vlasně na tu cibuli eště hodíme jeden bobkový list zalijeme jí půllitrem černého piva purkmistr na to přidáme ten rozsekaný buček (...) (Rozhlas u plotny 11. 2. 2010)*

Předchozí ukázka začíná replikou kuchaře (VP). Následuje replika reportéra (JS), která má spíše charakter komentující (podrobněji viz kap 11.1.8). Z toho, že kuchař nereaguje žádným jazykovým prostředkem, nevyjadřuje souhlas či nesouhlas, můžeme usuzovat, že opakovaný výraz je v kohezním vztahu s výrazem v jeho vlastní předešlé replice.

Dialog je natolik kontextově zapojen, že se mohou opakovat jen zájmena, přičemž soudržnost je tu dána tím, že odkazují k témuž předmětu řeči. Předmět řeči může být zmíněn již dříve v komunikaci, a tak zde můžeme současně hovořit i o distančním navazování (přes více replik).

*Př.: SL: no jo ale vaříte **je** i teď tady v jedenadvacátém století*

*MK: (tak) samozřejmě **je** vaříme protože to hosti po nás vyžadují a tydlety jídla sou mezi lidma velice oblíbený (Rozhlas u plotny 6. 1. 2010)*

Přestože se v replikách opakují tytéž výrazy, ne vždy se jedná o tentýž předmět řeči (viz reference individuální a generická – Nekula, 1995). V následující ukázce kuchař (MK) hovoří obecně o tom, jaké maso je nejlepší použít. Reportérka (SL) však hovoří už o konkrétním mase, které je před ní.

Př.: *MK: vono **to libový maso** je potom takový trošičku sušší takže je lepčí když je tam víc toho tuku je ta sekaná potom taková šťavnatější*

*SL: tak **maso** máte připravené a teď tam přidáte co* (Rozhlas u plotny 6. 1. 2010)

Opakovaně použitá pojmenování také mohou sice označovat tentýž předmět řeči, ale v různých fázích úpravy (např. jablko v celku, oloupané jablko, vydlabané jablko – viz Rozhlas u plotny 7. 1. 2010).

11.1.2 Substituce (vztahy hyperonymie-hyponymie, synonymie, antonymie, pronominalizace⁴⁸)

Návaznost replik se kromě reiterace projevuje i jinými způsoby. Tyto případy se však vyskytují méně než opakování a mají specifické funkce. Hlavním tématem dialogu je jídlo. Mluvčí využívají vztah hyperonymie-hyponymie, aby neustále neopakovali název jídla. To, že hovoří právě o základním tématu (a ne jen tak o nějakém jídle), zvyrazňují ukazovacími zájmeny.

*př. M: my sme slíbili že společně uvaříme **naháče z vysočiny** tohoto úkolu se teď ujme kuchař marek martinec takže jaký je postup*

*MM: první část která se vlastně udělá u **tohodle jídla** je: že se pomele plecko: až je plecko pomleté tak se: dochutí osolí se přidá se kmín paprika promíchá se to vochtutná se jestli to je dost slaný* (Rozhlas u plotny 5. 1. 2010)

Dále se tento vztah objevuje v situacích, kdy se reportér dožaduje upřesnění.

*př. M: tak a pečeme při jaké **teplotě** jak dlouho*

*MM: **sto padesát stupňů** tak zhruba půl hodiny* (Rozhlas u plotny 5. 1. 2010)

Příznaková je též synonymie. Mluvčí ji používají zřídka a pouze v případě, když je potřeba daný výraz vysvětlit.

*Př.: PK: v **salamandru** co to je*

*MM: **gril** dá se říct* (Rozhlas u plotny 11. 1. 2010)

⁴⁸ Pronominalizace může být chápána různým způsobem. V této práci jsme se přiklonili k pojetí L. Zimové (1994). Ta chápe pronominalizaci jako typ substituce (proces i výsledek). Zájmeno je užito za plnovýznamové pojmenování (zástupná funkce) a současně plní navazovací funkci (odkazuje k nějaké jiné textové jednotce).

V situacích, kdy se mluvčí vymezuje proti druhému mluvčímu, odporuje mu nebo žádá vysvětlení, je někdy používán vztah opozitní (antonymie).

Př.: PK: *je tam nějaké místo které by mohlo být zrádné nebo je to docela **jednoduché***

LS: *já si myslím že to není zase tak **složitý** ale každé by to moh zvládnout* (Rozhlas u plotny 1. 3. 2010)

Př.: NN: *to se dělá tak že si dám do: rendlíčku bobkový list nové koření a: celý pepř černý zaliju to studenou vodou jelikož chci kvalitní vývar tak používám **studenou** jo:*

AF: *v čem by to bylo jiné když byste použil **teplou*** (Rozhlas u plotny 2. 3. 2010)

Návaznost replik může být uskutečňována také pomocí vztahu části a celku.

Př.: PH: *křenovomandlovou omáčku s uzeným masem a s houskovým knedlíkem na křenovou omáčku začneme (připravíme) si máslo (a když) rozpustíme v kastrůlku uděláme si **takovou pěknou světlou jíšku***

IS: *jakou **mouku*** (Rozhlas u plotny 15. 1. 2010)

Užití osobních zájmen (především první osoby) odkazuje exoforicky k účastníkům komunikace. První osoba singuláru odkazuje k mluvčímu. Použitím zájme *já* se může mluvčí vymezovat vůči tomu, co bylo řečeno, vůči druhému mluvčímu, a říct svůj názor, sdělit svou zkušenost apod. Týká se to jak reportéra (EP), tak kuchaře (VD).

Př. EP: *nu tak recept skutečně horácký ten je mnohem mnohem prostší **já** dám nejdřív vařit vodu se solí a s kmínem zvlášť si namočí houbu (...)* (Rozhlas u plotny 8. 1. 2010)

Př.: VD: *no **já** většinou rád jako vařím klasická jídla lidem to hodně chutná* (Rozhlas u plotny 1. 2. 2010)

Velmi časté je též užití první osoby plurálu. Exoforicky odkazuje k více lidem. Ve většině případů (v rámci našeho typu dialogu) však není jednoznačné, ke komu se toto zájmeno vztahuje. V následující ukázce mluvčí (reportér) použije zájmeno *my*, ale nevíme, zda myslí sebe a kuchaře, nebo sebe, kuchaře a současně posluchače. Cílem komunikace je předat recept

posluchačům, je tedy pravděpodobné, že se některá použití tohoto zájmeny mohou vztahovat i k nim (viz druhá ukázka).

Př.: *JK1: je mi to jasné **my** se za chvíli k nim dostaneme ale kdybychom měli říct nějaká jídla která sou tady pro ten region typická* (Rozhlas u plotny 16. 3. 2010)

Př. *PJ: ten nok to je takový evergreen **my** známe v té italské podobě třeba se sýrem nebo se špenátem ale já myslím že ten se dá připravit úplně na všechny způsoby a nejenom jako příloha asi* (Rozhlas u plotny 5. 3. 2010)

Návštěvy jednotlivých restaurací jsou vybírány specifickým způsobem (viz kap. 2.1) na základě regionálních specialit, které vaří. Z této pozice používá mluvčí (kuchař – VP) zájmeno *my*, aby restauraci, v níž vaří, vymezil vůči jiné restauraci, v níž se vaří jiné regionální speciality.

Př.: *JS: budu chtít ochutnat některá z vašich piv co mi k tomu pivu donesete když se bavíme o jídle z plzně jako chuťovku*

*VP: takže pokud to není klasické velké jídlo chceme opravdu jenom tu chuťovku k tomu pivu tak **my** vyrábíme širokou škálu různých takových tich pivních pochoutek jako je škvarkové sádlo škvarková pomazánka děláme drůbeží játra v cibulovém sádle nakládáme domácí utopence domácí sýr (...)* (Rozhlas u plotny 11. 2. 2010)

Mnohem jednoznačnější je použití zájmen pro druhou osobu plurálu. V následující ukázce zájmeno jednoznačně odkazuje k posluchačům.

Př. *SL: tak ať se **vám** kapr po novohradsku podaří* (Rozhlas u plotny 10. 2. 2010)

V další ukázce zájmeno odkazuje k druhému mluvčímu (kuchaři).

Př. *M: vy už tady máte před sebou připravena tato jídla co je nejtěžší při té přípravě na co si musíme dát největší pozor* (Rozhlas u plotny 5. 1. 2010)

K osobám exoforicky odkazují i výrazy, kterými jsou tyto osoby přímo pojmenovávány.

Př. *SL: tak už sem v kuchyni hotelu gomel s šéfkuchařem milanem koptákem a budeme vařit toho kapra po novohradsku potřebujeme pěkného kapříka* (Rozhlas u plotny 10.2.2010)

Mluvní se může zmínit o posluchačích. Tím dává najevo svůj předpoklad, že dialog byl poslouchán někým dalším, a exoforicky k těmto posluchačům odkazuje.

Př.: *PJ: dezert je nádherný doufám že **naši posluchači** si všechno dobře zapsali protože skutečně to (je) velice jednoduché dietní skvělé penzion jas v pražském suchdole děkuji za předvedení a loučím se s panem lubošem madym a paní marií jarkovskou mějte se krásně* (Rozhlas u plotny 7. 1. 2010)

Přivlastňovací zájmena (jako exoforický odkaz k účastníkovi komunikace) používá reportér, pokud chce znát názor kuchaře (přímo kuchaře, nikoli názor kuchařů obecně).

Př.: *M: no a když sem se ptal na to jídlo které nerad vaříte tak naopak které je **vaše** nejmilovanější které děláte nejraději* (Rozhlas u plotny 5. 1. 2010)

Mnohostranné použití při odkazování má ukazovací zájmeno *to*. Ve většině případů neodkazuje k textovým jednotkám, jež jsou středního rodu v singuláru. Může odkazovat k substantivům všech rodů a čísel, k nějakému ději (tedy ke slovesu) nebo k celé předcházející (případně i následující replice). V těchto situacích se projevuje snaha o kondenzaci výpovědi, přičemž mluvčí počítá s pochopením ze strany posluchače.

Př.: *JS: mě zaujala na tom vašem jídelním lístku štrachanda která patří mezi plzeňské speciality co to vůbec je **štrachanda***

*VD: je **to** hodně podobný zapíkaným bramborům akorát je tam rozdíl v tom že brambory pochopitelně voloupeme očistíme je uděláme plátky na kolečka můžeme je (...)* (Rozhlas u plotny 1. 2. 2010)

Př.: *JS: vy máte tady ve sloganu poctivé jídlo z plzně a dobré pití když se řekne plzeň tak si většinou představíme piva která se v plzni vaří vy ale vaříte další ste jedna ze tří restaurací která si sama piva vyrábí nemáte strach že **ti turisté** kteří přijedou třeba sem do plzně **půjdou radši na tu klasickou plzeň** než k vám*

VP: tak samozřejmě stát se to může ale rozdíl je v tom že my nabízíme jakoby tu starou výrobu piva (...) (Rozhlas u plotny 11. 2. 2010)

Př.: RS: necháme ho vychladnout po vychladnutí nalijeme krém a opět vložíme do lednice
PJ: na to asi už čekat nebudeme protože přece jenom dort chladne poměrně dlouho (...)
(Rozhlas u plotny 9. 2. 2010)

Dále se zájmeno *to* používá v situacích, kdy je potřeba pojmenovat pokrm v určité fázi přípravy, ale kuchař pro něj nemá výstižné označení. Uvedené ingredience se určitým způsobem spojí (zamíchají, vyšlehají, udusí na pánvi apod.), ale označení *těsto, směs, hmota* z nějakého důvodu kuchaři nevyhovuje.

Př.: RS: ne: ne vyrábí se skoro stejnou metodou jako vanilková vajíčka mléko smetana pivo pak se to šlehá a postupně se to mrazí (Rozhlas u plotny 9. 2. 2010)

Tím, jak je zájmeno *to* všestranně použitelné, může být nejasné, k čemu vlastně odkazuje. V následující ukázce ho mluvčí použije jako anaforický odkaz k předcházející replice, ale vzápětí si uvědomí, že nemusí být zcela jasné, k čemu odkazuje, proto vytvoří ve vlastní replice navíc kataforický odkaz.

*Př.: RV: budem to připravovat pro čtyři až pět lidí ideální stav je brambory uvařit ve šlupce oloupat a nechat den vychladit v ledničce takto připravené a vychlazené **brambory** nastrouháme na struhadle na jemno a:*

*PJ: vy ovšem na to máte asi nějaký automat předpokládám **na strouhání brambor*** (Rozhlas u plotny 5. 3. 2010)

Pokud mluvčí danou činnost, o které hovoří, opravdu vykonává, může zájmeno *to* odkazovat též exoforicky. Nebo pomocí tohoto zájmena může nějaký děj komentovat.

Př.: SL: teď vám to tady krásně bublá už (Rozhlas u plotny 18. 1. 2010)

Podobným způsobem jako ukazovací zájmeno *to* odkazují k textovým jednotkám i osobní zájmena pro třetí osobu.

Př.: *PJ: no jablíčka začínají pěkně vonět tak už bychom možná mohli **jablka** vyndat*

*LM: takže se na **ně** podíváme rukou zkusíme jesi sou měkká **ty jablíčka** a nebo vidličkou můžeme do **nich** mírně píchnout ze strany tydlety vypadaj že už sou hotový právě nahoře vidíte jak je ta krustička jemná že nám [opravdu] (Rozhlas u plotny 7. 1. 2010)*

Častým kohezním prostředkem v tomto typu dialogu jsou také tázací zájmena (užívaná kataforicky). Mluvčí (reportéři) je užívají k získání informace od komunikačního partnera (kuchaře). Tázací zájmena mohou odkazovat k více výrazům, jež jsou v kohezyponymním vztahu.

Př.: *PJ: dvě kila žebírek tak a tady už se nám hromadí suroviny očištěná žebírka pak tady máme **co***

*RS: **kečup** samozřejmě černé **pivo**: čerstvě namletý **pepř** (Rozhlas u plotny 21. 1. 2010)*

O kohezním navazování bychom mohli mluvit i v situacích, kdy mluvčí navazuje na svou vlastní repliku (případně na repliku komunikačního partnera) pomocí vztažného zájmena. Pokračuje tak v započaté větné konstrukci. V následující ukázce je nejasné, zda navazuje mluvčí na svou, nebo cizí repliku.

Př.: *RS: a nalejeme to na ty **žebírka***

*PJ: nalejeme na **žebírka***

*RS: **keré** by měly tři až čtyři hodiny v chladu aby se smíchaly ty chutě veškeré (Rozhlas u plotny 21. 1. 2010)*

11.1.3 Elipsa

Významnou úlohu hraje v soudržnosti dialogu také elipsa. Jeden člen kohezního vztahu není vyjádřen, přesto zde návaznost funguje. Je to dáno tím, že mluvený dialog je situačně a kontextově zakotven. Není nutné vše vyjadřovat explicitně, souvislosti jsou odvoditelné ze situace či kontextu. Stupeň elipsy může být různý. Pro češtinu je např. typické nevyjadřování podmětu, to se však běžně za elipsu nepovažuje (srov. Dvořák, 1987). Jiný typ elipsy se natolik ustálil, že jeho eliptičnost již nevnímáme (př. *jeden z chlapců*). Klasifikaci typů elipsy přebíráme z Mluvnice češtiny 3 (Dvořák, 1987). Zde je elipsa tříděna dle syntaktických kritérií. Rozlišuje se elipsa části syntaktického členu (např. infinitivu po slovesech modálních), elipsa dominujícího syntaktického členu (např. predikátu, předmětu), elipsa

obligatorního dominovaného syntaktického členu (př. předmětu, adverbiale) a elipsa dominovaného potenciálního syntaktického členu (podmětu).

V tomto typu dialogu je elipsa častá. Objevuje se v rámci jedné repliky i v návaznosti na předcházející repliku. Interpretace reagující repliky je tak často závislá na předcházející atakující (případně smíšené) replice. Nejčastěji bývá elidován předmět a predikát (viz následující ukázky⁴⁹).

Př.: *PJ: hmm to je jablíčko ponořené do takového hnízdečka ze šlehačky vypadá to překrásně*

LM: a: dyž je sezona tak můžeme Ø nazdobit i nějakým ovocem nebo mátou co je po ruce takzvaně no: (Rozhlas u plotny 7. 1. 2010)

Př.: *DB: tmavé housky dáváte*

MB: světlé housky Ø (Rozhlas u plotny 14. 1. 2010)

Elipsa a kondenzovaná vyjádření se objevují v rámci celého receptu. Kuchař vždy na začátku dialogu hovoří o ingrediencích a postupu. Na konci dialogu opět (na pokyn redaktora) opakuje ingredience a postup. Zopakování je stručnější, přesnější, elidované, neboť již dříve (v rámci celého dialogu) se vyjádřil obsírněji a přesněji, k čemuž ho vybízel reportér. V závěru pak kuchař vybírá pouze takové informace, které považuje za nezbytné, aby si posluchači mohli dané jídlo bez problému připravit sami.

11.1.4 Použití jazykových prostředků k časové a místní orientaci

Již jsme se zmínili, že dialog má svůj aspekt časový a prostorový (situační a textový). Prostředků, kterých mluvčí používají, je mnoho, proto o nich v této kapitole pojednáme výběrově.

Vyjádření času v dialogu se děje pomocí lexikálních a gramatických prostředků (zejména slovesných časů). Tyto prostředky odkazují na již realizovaný děj, právě probíhající děj nebo upozorňují na děj, který teprve bude následovat. Odkazují k reálnému času nebo k vývoji času v rámci struktury dialogu. To pomáhá vnímateli se lépe orientovat v promluvě jeho komunikačního partnera. V dialogu mezi reportérem a kuchařem používá takové časové orientátory především reportér. Snaží se tak dialog posunout dále v rámci základního tématu (např. dovést ho do konce).

⁴⁹ Symbol Ø značí v ukázkách elidovanou pozici. Kvůli volnému slovosledu může být elidovaná pozice na různých místech v replice. Náš výběr elidované pozice je proto pouze orientační, má doložit nastíněnou problematiku.

Př.: PK: *podme úplně na závěr ještě jednou co potřebujeme na bramborák s uzeným masem a postup* (Rozhlas u plotny 11. 1. 2010)

Důležitým prostředkem pro vyjadřování času situačního/kontextového jsou adverbia časová. Časová adverbia, která by strukturovala linearitu dialogu, se vyskytují mnohem méně, než adverbia, která odkazují k externímu času. Používají je opět především reportéři, kteří celý dialog vedou. Např. když chtějí dialog ukončit. Ukončování se děje většinou tím, že kuchař zopakuje postup při přípravě jídla. Podnět dává reportér (adverbiem, případně i slovesem)

Př.: M: *no a na závěr abychom tedy ještě jednou protože vy ste zároveň tady při tom vařil a musím říct že je to veliký veliký spěch aby to všechno dobře dopadlo nechci vás zdržovat dlouho ještě jednou ingredience: naháče z vysočiny a ve stručnosti pojďme zopakovat ten postup* (Rozhlas u plotny 5. 1. 2010)

Př.: SL: *a ted' si to pane šéfkuchaři pěkně shrneme* (Rozhlas u plotny 13. 1. 2010)

Nejčastěji používaným časovým zájmeným adverbiem v Rozhlasu u plotny je výraz *ted'*. V tomto typu dialogu vyjadřuje převážně externí čas. Odkazuje tedy k reálnému času. Vztahuje se buď přímo k okamžiku promluvy, nebo k současné době (období).

Př.: MK: *tak ted' tam přidáme trošičku česneku někdo víc někdo míň jak kdo má chuť* (Rozhlas u plotny 6. 1. 2010)

Př.: SL: *no jo ale vaříte je i ted' tady v jedenadvacátém století* (Rozhlas u plotny 6. 1. 2010)

K minulosti odkazuje výraz *dřív*. Tvoří protiklad k současnosti (*ted'*).

Př.: MK: *tak samozřejmě dřív se vařilo jenom na sádle že jo protože ten olej byl pro lidi moc drahej*

Kromě času interního a externího (viz kap. 9.1) je potřeba v tomto typu dialogu rozlišit také tzv. čas hypotetický. Ten se nevztahuje k linearitě textu ani k reálnému mimotextovému času. Mluvčí ve svých replikách vyjadřují děje pomocí časových výrazů, kategorie času u sloves

a také řazením těchto sloves. Následnost sloves napodobuje následnost dějů v čase. Tato situace se týká popisu receptu, když kuchař hovoří o tom, jak by se mělo postupovat, co by se mělo udělat dřív, co později. V následující ukázce kuchař používá pouze budoucí čas a řadí jednotlivé úkony tak, jak mají být vykonány po sobě. To, že používá pouze jeden čas, činí postup pro recipienta zcela jednoznačný.

Př.: AO: *rybu v našem případě kapra: naporcujeme nařežeme osolíme opepríme a zprudka opečeme na pánvi opečeného kapra dáme do pekáčku posypeme nastrouhaným křenem a zalijeme smetanou dáme do trouby a necháme krásně zapect* (Rozhlas u plotny 4. 2. 2010)

Platnost situační deixy by tato časová vyjádření získala v případě, že mluvčí danou činnost vykonává. V případě našeho zkoumaného materiálu (rozhlasová nahrávka) není vždy snadné rozhodnout, zda činnost, kterou kuchař popisuje, opravdu vykonává.

Při popisu postupu (připomíná pracovní návod) je důležité zachovat jednotlivé kroky tak, jak na sebe navazují (viz předchozí ukázka). Pokud by se jejich pořadí zaměnilo, byla by výpověď mluvčího chaotická a znesnadnila by posluchači pochopení komunikačního záměru. Vyjádření jednotlivých kroků nemusí být vyjádřeno pouze větnou propozicí, ale také jmennou propozicí, jejíž pomocí kuchař vyjadřuje, že byl daný krok již dříve udělán. Může tento krok zmínit pomocí větné propozice a následně pomocí jmenné propozice, tím naznačuje snahu o co nejpřesnější vyjádření, a tím o co nejlepší pochopení ze strany recipienta.

Př.: AO: *rybu v našem případě kapra: naporcujeme nařežeme osolíme opepríme a zprudka opečeme na pánvi opečeného kapra dáme do pekáčku posypeme nastrouhaným křenem a zalijeme smetanou dáme do trouby a necháme krásně zapect* (Rozhlas u plotny 4. 2. 2010)

Již dříve však mohl mluvčí hovořit o konkrétním kroku v postupu pomocí větné propozice a později v dialogu použil pro vyjádření téhož kroku jmennou propozici. Použitím jmenné propozice odkazuje právě k větné propozici. Mluvčí se snaží o úspornější vyjádření, neboť to, o čem hovoří, již bylo dříve řečeno, a není tedy nutné opakovat explicitně vše.

Př.: RV: *kilo **uvařených oloupaných brambor** které důkladně vychladíme a nastrouháme na jemno potom dva žloutky deset deka másla třicet pět deka hladké mouky dvě sépiová barviva zhruba o váze čtyři gramy a **nastrouhanou špetku muškátového oříšku*** (Rozhlas u plotny 5. 3. 2010)

Výrazů, jež vyjadřují místní určení, se používá při přípravě jídla stejně hojně jako výrazů, jež vyjadřují časová určení. Kuchař hovoří o místech (tedy reálných předmětech, do kterých můžeme směřovat ingredience), jež jsou v reálné komunikační situaci přítomná.

Př.: MK: *ještě před solením ano když bysme to vosolili a necháme to chvíli ležet tak to maso nám potom pouští šťávu a krev a to není moc dobrý takže teď si **do kastrolu** dáme trošičku oleje nebo sádla na tom vyškvaříme trošku slaniny* (Rozhlas u plotny 13. 1. 2010)

Výrazy, jež nás mají orientovat místně, však mohou mít hypotetický charakter. Kuchař může hovořit o nějakém místě hypoteticky. A to v případě, že přípravu jídla pouze popisuje, nikoliv vykonává (totéž viz časová orientace).

Často užívaným zájmeným příslovcem je *tady*, jež má mnohostranné využití. Vždy jde o odkaz exoforický. Mluví tímto příslovcem vždy lokalizuje nějaký předmět či osobu v prostoru (z hlediska zeměpisného), v prostoru, ve kterém se komunikace odehrává (tedy v kuchyni), nebo odkazuje k nějakému místu (pracovní ploše) v kuchyni a tím i k nějaké činnosti.

Př.: AO: *ano: je to recept kerej se traduje od šestnáctého století **tady** na lipensku a: to je ryba připravovaná na křenu* (Rozhlas u plotny 4. 2. 2010)

Př.: PJ: *projdeme do kuchyně **tady** to voní krásně pražské dejvice já nevím jestli bychom tady mohli hovořit o: nějaké regionální specialitce ale rozhodně specialitka pražská co to bude pane mady* (Rozhlas u plotny 7. 1. 2010)

Př.: VS: *(ted'kas) máme **tady** připravený našpikovaný maso tak to: si okořeníme že si ho osolíme opeříme a: pomalu si ho začnem vkládat do připraveného základu* (Rozhlas u plotny 4. 3. 2010)

Případně toto zájmené příslovce neodkazuje k žádnému místu, má podobnou funkci jako ukazovací zájmena – funkci identifikační.

Př.: PK: *to zní velmi lákavě už se sbíhají sliny myslím našim posluchačům tak pojďme postupně co **tady na ten recept** potřebují* (Rozhlas u plotny 1. 3. 2010)

Dalším používaným zájmeným příslovcem při představování receptu je výraz *tam*. Není používán pro odkázání k nějakému místu (jako orientace v prostoru). Ojedinele jím mluvčí odkazují k nějakému předmětu, kam jsou směřovány ingredience. V následující ukázce odkazuje výraz *tam* endoforicky i exoforicky.

Př.: *PJ: tak jdeme na marinádu připravili sme si **nerezovou misku** a metličku*

RS: nalijeme olej

*PJ: docela dost **tam** naléváte* (Rozhlas u plotny 21. 1. 2010)

Častěji však mluvčí toto zájmené příslovce používají zástupně za přímé pojmenování jídla či základní přísady, ke kterým je směřována nějaká činnost. V následující ukázce kuchař (MK) použije výraz *tam*, přičemž má na mysli již hotové jídlo (lívance).

Př.: *SL: a navrch vy ste se zmiňoval takovéto rozvařené ovoce nebo nějaký džemík*

*MK: většinou **tam** dáváme vždycky ovoce nejradši je mám eee s borůvkama kdy: ty borůvky dáte trošičku máslička na na to dáte ty čerstvý borůvky (...)* (Rozhlas u plotny 13. 1. 2010)

V další ukázce odkazuje příslovce *tam* k přípravě pokrmu.

Př.: *PK: je **tam** nějaké místo které by mohlo být zrádné nebo je to docela jednoduché* (Rozhlas u plotny 1. 3. 2010)

11.1.5 Textové orientátory

K orientaci v promluvě slouží tzv. textové orientátory. Tyto prostředky slouží k udržování kontaktu, zahajování replik apod. Pomáhají tak udržovat spojitost textu. Většinou se nachází na začátku replik. Např. spojka *čili* v následujícím příkladu uvozuje repliku a současně implikuje souvislost s předcházející replikou (snahu o vlastní vysvětlení). Ne vždy musí jít o repliku bezprostředně předcházející.

př. *MM: (...) **tak přidáme uzené maso které je v salamandru ohřáté nebo prohřáté na másle***

PK: v salamandru co to je

MM: gril dá se říct

*PK: **čili** doma prostě nějakým způsobem ohřejeme* (Rozhlas u plotny 11. 1. 2010)

Výraz *takže* slouží reportérovi k posunu v dialogu (k návratu k nějakému tématu nebo k zavedení subtématu).

př. *M: takže pojd'me ještě jednou vy ste ted' říkal ten postup co ještě musíme k tomu dodat*

Výraz *no* může mít více funkcí. Často se pojí ještě s dalšími výrazy (např. *no tak, no takže, no a*). V následujících ukázkách naznačuje zaváhání mluvčího (1), vysvětlení (2) či souhlas (3).

(1)

Př.: *SL: no a máte hned zase krajevou specialitu byt' ze šumavy v praze ale proč ne protože ono se vlasně o tradiční pražské kuchyni asi hovořit nedá*

MR: no: nedá hovořit ale prostě vyzkoušet se má tak ňák všechno (Rozhlas u plotny 10. 3. 2010)

(2)

Př.: *DB: jak docílíte toho že je ten knedlík vypadá jako mozaika*

MB: no tak to namícháte že jo nakrájíte to na stejný kostky namícháte to s těma ingrediencema který k tomu sou a pak to zabalíte a mozaika je na světě ((smích)) (Rozhlas u plotny 14. 1. 2010)

(3) Př.: *PK: bramboráky sou vůbec oblíbené jídlo jak je to s česnekem hodně málo*

MM: no česnek spíš hodně většinou teda dáváme česneku dost (Rozhlas u plotny 11. 1. 2010)

Většinou však tyto výrazy mají pouze tu funkci, že uvozují novou repliku. Naznačují převzetí repliky v průběhu dialogu. Jsou to výrazy typu: *takže, tak, no, nu* apod.

Př.: *JS: snad bude stačit písnička abych ta játra dojedl a potom půjdeme do kuchyně co budeme vařit*

VP: tak dneska vám připravíme pivovarský bůček na který použijeme naše vynikající černé pivo (Rozhlas u plotny 11. 2. 2010)

Mezi textové orientátory patří výrazy, které nás orientují v čase a místě (viz kap. 11.1.4)

Jako orientátory slouží také slovesa (svým významem a příslušným slovesným časem). Strukturují dialog a kataforicky odkazují k další části dialogu. Naznačují recipientovi, co se bude dít. Mluvčí používají nejčastěji slovesa pohybu, jež mají spíše význam výzvy k nějaké činnosti než samotný pohyb, a slovesa pravení, jež vyzývají k řečové činnosti.

Př.: *EP: tak takže nejdřív osmažíme si cibulku **pojďme na to*** (Rozhlas u plotny 12. 1. 2010)

Př.: *SL: tak to **zopakujeme*** (Rozhlas u plotny 3. 2. 2010)

Slovesa pravení nás orientují v textu také tím, že anaforicky (nebo kataforicky) odkazují k nějaké informaci (sdělení).

Př.: *SL: a navrch vy **ste se zmiňoval** takovéto rozvařené ovoce nebo nějaký džemík* (Rozhlas u plotny 13. 1. 2010)

Př.: *SL: a na čem je to lepší kuře dobré hospodyňky jestliže je to klasický recept **já bych si tipla to sádlo*** (Rozhlas u plotny 13. 1. 2010)

Použití sloves jako prostředku koheze není omezeno jen na endoforické odkazování. Používají se též k exoforickému odkazování. Typické je použití sloves vnímání. Používají je především reportéři, kteří se snaží posluchačům více přiblížit situaci.

Př.: *SL: ale **vidím** že vy tam tu cibulku raději přimelete* (Rozhlas u plotny 6. 1. 2010)

Př.: *PJ: projdeme do kuchyně tady to **voní krásně** pražské dejvice já nevím jestli bychom tady mohli hovořit o: **něké regionální specialitce ale rozhodně specialitka pražská co to bude pane mady*** (Rozhlas u plotny 7. 1. 2010)

Významnou úlohu při udržování soudržnosti a návaznosti v dialogu hrají odpověďové částice. Jimi mluvčí reagují (a odkazují) na celou předcházející repliku a vyjadřují svůj souhlas, či nesouhlas.

Př.: *PJ: jinak ta náplň je stále taková měkká*

*LM: **ano ano ano přesně tak*** (Rozhlas u plotny 7. 1. 2010)

Citoslovce jsou zcela exoforická, odkazují přímo k situaci, k okamžiku promluvy. V následující ukázce se o začlenění citoslovce (a tím uvedení posluchačů do celé situace) postará druhý mluvčí pomocí komentáře či vysvětlení.

Př.: *PJ: nějakou kresbičku jo poleva přijde úplně na všechno včetně té [šleha]čky*

LM:

[(jé)]pardon

PJ: upadl vršíček ale to nevadí to nevadí (Rozhlas u plotny 7. 1. 2010)

11.1.6 Oslovení

Oslovení úzce souvisí se zdvořilostí, avšak podílí se i na soudržnosti tím, že odkazuje exoforicky ke komunikačnímu partnerovi a navozuje s ním kontakt. V našem materiálu slouží oslovování převážně k zahájení komunikace mezi reportérem a kuchařem. Reportér používá obecné oslovení (plus profesní označení) nebo přímo vlastní jméno druhého komunikanta (kuchaře).

př. *PK: a pojďme se pustit do bramboráku s uzeným masem bude vařit kuchař marek martinec **pane kuchaři** na bramborák s uzeným masem já myslím že každá hospodyňka asi ví nebo tuší že v každé rodině se nějaký ten bramborák dělá ale co ten typický bramborák s uzeným masem z vysočiny co na něj potřebujeme* (Rozhlas u plotny 11. 1. 2010)

př. *PJ: projdeme do kuchyně tady to voní krásně pražské dejvice já nevím jestli bychom tady mohli hovořit o: **někde regionální specialitce ale rozhodně specialitka pražská co to bude pane mady*** (Rozhlas u plotny 7. 1. 2010)

Případně reportér neosloví kuchaře vůbec, ale použije pouze jeho jméno v nominativu. I tímto způsobem mluvčí exoforicky odkazuje ke komunikačnímu partnerovi. Zároveň je tak komunikační partner představen posluchačům.

Př.: *M: my sme slíbili že společně uvaříme naháče z vysočiny tohoto úkolu se teď ujme **kuchař marek martinec** takže jaký je postup* (Rozhlas u plotny 5. 1. 2010)

Oslovení se objevuje také v průběhu dialogu či v jeho závěru, ale není to časté. Kuchař neoslovuje reportéra vůbec. Je v pasivní roli, pouze odpovídá na otázky.

11.1.7 Kontaktné prostředky

Kontaktné prostředky slouží k navázání, udržení a ukončení vztahu s komunikačním partnerem. Tím je dialog strukturován a je udržován komunikační cíl. Mluví používají oslovení (viz kap. 11.1.6), osobní zájmena (viz kap. 11.1.2) nebo specifické výrazy. Kontaktné prostředky mají funkci potvrzení či upoutání pozornosti. Používají je převážně reportéři.

Př.: *PJ: [a chce] to trošku fyzickou sílu že jo* (Rozhlas u plotny 7. 1. 2010)

Př.: *JS: vidíte a já sem si myslel že je budete zabezpečovat nějakým párátkem* (Rozhlas u plotny 6. 1. 2010)

11.1.8 Komentáře/vsuvky

Replika, kterou můžeme označit jako komentář, má v následující ukázce spíše vlastnosti reagující repliky, neboť navazuje na předcházející repliku komunikačního partnera. Přesto stojí jakoby mimo dialog a nabývá vsuvkový charakter.

Př.: *MK: (...) potom máme tu sekanou takovou jemnější a všechno dobře promícháme ke konci potom do toho míchání ještě teďko přidáme: trošku majoránky*

SL: tak trochu pro vůni

MK: jakmile tohleto máme všechno promíchaný vyndáme si: vyndáme si tu sekanou na: prkno nebo na tál nebo na stůl a budeme s ní chvíli bouchat vo ten stůl aby se nám to maso dobře spojilo kuchaři tomu říkaj aby dobře prátovalo (Rozhlas u plotny 6. 1. 2010)

V předchozí ukázce je replika reportéra pouze komentující, nabývá charakter vsuvky. Kuchař totiž na tyto vsuvky nijak nereaguje a pokračuje ve svém výkladu dál. Mohlo by se zdát, že tyto vsuvky budou narušovat návaznost dialogu. Není tomu tak, a to především z toho důvodu, že kuchař plynule pokračuje ve své promluvě hned v následující replice. Vsuvky bývají krátké a můžeme je chápat jako snahu reportéra podělit se o své zkušenosti a podílet se také na výkladu.

Jiným případem jsou situace, kdy bychom danou repliku reportéra mohli vnímat jako atakující (viz následující ukázka). Reportér vyslovuje svůj názor (dokonce použije kontaktný prostředek – *vidíte*) a my jako posluchači čekáme reakci kuchaře. Ten však nereaguje, pokračuje ve svém výkladu. Tím se z reportérovy repliky náhle stává pouze komentář/vsuvka.

Př.: *VD: tak a pochopitelně že ty konce eště jakoby musíme lehce takle jako pomočit a eště jednou takle vobalit aby se nám to nerozevřelo*

JS: vidíte a já sem si myslel že je budete zabezpečovat nějakým párátkem

VD: mezitím co sme to obalili tak se nám l- lehce friták eee rozpálil na sto osumdesát stupňů a teď můžeme smažit (Rozhlas u plotny 1. 2. 2010)

Reportéři používají komentáře, když hodnotí přípravu pokrmu, jednotlivé fáze přípravy.

Př.: *SL to je taková pěkná kejda (Rozhlas u plotny 18. 1. 2010)*

Kuchaři používají hodnotící komentáře v situacích, v nichž popisují, jaký je lepší způsob přípravy nebo jaká ingredience je vhodná na přípravu.

Př.: *MR: začínáme klasickým bramborákem ale je tam taková drobná výjimka dáváme do něj nadrobno pokrájený scezený kysaný zelí na drobno nakrájenou cibulku zvýrazníme čerstvým strouhaným česnekem samozřejmě a: jako v- voňavou složku přidáváme kmín*

SL: drcený nebo mletý

MR: lepší je drcený je voňavější (Rozhlas u plotny 10. 3. 2010)

V dialogu se vyskytují také metařečové komentáře, jež se vztahují k předcházející replice a k její formě.

Př.: *RR: podléhá i kuchyně nějakým módním vlivům*

KN: dá se říct že jo: bohužel protože lidi vyžadují aby to jídlo chutnalo tak jak (Rozhlas u plotny 8. 3. 2010)

11.2 Koherence

Koherence (v našem chápání výsledek recipientovy činnosti – soudržnost obsahová) nastupuje v dialogu tehdy, kdy mluvčí nepoužívá explicitních jazykových prostředků k udržení návaznosti či soudržnosti textových jednotek. Je na recipientovi (tedy na komunikačním partnerovi), aby správně interpretoval, k čemu se řečená replika vztahuje.

Př.: *EP: no a s čím podáváme*

TB: podáváme s bramborovými plackami

EP: takže ještě bramborové placky

TB: takže si uvaříme brambory které nastrouháme najemno vařené eee přidáme vejce hrubou mouku sůl vyválíme si plát těsta a vykrojujeme placky které pečeme na sádle (Rozhlas u plotny 12. 1. 2010)

V předchozí ukázce mluvčí hovoří o přípravě daného jídla. Reportérka (EP) se ptá, jaká je vhodná příloha k danému jídlu (kančí se šípkovou omáčkou). Kuchař (TB) odpovídá, načež reportérka reaguje *takže ještě bramborové placky*. Tato replika by mohla být chápána jako reagující, tedy nemusíme podávat např. s knedlíky, ale třeba s bramborovými plackami. V kontextu celého dialogu je však tato replika atakující, a tak ji pochopil i kuchař. Správně interpretoval záměr reportérky a v intencích cíle celého dialogu sděluje, jak se bramborové placky připravují.

Dále koherence funguje také na základě sémantické asociace (viz Brčáková, 1980). Mluvčí udržují návaznost tím, že používají textové jednotky, které patří do stejného sémantického pole. Podle toho, jaké je dané téma dialogu (a cíl dialogu), se dají předpokládat sémantické jednotky, které mluvčí použije, nebo se dají též předpokládat asociativně se vyjevující subtémata. Sémantická asociace se může projevit také tím, že jeden mluvčí (většinou reportér) dokončí za druhého mluvčího repliku. V případě, že správně dokončil započatou repliku, projeví druhý mluvčí souhlas nebo zopakuje konec repliky. V následující ukázce kuchař (LM) projevuje svůj souhlas zopakováním dané části repliky.

*Př: LM: [no to je] to je takový zlepšovadlo **to je malý kopečkovač na***

*PJ: **na zmrzlinu** [že jo]*

LM: [na zm]rzlinu tím je to jednodušší [---] (Rozhlas u plotny 7. 1. 2010)

Může však nastat situace, že mluvčí (reportér – JS) doplní repliku špatně. V tom případě druhý mluvčí (kuchař – VD) nijak doplnění nekomentuje, ale dokončí repliku tak, jak původně zamýšlel.

Př.: JS: tak na této specialitě si velice rád pochutnám bohužel máme zimu takže hříbky nahrazovat žampiony to se asi nevyplatí

*VD: **určitě ne: ty hříbky jako:***

JS: dávají tomu jídlu to aroma tu chuť

VD: ty se dycky koupí a máme je tady (Rozhlas u plotny 1. 2. 2010)

V následující ukázce reportér začne určitou větnou konstrukci, náhle se odmlčí (záměrně) a očekává, že bude pokračovat kuchař. Jedná se o opět o situaci, kdy reportér „vyzývá“ kuchaře, aby řekl (či zopakoval) ingredience nebo postup. Kuchař tuto „výzvu“ přijme a zajistí tak soudržnost dialogu.

Př.: PJ: to bude dort pro celý regiment tak minimálně pro dvanáct osob takže do této velké formy budeme potřebovat

RS: jednu osminu másla dvě stě gramů pískového cukru dvě vejce pět lžic kakaa kvalitního holandského dvě stě gramů prosáté hladké mouky jeden prášek do pečiva (Rozhlas u plotny 9. 2. 2010)

11.3 Tematická strukturace

Dialog v Rozhlasu u plotny je zaměřen na jedno základní téma. Reportér v rámci tohoto základního tématu zavádí různá subtémata (dílní témata související se základním tématem). Kuchař reaguje na tyto tematické proměny pasivně. Odpovídá na všechny atakující repliky reportéra, ale sám se na proměně tématu nepodílí. Nezavádí nová témata ani subtémata. Posun v dialogu iniciuje vždy reportér.

11.3.1 Závádění základního tématu

Dialog v reportáži vždy začíná reportér. Úvodní replika obsahuje většinou exoforický odkaz. Reportér uvádí místo, kde se právě nachází, zmíní jméno kuchaře. Případně se mluvčí pozdraví.

Př.: JK1: s dnešním rozhlasem u plotny sme v hotelu jesenice vařit budeme křivoklátský guláš teď už mám u mikrofonu kuchaře josefa kopřivu dobrý den (Rozhlas u plotny 16. 3. 2010)

Situace, kdy se mluvčí vzájemně na začátku rozhovoru představí, je výjimečná. V naší ukázce představení iniciuje provozní penzionu (nikoli reportérka (PJ)).

Př.: PJ: dobrý den

MJ: dobrý den vítám vás marie jarkovská těší mě

LM: luboš mady

PJ: projdeme do kuchyně tady to voní krásně pražské dejvice já nevím jestli bychom tady mohli hovořit o: nějaké regionální specialitce ale rozhodně specialitka pražská co to bude pane mady (Rozhlas u plotny 7. 1. 2010)

Úvodní repliky jsou často zcela vynechány (to může být způsobeno střihem nahrávky), mluvčí přímo zavádí základní téma.

Základní téma dialogu (název pokrmu) se v úvodní replice objevuje jen ojediněle (viz ukázka výše). Většinou reportér zavede nějaké subtéma, než stočí řeč na hlavní téma (přípravu daného pokrmu). Základní téma je zavedeno vždy jeho pojmenováním. Může ho uvést reportér, neboť je na receptu předem domluven s kuchařem, nebo může pomocí atakujících repliky vyzvat kuchaře, aby sám prozradil, co se bude vařit (tedy o čem se bude hovořit).

Př.: M: my sme slíbili že společně uvaříme naháče z vysočiny tohoto úkolu se teď ujme kuchař marek martinec takže jaký je postup (Rozhlas u plotny 5. 1. 2010)

Př.: SL: (a) jaký recept nabídneme našim posluchačům

MK: připravíme si domácí sekanou (Rozhlas u plotny 6. 1. 2010)

11.3.2 Zavádění subtémat

Subtémata zavádí převážně reportér a tato zavádění probíhají hladce. Stačí k nim pouze jedna inicující replika. Kuchař vždy zavedení subtématu respektuje. Projevuje se zde určitá asymetričnost mezi oběma mluvčími. Nejsou na stejné úrovni. Je implicitně dáno, že reportér bude celý dialog organizovat a vést. K zavádění subtématu používá mluvčí různé jazykové prostředky, kterými může signalizovat zavedení subtématu, nebo může zavést subtéma zcela náhle, bez jakýchkoli přípravných signálů.

Zavedení subtématu může být signalizováno přímou otázkou. V následující ukázce vidíme, že kuchař (RS) v souladu s komunikačním cílem dialogu hovoří o přípravě jídla (hlavní téma). Reportérka (EP) ho přeruší a zavádí subtéma náhle. Kuchař subtéma akceptuje, ale jakmile řekne vše, co chtěl říct, okamžitě se vrací zpět k přípravě jídla (k hlavnímu tématu).

Př.: RS: tak nejprve si musíme nadrobno nakrájet cibulku kterou osmažíme potom přidáme hříby orestujeme je s tou cibulkou

EP: hříby jaké

RS: můžou být míchaný jakýkoliv směsi // zalijeme vývarem silným přidáme na: kostičky nakrájené brambory ty necháme uvařit aby byly měkký a: potom přidáme chlebovej kvásek kterej sme si před tím namočili do vody a tím tu polévku celou zahustíme necháme provařit a potom přidáme rozmíchaná vejce a to je v podstatě celý (Rozhlas u plotny 8. 1. 2010)

Vlastní dotaz může být explicitně signalizován úvodní větou, kterou mluvčí upozorňuje, že se bude na cosi ptát.

Př.: JK (...) co se mně stalo tak to sem snad ještě nikdy nezažil abych byl dopravený na místo natáčení skútrem ted' se ptám václava šelhubra jestli to je takhle normální jestli se sem hosté dopravují skútrem (Rozhlas u plotny 4. 3. 2010)

Zavedení subtématu je často signalizováno nějakým výrazem, který však neplní svou původní funkci (může být ve spojení např. s tázacím výrazem), nebo výrazem, který signalizuje odbočení od hlavního tématu. Vždy se vyskytují v úvodu repliky. V následující ukázce použila mluvčí spojení *a jak*. Spojka *a* zde nemá ulohu spojování či návaznosti na předcházející repliku, ale uvozuje novou myšlenku, nové subtéma.

Př.: SL: a jak je to s těmi moučniky vy ste hovořili o nějakém mřížkovaném koláči to je tvarohový nebo jablečný (Rozhlas u plotny 6. 1. 2010)

Př.: JK: mimochodem dáte si: vy rád sám svíčkovou nebo to co uvaříte nejíte (Rozhlas u plotny 4. 3. 2010)

Zavedení subtématu může být způsobeno asociacemi mluvčího, ale i v tom případě je jeho snahou získat co nejvíce informací a poskytnout je posluchačům. Může se tímto způsobem snažit zjistit názor komunikačního partnera.

11.3.3 Návraty k tématu

Návraty k tématu uskutečňují oba mluvčí. V předchozí kapitole jsme viděli, že pokud kuchař je uprostřed popisu receptu a reportérka ho přeruší vložením subtématu, akceptuje subtéma, ale vzápětí se vrací k hlavnímu tématu bez jakékoli signalizace. Explicitní upozornění kuchaře na návrat k tématu se vyskytuje v nahrávkách ojediněle.

Př.: *JK: to sem rád že se najíme [že nebude jenom polévka]*

VS: *[[((smích))]] --- polévku vám samozřejmě můžem také nabídnout **nicméně abych se vrátil k té svíčkové** pokud vás zajímá technologický postup (Rozhlas u plotny 4. 3. 2010)*

Reportér uskutečňuje návraty k tématu tím, že vždy vybidne kuchaře, aby zopakoval daný postup či ingredience. Návrat k tématu opět probíhá hladce. V následující ukázce je návrat k tématu navíc doprovázen zdvořilostním obratem.

Př.: *R: kdo jak má rád jenom vás teď poprosím abyste vyjmenoval veškeré ingredience které na tu kulajdu potřebujeme (Rozhlas u plotny 3. 3. 2010)*

11.3.4 Ukončování tématu

Podobně jako začátek dialogu tak i konec dialogu iniciuje reportér. Signálem k ukončení je zopakování ingrediencí a postupu. Recept byl představen a je na čase dialog ukončit. Např. těmito způsoby: rozloučením a poděkováním.

Př.: *PJ: dezert je nádherný doufám že naši posluchači si všechno dobře zapsali protože skutečně to (je) velice jednoduché dietní skvělé penzion jas v pražském suchdole děkuji za předvedení a loučím se s panem lubošem madym a paní marií jarkovskou mějte se krásně*

MJ: my vás zveme na to jablíčko

LM: přejem dobrou chuť (Rozhlas u plotny 7. 1. 2010)

Poděkováním a popřáním dobré chuti.

Př.: *M: děkujeme za uvaření jídla tady v kuchyni se to vaří dobře některé věci sou předpřipravené doma je to potom složitější no tak nezbyvá než popřát k naháči z vysočiny dobrou chuť děkuju*

MM: děkuju (Rozhlas u plotny 5. 1. 2010)

Nebo pouze popřáním dobré chuti.

Př.: *MK: budeme ji podávat buďto s bramborem nebo z těch brambor můžeme udělat šňouchané brambory s cibulkou a: nebo můžeme tudletu sekanou podávat i s bramborovou kaší*

SL: tak dobrou chut' (Rozhlas u plotny 6. 1. 2010)

Případně závěr dialogu neobsahuje tyto zdvořilostní formule vůbec. Tím je narušeno očekávání posluchače (případně samotného kuchaře), že dialog bude dál pokračovat. Většinou je důvodem střih nahrávky.

Př.: *AF: když se konkrétně bavíme o té kyselici zdobí se ten talíř nějakou zelenou snítkou*

NN: určitě kudrnka petrželka nasekaná (Rozhlas u plotny 2. 3. 2010)

12. Narušovaný dialog (Pochoutky)

Použití základních prostředků, které pomáhají udržovat kohezi dialogu, je v pořadu Pochoutky podobné jako v rubrice Rozhlas u plotny. Odlišné je však jejich použití. Z tohoto důvodu se v této části budeme zabývat převážně těmi jevy, kterými se tyto dva typy pořadů (dva typy dialogů) odlišují. Také se budeme zabývat různými jevy, které narušují soudržnost dialogu.

12.1 Způsoby textové koheze a použití konkrétních jazykových prostředků

12.1.1 Reiterace

Opakování textových jednotek hojně využívají mluvčí i v tomto typu dialogu. Host ve snaze o tematický soulad opakuje textové jednotky. Dává tím najevo souhlas, ale také si tímto způsobem dává čas na rozmyšlenou, čas na to, jak nejlépe odpovědět.

Př.: *PV: deset až dvanáct kuliček tak to se všechno bude vařit [pěkně]*

NK: *[čili vše]chno to dám do hrnce
a začnu vařit*

PV: všechno do hrnce a začne se to vařit [tak] (Pochoutky 10. 1. 2010)

Př.: *PR: co tě ruší u jídla*

JC: co mě ruší u jídla televize já nevím že vždycky dyž dyž du jíst tak si nechám zapnutou televizi (...) (Pochoutky 6. 3. 2010)

Stejným způsobem používají reiteraci i mluvčí v Rozhlasu u plotny, a to jak reportér, tak kuchař. V pořadu Pochoutky se však použití u jednotlivých mluvčích (moderátor X host) liší. Host používá reiteraci výše uvedeným způsobem (viz předchozí ukázky). Jinou funkci má však opakování v případě moderátorky (NK). Její opakování části hostovy repliky je vyjádřením pocitu sounáležitosti. Dává tak najevo, že poslouchá. Dialog se tím blíží přátelskému popovídání známých.

Př.: *RV: ne ne ne vůbec ne já myslím že byla určitě na slano jestli tam byla cibulka to nevím ale mísilo se ta ta horká chuť té pohanky slané s tím teply- teda horká pohanka s tím studeným mlíkem*

NK: *mlíkem*

RV: bylo to takový strašně zvláštní jak se mi to vybavuje z toho mládí (Pochoutky 7. 2. 2010)

Případně se opakováním moderátorka snaží upozornit na sebe, na svou repliku, dokud někdo nezareaguje.

Př: *JC: ted' už to jenom nakořením vždycky tam dám ja- jakýkoli koření který nebude se s tou čínou úplně mlátit takže žádný rybí koření a podobně*

NK: **chilli**

PR: *říkal si steakové*

JC: *něco steakového anebo [grilovací]*

NK: **[a chilli chilli]chilli**

JC: *i trošku chilli podle chuti pokud má [někdo rád pikantnější]* (Pochoutky 6. 3. 2010)

Významnou roli hraje opakování textových jednotek ve chvíli, kdy je dialog narušen. Nejčastějším typem narušení soudržnosti v tomto dialogu je souběžné mluvení.⁵⁰ Jeden mluvčí hovoří a souběžně s ním začne mluvit další mluvčí.⁵¹ Tato situace je pak řešena různě. První mluvčí ukončí svou repliku a nechá mluvit druhého mluvčího, který ho přerušil, nebo bude pokračovat bez ohledu na druhého mluvčího.

Pokud mluvčí cítí, že je narušena návaznost dialogu, snaží se toto narušení kompenzovat opakováním textových jednotek. Textové jednotky opakuje až po převzetí repliky, po ukončení souběžného mluvení, nebo se snaží udržet si slovo tím, že opakuje textové jednotky už v rámci souběžného mluvení.

Př.: *PV: [taky taky sou] hrozně vynikající možná vůbec nejlepší ale játra srdíčka tam prostě patříj no co s tím to maso ty srdíčka drůbeží drůbeží jatýrka a králičí maso nakrájené na kousky společně s rozkrojenou cibulí [dáme vařit]*

NK: *[už du na to]*

PV: **dáme vařit** *do vody tak aby to všechno plavalo a bylo pěkně potopeno ve vodě* (Pochoutky 10. 1. 2010)

Př.: *PV: to až potom [no: to je eště to je eště]*

NK: *[až až bude mě- eee]*

⁵⁰ Souběžné mluvení je v ukázkách označeno hranatými závorkami.

⁵¹ Principy souběžného mluvení a jeho mechanismy se podrobně zabývá konverzační analýza (viz kap. 1.4).

PV: čas a pak samozřejmě existuje taky smetana bedřich ale ten sem nepatří v tuhle chvíli tak
(Pochoutky 10. 1. 2010)

Jak jsme se již zmínili výše, moderátorka (NK) má tendenci vyjadřovat často sounáležitost s druhým mluvčím. Tato její tendence zasahuje i do souběžného mluvení. Vždy nějakým způsobem hodnotí, komentuje to, co host řekl. Tyto komentáře jsou velmi krátké. Můžeme je chápat spíše jako vsuvky. Tak je pravděpodobně chápe i host, neboť tyto repliky moderátorky nechápe jako narušení a navazuje na svou předchozí repliku bez jakékoli změny větné konstrukce.

Př.: PV: dáme vařit do vody tak aby to všechno plavalo a bylo pěkně potopeno ve vodě

[a: do]

NK: [dobře]

PV: toho všeho přidáme koření což je samozřejmě strašně důležitý a já protože sem chlap

[a mam]

NK: [ano]

PV: rád výrazný chutě tak to chce všeho dát trošku víc než je psáno třeba v kuchařkách

(Pochoutky 10. 1. 2010)

Ne vždy se však podaří návaznost replik udržet. V následující ukázce vidíme, že mluvčí (PV) zvítězil v boji o repliku, ale započatou větnou konstrukci nedokončuje, začíná zcela novou. Souběžné mluvení narušilo tok jeho myšlenek, započatá konstrukce vyznívá neurčitě.

Př.: PV: no tak já bych doporučoval pokud to máte rádi čes- českou kuchyni tak dejte tu nejsilnější a klidně víc [tý smetany nemusí]

NK: [dobře dobře]

PV: a takže to eee s s moukou smíchat pěkně (Pochoutky 10. 1. 2010)

Souběžné mluvení vzniká v důsledku reakce na dané téma, na danou repliku mluvčího (viz předchozí ukázky), nebo snahy zavést nové téma.

Př.: NK: všechno se to vaří v jednom hrnci [to mám]

PR: [expe-]

NK: ráda takovejtle recept

PR: experimentujete rád v kuchyni co se týká receptů tedy vaření

PV: já právě vůbec j- víte já se přiznám (...) (Pochoutky 10. 1. 2010)

Dialog může být narušen i bez souběžného mluvení. Recipient může být schopen vložit svou repliku právě do pauzy, kterou učiní mluvčí, aby se nadechl a mohl pokračovat. I tuto situaci může mluvčí vnímat jako rušivou a použije opakování textové jednotky, aby obnovil návaznost. V následující ukázce využije moderátorka (NK) váhání mluvčího (RV) a žádá informaci. Narušení je delší, zahrnuje několik vložených replik, přesto mluvčí obnovuje návaznost (opakuje mírně modifikovanou, ale tutéž větnou konstrukci).

Př.: RV: malá rekapitulace eee ingredience vyjmenovat nebudu pustím se přímo do postupu takže do hrnce samozřejmě dáme vodu eee

NK: romane [kolik]

RV: [dáme]

NK: kolik tak eště té majoránky

RV: (já bych) já myslím že tohle je moc

NK: udělej to osobně no

RV: já to zkusím udělat osobně

NK: hmm

RV: no takle přiměřeně přiměřeně

NK: přiměřeně výborně čili takový dvě hrstičky [špeti]čky

RV: [ta:k]

NK: větší

RV: tak eee do onoho hrnce dáme vodu kysané zelí celý sáček eee nakrájel bych to zelí ještě před tím (...) (Pochoutky 7. 2. 2010)

Většinou však mluvčí svou repliku už nedokončí a reaguje na „vsunutou“ repliku.

Př.: RV: a takle na konec když to zaprášíme

NK: tak to bude definitivně ono

RV: mělo by být (Pochoutky 7. 2. 2010)

Pokud má tato „vsunutá“ replika komentářový nebo vsuvkový charakter, mluvčí na ni nereaguje a pokračuje plynule ve své promluvě. Tím neustále udržuje koheznost dialogu.

Návaznost může narušit i samotný mluvčí tím, že reaguje na situaci. Narušení je opět kompenzováno opakováním větné konstrukce.

Př.: *JC: ale u toho masa kuřecího je to ještě nejjednodušší to vim tak eee ted' bych do toho dal trošičku vody a tu zhruba lžičku solamylu a udělal z toho jenom takovou kašičku aby se ten solamyl vlasně tak to stačí myslim aby se ten solamyl tam trochu rozpustil aby to maso ho trošku nasáklo ne: úplně teda moc* (Pochoutky 6. 3. 2010)

12.1.2 Substituce (vztahy hyperonymie-hyponymie, synonymie, antonymie, pronominalizace)

Substituční vztahy se objevují i v tomto typu dialogu. Synonymie a antonymie jsou méně časté. Synonymie se objevuje spíše náhodně v situacích, kdy jeden mluvčí předjímá, co bude říkat druhý mluvčí. A v takovém případě nejde o kohezní vztah.

Př.: *JC: nedal já sem byl tak eee [zanepráz]dněň*

NK: *[zahlcen]* (Pochoutky 6. 3. 2010)

Tento typ dialogu je situačně zakotven mnohem více než dialog v Rozhlasu u plotny, v němž berou oba mluvčí velký ohled na posluchače a snaží podat co nejvíce informací. Nemáme však jistotu, zda jídlo, o kterém se hovoří, je opravdu vždy připravováno. V Pochoutkách je situace zcela jiná. Realná příprava jídla je základním aspektem tohoto pořadu. Z toho plyne, že dialog je primárně orientován na situaci a aktuální čas. Tato aktuálnost je vidět na použití zájmena *to*. V kapitole 11.1.2 jsem si ukázali, jaké různé navazovací funkce může toto zájmeno plnit. Tyto funkce plní i v Pochoutkách, ale v mnohem větší míře zde plní funkci exoforickou. Mluvčí reagují na nastalou situaci a odkazují k jednotlivým aspektům pomocí zájmena *to*.

Př.: *NK: tak co tomu chybí romane*

RV: *to je dobrý (to je)* (Pochoutky 7. 2. 2010)

12.1.3 Elipsa (a koherence)

Podrobněji jsme se elipse věnovali v kap. 11.1.3. I v tomto typu dialogu je elipsa hojně využívána. Tento pořad bere na posluchače menší ohled, než je tomu v Rozhlasu u plotny. Některé části dialogu jsou natolik eliptické (jsou elidovány i celé větné konstrukce), že jejich

pochopení může být pro posluchače obtížné. Mluvčí se většinou nesnaží situaci objasnit a záleží na posluchači, jak situaci interpretuje, zda postřehl repliku před elidovanou částí, jež mu možná může pomoci situaci pochopit.

Př.: *NK: výborně (.) a přiliji toho vína*

JC: vína

NK: dvoudeci

JC: pak teda

NK: jo: ano skvěle tak

JC: --- moje lžička (Pochoutky 6. 3. 2010)

V některých případech se moderátor (PR) snaží o to, aby situace byla objasněna posluchačům, ale pouze v tom případě, že se jedná o informaci důležitou pro přípravu pokrmu.

Př.: *JC: protože my to potom naložíme nikoli do oleje ale do vody ze solamylem a je vlasně jedno jak velké ty kousky budou přže budou měkké úplně všechny stejně takže možná eee nad'o když [(o tom tak přemýšlím)]*

NK: [takovýdle co myslíš]

JC: tak ne: úplně tenký aby se nám to úplně neroz[padlo]

NK: [takle]

JC: potom

NK: ano:

PR: nad'o tak ve[likostně]

NK: [---]

PR: musíš to přirovnat [posluchačům] (Pochoutky 6. 3. 2010)

Právě v těch úsecích dialogu, které jsou vysoce elidované, nastupuje koherence. O koherenci se však nesnaží účastníci komunikace, ale především posluchač, kterému je celá situace zprostředkována pouze zvukově. Musí vycházet pouze z kontextu a svých vlastních zkušeností ohledně vaření (případně i komunikačních zkušeností).

12.1.4 Použití jazykových prostředků k časové a místní orientaci

Zájmenné příslovce *ted'* používají mluvčí v Pochoutkách především pro časové vyjádření okamžiku promluvy. Jeho použití je spojeno s konkrétní aktivitou, takže odkazuje k činnosti,

kteřá probíhá v okamžiku promluvy, nebo k činnosti, kteřá bude za okamžik probíhat. Příprava pokrmu je rozložena do celého pořadu, dialog je však narušován četnými tematickými odbočkami, proto je nutné posluchače vždy upozornit, co je třeba právě udělat v rámci přípravy pokrmu (případně neudělat).

Př.: *RV: takže **ted'** nezbyvá nic jinýho než čekat* (Pochoutky 7. 2. 2010)

Kromě toho, že mluvčí (host) sám řekne, co je třeba udělat *ted'*, k organizaci dialogu a tím i k organizaci vaření přispívá moderátorka (NK), kteřá se explicitně zeptá, jaký bude následující postup (častá elipsa predikátu). Ona je ta, kteřá jídlo vaří, a čeká na pokyny od hosta, jenž recept přinesl.

Př.: *NK: a cibuli takže všechno krájim na kousky **a co ted'*** (Pochoutky 10. 1. 2010)

V souvislosti s výrazem *ted'* používají mluvčí výraz *potom* (*pak*). Celý dialog je tedy organizován tím, co se bude dít *ted'* a co *potom*. Obě tato zájmenná příslovce odkazují k situaci, k jednotlivým činnostem.

Př.: *JC: protože my to **potom** naložíme nikoli do oleje ale do vody ze solamylem (...)* (Pochoutky 6. 3. 2010)

Ve spojení s nějakým časovým obdobím používají (exoforicky) výraz *ted'* (podobně *dřív*) většinou hosté, když reagují na předestřené subtéma a vyjadřují své názory, zkušenosti.

Př.: *RV: a víte že ani ne: jako nevzpomínám si na to nevím jesi to nebylo zvykem jako **ted'*** (Pochoutky 7. 2. 2010)

Př.: *RV: což úplně <nesnáším> tak **dřív** to samozřejmě nebylo a nevím slavili sme to jinak v kruhu rodinném* (Pochoutky 7. 2. 2010)

Zájmenné příslovce *tady* exoforicky odkazuje především ke kuchyni, kde probíhá vaření i dialog. Kuchyně je to nejdůležitější prostředí v rámci komunikace. Není důležité, kde se hosté nacházejí z hlediska zeměpisného (jak tomu je v Rozhlasu u plotny).

Př.: PV: *a eee klasi- na klasické trouby **tady** ty máš nad'o ňákou turbotroubu určitě vid'*
(Pochoutky 10. 1. 2010)

12.1.5 Textové orientátory

Mnohem častěji než v Rozhlase u plotny v tomto pořadu mluvčí využívají jako textové orientátory slovesa mluvení. Kataforicky odkazují k tomu, co bude řečeno, nebo anaforicky k tomu, co bylo řečeno.

Př.: RV: *[nádher]ná spolupráce jenom když sme u těch brambor tak **já bych eee rád řekl zdůraznil***

NK: *hmm*

RV: *že: ty brambory eee do polívky se vaří zvlášť* (Pochoutky 7. 2. 2010)

Př.: PR: *naďa tady šlehá tu smetanu o které **ste mluvil** před chvílí* (Pochoutky 10. 1. 2010)

Moderátoři mohou tematizovat samotné povídání.

Př.: NK: *ted' čekat no a **můžem si eště povídat** [(trošku)]* (Pochoutky 7. 2. 2010)

Také využívají slovesa smyslového vnímání, jež odkazují k situaci v okamžiku promluvy (nebo k okamžiku po promluvě).

Př.: NK: *hmm hmm ta:k ted' **ochutnej***

JC: *ted' **ochutnám** jo eště to trošku slanější já bych to dal* (Pochoutky 6. 3. 2010)

Celý pořad trvá přibližně čtyřicet minut, z tohoto důvodu mnohem častěji než v předchozím pořadu používají moderátoři časové orientátory endoforicky.

Př.: PR: *valašská kyselica podle romana vojtko je už připravená a my také ochutnávat to také znamená že sme **na konci pochoutek*** (Pochoutky 7. 2. 2010)

V tomto typu pořadu můžeme častěji (než v Rozhlase u plotny) slyšet také citoslovce, jimiž mluvčí (hosté) reagují na danou situaci, neboť dialog má charakter přátelského popovídání známých. Atmosféra je tak uvolněná, podobně i vyjadřování hostů.

Př.: *JC: **jěžiš** to je slaný* (Pochoutky 6. 3. 2010)

Citoslovce jsou primárně situační, ale v tomto typu dialogu mohou plnit také endoforickou funkci. Jsou reakcí na pronesenou repliku.

Př.: *PR: co dalšího valašského ste jedli tedy u vás doma*

*RV: **jejda** já si vzpomínám na takový jako n- eee samozřejmě to eee není kraj eee tisíce kilometrů daleký tady od prahy ale ale přece jenom trošku eee zvyklosti v té kuchyni (...)*
(Pochoutky 7. 2. 2010)

Podobně jako v Rozhlase u plotny používají mluvčí v Pochoutkách různé neurčité výrazy částicové povahy (*tak, takže, no* a dal.), jež signalizují převzetí repliky. Kromě převzetí repliky mohou nabývat různé funkce, jimiž reagují (a tedy navazují) na předchozí repliku (viz kapitola 11.1.5).

12.1.6 Oslovení

Atmosféra Pochoutek je jiná než v Rozhlasu u plotny, a to se projevuje i v oslovování. Host (i druhý moderátor PR) vždy moderátorku (NK) osloví pomocí křestního jména. Projevuje se tu přátelskost a jistá zdvořilost vůči ženě.

Př.: *PR: **nad'o** jaký to je ((šeptá))* (Pochoutky 10. 1. 2010)

Př.: *PV: já myslim že to zvládnu zopakovat tady možná přeci jenom **nad'o*** (Pochoutky 10. 1. 2010)

Pokud host moderátorku (NK) chválí nebo po ní něco chce, užívá někdy zdvořilost jejího jména.

Př.: *PV: přesně dobře [to děláš **naděnko**]* (Pochoutky 10. 1. 2010)

Př.: *PV: sme- takle smetanu přesně tam taky eště **naděnko** přidej* (Pochoutky 10. 1. 2010)

Ze strany moderátorky je však oslovování mnohem familiárnější, vůči hostům i vůči moderátorskému kolegovi.

Př.: NK: *já už sem si přioctila tak ale bacha kluci o- ocet je hodně ostrý eee jako hmm hodně octí takže stačí opravdu malinko takže dobré chutnání* (Pochoutky 10. 1. 2010)

Př.: PV: *ať to je hustý ať sme tlustý [no jinak]*

NK: *[ty si to] můžeš dovolit chlapče ovšem to víš* (Pochoutky 10. 1. 2010)

12.1.7 Kontaktné prostředky

Použití kontaktných prostředků je v pořadu Pochoutky mnohem častější než v Rozhlase u plotny. Je to dáno tím, že moderátorka (NK) se s hosty velmi dobře zná. Jsou to její herečtí kolegové či přátelé. Z tohoto důvodu používá nejčastěji kontaktné prostředky právě ona a její host. Druhý moderátor (PR) používá kontaktné prostředky méně.

Př.: PV: *a eee klasi- na klasické trouby tady ty máš nad'o nákou turbotroubu určitě vid'* (Pochoutky 10. 1. 2010)

Př.: NK: *ty si přišel s nápadem uvařit si kyselicu což je valašskej recept že jo* (Rozhlas u plotny 7. 2. 2010)

12.1.8 Komentáře/vsuvky

Časté jsou jednoslovné vsuvky, jež reagují na repliku mluvčího. Většinou nenarušují koheznost dialogu. Podporují mluvčího v řeči a vytvářejí tematický soulad. Tyto komentáře/vsuvky mají formu odpověďových částic a jejich původcem je převážně moderátorka (NK).

Př.: PV: *a je to hodně hustý z hlediska (.) těch brambor a toho masa že tam toho je hodně*

NK: *hmm*

PV: *jinak je to spíš jako polívkový to má bejt trošku*

NK: *jo jo*

PV: *trošku jako řídký*

NK: *aha* (Pochoutky 10. 1. 2010)

Stejně časté jsou i hodnotící komentáře, jež produkují všichni přítomní mluvčí. Tyto komentáře endoforicky odkazují k pronesené replice nebo exoforicky odkazují k přípravě pokrmu (především během ochutnávání).

Př.: NK: [tak asi dyž začínaj] já dyž sem začínala tak sem taky eee ne[věděla teď už podle]

RV:

[to je pravda hmm]

(Pochoutky 7. 2. 2010)

Př.: PR: nicméně na chuti to neobírá je to vynikající

NK: **je to vynikající**

PR: trochu horký

JM: no pozor na patro

NK: --- o spálená patra je to

JM: hmm jezte ty vokraje **ty sou nejlepší** (Pochoutky 11. 4. 2010)

12.2 Tematická strukturace

12.2.1 Zavádění základního tématu

Počátek dialogu má ustálenou formu. Moderátoři mají své repliky předem připravené. Repliky na sebe navazují tak, že se zdá, jako by šlo o repliku jednu, kterou ovšem produkují dva mluvčí.

Př.: NK: *máte chuť změnit něco v kuchyni a užít si čas věnovaný přípravě jídla*

PR: *patrik rozehnal*

NK: *a nad'a konvalinková vám nabízejí*

PR: *bud' si jen tak poslechnout naše povídání nebo s námi i vařit*

NK: *na pomoc sme si pozvali herce muzikanta moderátora zpěváka a mašinfiru*

PR: *řídí totiž už pár let lokomotivu ne: tu ocelovou na kolejích ale tu hudební na jevištích*

NK: *máme štěstí protože nás navštívil muj eee kolega herec ale taky zpěvák a taky moderátor petr vondráček* (Pochoutky 10. 1. 2010)

Moderátoři představí sebe, hosta a následuje pozdravení se s hostem, představení receptu. Podobně ustálenou formu mají i vstupy po znělkách. Moderátoři vždy uvedou jméno hosta a název receptu.

Př.: *PR: za hodinu stihneme v pochoutkách zpívat tančit trochu si popovídat no a ještě uvařit dnes polévku valašskou kyselicu*

NK: s vařením nám pomáhá ten kdo dodal i recept herec roman vojtek (Pochoutky 7. 2. 2010)

12.2.2 Zavádění nového tématu (subtématu)

Nové téma zavádí převážně moderátor (PR) tím, že se hosta na něco přímo zeptá. Moderátorka (NK) hovoří s hostem spíše jako s přítelem, takže její případné dotazy, jež se netýkají vaření, vyvstávají na základě asociací a souvisejí se soukromým životem hosta (viz kap 3.2). Naopak moderátor (PR) má své dotazy pravděpodobně předem připravené a týkají se většinou vztahu hosta k vaření či jiným oblastem, které vzdáleně souvisejí s vařením. Nové téma (subtéma) zavádí moderátor náhle přímou otázkou. Většinou zavádí nové téma proto, aby zjistil názor hosta či jeho zkušenosti s něčím. Pokud to tímto způsobem pochopí i host, použije v replice zájmeno pro první osobu singuláru.

Př.: *PR: když jedete třeba na dovolenou do ciziny nebo cestujete eee informujete se dopředu co se tam třeba dá jíst čtete si třeba v průvodcích nebo tak že se těšíte i co ochutnáte*

RV: ne na todle já sem na tohle já sem línej já si toho průvodce třeba i koupím (...)
(Pochoutky 7. 2. 2010)

V ojedinělých případech moderátor (PR) hosta osloví (pokud se s ním zná blíže nebo pokud je komunikační situace nepřehledná a je potřeba ujasnit, ke komu je otázka směřována).

Př.: *PR: jirko srovnával si někdy jak vaříš ty eee máma a babička třeba* (Pochoutky 6. 3. 2010)

Další možností zavedení nového tématu je, že moderátor (PR) ve své replice navazuje na předchozí repliku a vzápětí bez signalizace (případně se signalizací) zavádí nové téma.

Př.: *PR: děláme je z tvarohového těsta a vy to zkuste s námi nebo jen tak poslouchajte a my vám budeme dělat dál chutě čtete u jídla noviny* (Pochoutky 14. 3. 2010)

Př: *PR: domácí je vždycky lepší eee mimochodem v čem je specifická ta valašská klobása*
(Pochoutky 7. 2. 2010)

Zaváděním nových témat a nových subtémat je narušována celková koherence dialogu. Dialog se tím štěpí do několika minialogů, které jsou vkládány do základního dialogu, jenž se věnuje přípravě pokrmu. Jak bylo již zmíněno dříve, tyto minialogy zahajuje vždy moderátor (PR). Většinou zcela nečekaně. Přechod k novému tématu či subtématu není nijak jazykově signalizován (až na ojedinělé výjimky – viz ukázky výše).

Př: *NK: tak a já du dělat jíšku*

(.)

PR: jak se dělá jíška nad'o

NK: tak že rozpustila sem si másličko a ted' už míchám mouku

RV: mouku hladkou

NK: hladkou

PR: co vám uvařila manželka jako první jídlo vůbec

RV: vzhledem k tomu že sme spolu pět let hmm tak to netuším to už si nepamatuju co bylo její první jídlo

PR: tak první zkažené

RV: hmm jak sem řekl já sem jako vděčný s- já sním opravdu všechno opravdu není nic na světě co by mi nechutnalo nebo že bych měl něco neoblíbeného

PR: ani kdyby to bylo připálené

RV: eee je to vařené s láskou samozřejmě tedy aspoň doufám takže jestli to je trochu připálené tak to přeci ne- vůbec nevádí to se voškrábe

PR: máte při jídle: na stole ubrus anebo ste bezubrusoví

RV: sme bezubrusoví: máme stůl skleněný nebo respektive se skleněnou deskou ale máme samozřejmě eee vhodné prostírání k tomu určené takže nejíme přímo ze skla

PR: k tomu určené to je jak z přísavkou nebo ((smích))

RV: k tomu určené mám tím na mysli aby že to vybírala manželka aby se hodilo třeba ke stolu k židlím a tak dále

PR: sladěné

RV: --- jak se říká [(do sérky)]

NK: [a do jaké bar]vy to máte abysme věděli

RV: stůl stůl do hněda protože nebo do respektive ty to prostírání je hnědé kožené protože židle sou hnědé kožené

NK: aha

(.)

PR: jak moc tmavou budeme dělat tu jíšku nad'o

NK: já myslím že ne: moc ale tak trošku aby ta mouka se co nejvíc udělala víc

PR: hmm (Pochoutky 7. 2. 2010)

V předchozí ukázce učiní návrat k základnímu tématu moderátorka (NK) (po vloženém subtématu). Moderátor však po chvíli opět náhle zavádí nové subtéma. Po vyčerpání subtématu, učiní náhle návrat k tématu sám moderátor (PR), bez jakékoli signalizace. V těchto případech záleží na schopnostech recipienta (posluchače), zda dokáže vnímat celý dialog (od počátku až do konce) jako koherentní a vnímat pozorně ty důležité úseky, jež se věnují základnímu tématu. Není totiž důležité zachovat koheznost/koherentnost dialogu jen pro druhého mluvčího, ale též pro posluchače, pro které je celý pořad určen.

12.2.3 Návrat k základnímu tématu⁵²

Návrat k tématu se děje především jako návrat k základnímu tématu (přípravě pokrmu). Návrat k tématu může učinit moderátor (PR), a to tím, že exoforicky odkáže k druhé moderátorce (NK) a k činnosti, kterou právě vykonává. Svou repliku někdy moderátor (PR) doplní časovým a/nebo místním orientátorem.

Př.: PR: nad'a už má teda skoro nakrájená ta kuřecí prsa co budeme dělat potom (Pochoutky 6. 3. 2010)

Návrat k tématu moderátor (PR) zahajuje i atakující replikou.

Př.: PR: jak moc tmavou budeme dělat tu jíšku nad'o (Pochoutky 7. 2. 2010)

Moderátorka (NK) sama může zahájit návrat k tématu a činí to stejným způsobem jako moderátor (PR). Odkazuje k činnosti, kterou právě vykonává nebo bude vykonávat.

⁵² Návraty k tématu se dějí i po znělkách, písničkách, vložených rubrikách. Tyto návraty mohou být ovlivněny předčasným stříhem (useknuté začátky replik, vynechané repliky apod.), proto se zabýváme takovými návraty k tématu, které se objeví v průběhu dialogu po nějakém subtématu.

Př.: *NK: tak a já du dělat jíšku* (Pochoutky 7. 2. 2010)

Na návratu k tématu se podílí i host, většinou tak, že komentuje fázi přípravy pokrmu.

Př.: *JS: [už to chytá] barvu* (Pochoutky 14. 3. 2010)

12.2.4 Ukončení tématu

Specifické je ukončování dialogu a tím i základního tématu. Konec pořadu má ustálenou formu. Všichni mluvčí ochutnávají jídlo a hodnotí. Toto je nejeliptičtější část z celého dialogu. Ochutnávání jídla je často verbalizováno, mluvčí tak exoforicky uvede následující činnost.

Př.: *PR: deme jíst* (Pochoutky 10. 1. 2010)

V úplném závěru se pak moderátoři rozloučí s hostem a poděkují za donesený recept, za vyprávění. Podobně jako začátek dialogu, vstupy po střizích, tak i konec dialogu mají moderátoři připravený. Souběžné mluvení na závěr je záměrné („nacvičené“).

Př.: *RV: dobře ste to uvařili sem rád že nebo aspoň si myslim že sme to nák nezkazili že to je velká dobrota*

NK: je a taky děkujeme za krásné vyprávění a posluchačům dobrou chuť

RV: dobrou chuť a na shledanou

NK: [ať vám chutná]

PR: [ať vám chutná] (Pochoutky 7. 2. 2010)

Ukončení subtématu v průběhu dialogu se většinou děje samovolně jeho vyčerpáním a přechodem k dalšímu tématu nebo návratem k základnímu tématu. Ve výjimečných případech může samotný mluvčí vyjádřit ukončení explicitně. Příčinou je vyčerpání tématu nebo nějaký specifický důvod (např. nevhodné či nepříjemné téma).

Př.: *JC: se tam dycky z tý kuchyně sesypalo z tý táborový a pak sme po tom skočili jak hladoví vlci a von dycky byl ten recept jako unavit ty děti v tom v tom lese a pak už zblajznou všechno tak takle to bylo* (Pochoutky 6. 3. 2010)

Př.: PV: *[no ale naděnko] já taky pořád mam pocit že seš ta dívenka z těch historek jiřího lábuse která de na svojí první zkoušku do divadla na zábradlí*

NK: **ježíšmarja to nevyprávěj**

PV: **aha dobře tak ne** (Pochoutky 28. 3. 2010)

12.3 Nedorozumění

K narušení plynulosti dialogu dochází také kvůli nedorozumění. Většinou host neporozumí atakující replice, jež zavádí nové subtéma. Neporozumění je v takovém případě tematizováno. O znovuzavedení koherentnosti (různými jazykovými prostředky) se musí tedy postarat moderátor (PR).

Př.: PR: *nechali ste si někdy vozit jídlo třeba z dálky z ciziny*

RV: **ted' úplně nevim jak jak to přesně máte na mysli**

PR: *typu parmazán nejlepší odtamtud olivový olej já nevim třeba z řecka* (Pochoutky 7. 2. 2010)

Může se také stát, že nedorozumění není nijak explicitně vyjádřeno, přesto se mluvčí domnívá, že k němu došlo a snaží se o vysvětlení své repliky.

Př.: JS:

[tchýně tam dycky] plivne

NK: *((smích)) no vod toho je to tchýně no: ((smích))*

JS: **ne: ale myslim do toho voleje [ne: ne do ne: do toho]**

NK: *[já vim <já to vim>]*

JS: *těsta* (Pochoutky 14. 3. 2010)

V pochoutkách není nedorozumění příliš častým jevem, pokud se však vyskytne, stačí jedna replika k nápravě či vysvětlení, a opět je obnovena plynulost dialogu.

Závěr

Zkoumání dialogu má v českém prostředí dlouhou tradici. Snažili jsme se upozornit na významné práce a významné posuny ve zkoumání této oblasti. Poznatky vyplývající z tohoto zkoumání se pro nás staly základnou, na níž jsme postavili naši analýzu dialogu založenou na konkrétních jazykových datech.

Při výběru materiálu jsme si stanovili jako rozhodující faktor téma dialogu a profesi mluvčích. Vybrali jsme dva pořady, které nám reprezentují dva typy dialogu. Rozhlas u plotny představuje převážně plynulý dialog (repliky na sebe hladce navazují), Pochoutky představují dialog převážně narušovaný (např. souběžným mluvením). Oba typy dialogu jsme sledovali z hlediska koheze a koherence.

Nejprve jsme stručně popsali jazyk jednotlivých mluvčích (hostů) na různých rovinách, abychom přiblížili a částečně i charakterizovali zkoumaný materiál. Ukázalo se, že profese mluvčích a celková komunikační situace má vliv na jejich vyjadřování. Výrazně se to projevilo především na rovině hláskoslovné a lexikální. Z hlediska hláskoslovného převažuje tendence mluvčích-kuchařů používat jazykové prostředky, jež náleží do spisovné normy. U mluvčích-celebrit se projevuje tendence opačná. Na rovině morfologické se ukazuje, že se mluvčí vyjadřují dle svých běžných řečových schopností. U obou typů mluvčích převažuje tendence používat nespisovné tvary. Téma komunikace výrazně ovlivňuje výběr lexika. Kuchaři (více než celebrity) používají slangové výrazy (typické pro jejich obor) a snaží se vyjadřovat přesně (s ohledem na cíl komunikace). Svou roli zde může hrát i nedostatek času. U obou typů mluvčích shodně je časté používání deminutiv. Domníváme se, že důvodem je nejen snaha vyjádřit míru (*lžička soli*), ale také kladný vztah k jídlu (*slaninka, jablíčko*).

Ze všech zkoumaných rovin jsme si k podrobnějšímu výzkumu dialogu vybrali rovinu textové syntaxe, abychom se podívali na specifické faktory (krom mnoha dalších), které komunikaci ovlivňují. Zajímali jsme se o to, jakými prostředky se v reálném dialogu projevuje návaznost jednotlivých replik, a tím soudržnost celého dialogu, a jak se tyto prostředky uplatňují v částech dialogu, jež jsou narušovány souběžným mluvením.

Výzkum dialogů v rubrice Rozhlas u plotny ukázal, že nejčastějším a nápadným projevem koheze (u mluvčích-kuchařů) je opakování téže jednotky. Mluvčí nevyvíjí žádné úsilí hledat ekvivalent. Synonymie by v tomto případě ani nebyla účelná, neboť cílem komunikace je podat informace o receptu přesně, aby si kdokoli mohl dané jídlo sám připravit. Dále je koheznost dialogu vytvářena pronominalizací a elipsou. Dialog není jen situačně zakotven, je spojen i s konkrétní činností. To způsobuje, že jeden odkaz může mít dvojí vazbu, exoforickou i endoforickou, a to v případech, kdy se hovoří o nějakém předmětu, jenž byl verbálně zmíněn a zároveň je fyzicky v kuchyni přítomen.

V druhém typu dialogu (Pochoutky) převažuje vyjadřování eliptické a je plně zájmeného odkazování. Dialog je plně situačně zakotven. Většina narušených úseků dialogu je interpretována komunikujícími partnery na základě situace, předchozího kontextu, společného zkušenostního komplexu. Roli zde hraje i to, zda samotný mluvčí chápe určitou část dialogu za narušenou. Pokud ne, nevyvíjí větší úsilí o udržení koherence. V takto situačně zakotveném a v mnohých případech narušeném dialogu je interpretace zájmen komplikovanější. Především pro posluchače je obtížné určit, k čemu se dané zájmeno vztahuje. Pro komunikujícího partnera to může být naopak snadnější. Je důležité si uvědomit, že není potřeba udržet soudržnost dialogu jenom kvůli správné interpretaci komunikačním partnerem, ale také pro správnou interpretaci posluchači. Jen kvůli nim se tento dialog koná.

Typické pro tyto dva typy dialogů je také to, že jsou plně jak endoforických odkazů, tak především exoforických odkazů. Nejvíce se na exoforickém odkazování podílejí slovesa, jež se vztahují k právě probíhající (budoucí či minulé) činnosti. Časové a místní orientátory plní endoforickou i exoforickou funkci, někdy však není hranice mezi těmito funkcemi příliš ostrá.

Očekávali bychom, že plynulý dialog bude více eliptický a narušený dialog bude méně eliptický. Výzkum však ukázal, že v narušeném dialogu mluvčí nevynakládají příliš velké úsilí o udržení návaznosti kohezními prostředky. Podstatným faktorem, který zde sehrál svou roli, je záměr komunikace. Rozhlas u plotny je orientován na recept, proto je důležité se vyjadřovat explicitně. Pochoutky však nejsou orientované pouze na recept, ale též na vyprávění hosta. Dalo by se říci, že komunikace se známou osobností je přednější než samotné vaření. Rozhovor se blíží přátelskému popovídání, které je vždy převážně eliptické. K udržení návaznosti a správnému pochopení replik využívají mluvčí právě koherenci, tedy interpretaci dialogu na základě kontextu, situace a společných zkušeností. U obou typů pořadů má zásadní význam pro udržení soudržnosti dialogu základní téma, které se v průběhu komunikace rozvíjí a po přerušení se k němu mluvčí opět vrací.

Touto prací jsme se pokusili navázat na práci E. Havlové (1992), která zkoumala z hlediska koherence také konkrétní typ dialogu (rozhlasová beseda). Ačkoli zkoumala pouze jednu nahrávku, došla k podobným výsledkům. Havlová dospěla k závěru, že výběr koherenčních prostředků (v našem případě kohezních prostředků) ovlivňuje mluvenost, styl komunikátu daný komunikačním cílem, existence hypertématu (v našem případě základního tématu) a připravenost/nepřipravenost. Tyto faktory způsobují, že mluvčí užívají explicitní signály textové návaznosti. Zkoumanou besedu chápe Havlová jako výkladový text (srov. Rozhlas u plotny jako pracovní návod, viz kap. 8), proto je nutné, aby posluchač byl schopen správně ho interpretovat. V našem zkoumaném materiálu se ukazuje, že tyto faktory mají různý vliv

na soudržnost. Výrazným jednotícím principem je základní téma (v obou pořadech). Cíl komunikační události (u obou typů dialogů/pořadů) je však odlišný, a to se projevuje na soudržnosti (zmíněno výše).

V českém prostředí je koheze/koherence zkoumána převážně na psaných textech. Mluveným projevům je věnováno méně pozornosti. V 1. kapitole jsme uvedli různé typy dialogů. Domníváme se, že by bylo dobré zabývat se právě těmito různými typy dialogů a zkoumat, jak se v nich koheze/koherence projevuje. Naše zkoumání ukazuje, že projevy koheze a koherence jsou ovlivňovány různými faktory (profese mluvčích, téma komunikace, cíl komunikace ad.). Nabízí se tedy možnost dalšího zkoumání toho, jaké jiné faktory mají vliv na kohezi a koherenci.

Prameny

Pochoutky. Archiv Českého rozhlasu. [citováno ze dne 11. května 2012]. Dostupné

z <<http://hledani.rozhlas.cz/iradio/?defaultNavigation=&query=&from=&to=&porad=2608xPochoutky+N.+Konvalinkov%C3%A9+a+P.+Rozeznala>>.

Rozhlas u plotny. Archiv Českého rozhlasu. [citováno ze dne 11. května 2012]. Dostupný

z <<http://hledani.rozhlas.cz/iradio/?defaultNavigation=&query=&from=&to=&porad=3885xRozhlas+u+plotny>>.

Seznam použité literatury

ADAMEC, P.: K prostředkům textové syntaxe v současné češtině. In: Přednášky z XXX. běhu LŠSS. 1988, s. 105-115.

ADAMEC, P.: Konektivní částice a jiné textově propojovací výrazy v současné češtině. In: Přednášky z XXXVII. a XXXVIII. běhu LŠSS. Praha, Univerzita Karlova 1995, s. 59-64.

ADAMOVIČOVÁ, A.: Běžně mluvená čeština a její frekvenční slovník, aneb Jak lidi v Praze doopravdy mluvějí. In: Přednášky z 54. běhu LŠSS. Praha, FFUK 2011, s. 45-62.

ALEXOVÁ, J.: Prostředky textového navazování v mluvených a psaných projevech téhož autora. In: Konec a začátek v jazyce a v literatuře. Sborník z mezinárodní konference. Eds. D. Moldanová, M. Čechová, J. Peřina, Z. Millerová. Ústí nad Labem, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 2001, s. 196-200.

ALLWOOD, J.: On Dialogue Cohesion. Göteborg, University of Göteborg 1992. Citováno podle: Bublitz, W. - Lenk, U. - Ventola, E. (eds.): Coherence in spoken and written discourse: how to create and how to describe it, selected papers from the International Workshop on Coherence, Augsburg, 24 – 27 April 1997. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company 1999.

BAJZÍKOVÁ, E.: O daktorých konektoroch v hovorových textoch. Slovenská reč, 38, 1973, s. 154-162.

BAJZÍKOVÁ, E.: Jazykové prostriedky vo funkcii konektorov. Jazykovedné aktuality, 15, 1978, s. 29.

BAJZÍKOVÁ, E.: Ukazovacie zámená v textovej funkcii. In: Zborník FF UKom – Philologica 30, Bratislava 1980, s. 19-24.

BAJZÍKOVÁ, E.: Sémantika ukazovacích zámen v textovej syntaxi. Jazykovedné štúdie XVI, Bratislava 1981, s. 123-126.

BAZZANELLA, C. (ed.): Repetition in Dialogue. Tübingen, Niemeyer 1996. Citováno podle: Bublitz, W. - Lenk, U. - Ventola, E. (eds.): Coherence in spoken and written discourse: how

to create and how to describe it, selected papers from the International Workshop on Coherence, Augsburg, 24 – 27 April 1997. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company 1999.

BEAUGRANDE, R. DE - DRESSLER, W.: Introduction to Text Linguistics. London, Longman 1981.

BERRETTA, M.: Deissi e anafora nella conversazione. In: Atti del convegno nazionale GISCEL Grammatica del parlare e dell'ascoltare a scuola. Firenze 1992, s. 13-31. Citováno podle: Trovesi, A.: Anaforické odkazování ve struktuře mluvených textů: antecedenty obtížné. In: Okraj a střed v jazyce a v literatuře. Ústí nad Labem, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 2003, s. 148-155.

BOGOCZOVÁ, I. a kol.: Tváře češtiny. Ostrava, Filozofická fakulta Ostravské univerzity 2000.

BOSÁK, C.- CAMUTALIOVÁ, I.: K výstavbě dialogu. Slovo a slovesnost, 28, 1967, s. 227-240.

BOSÁK, C.: Stimul a apel v dialogu. Slovo a slovesnost, 33, 1974, s. 96-97.

BRČÁKOVÁ, D.: O tzv. navazování v nadvětných celcích v mluvené ruštině. Slavica Pragensia, 13, 1971, s. 153-168.

BRČÁKOVÁ, D.: Mezivýpovědní spjatost v ruském mluveném projevu. Slavica Pragensia, 15, 1973, s. 225-230.

BRČÁKOVÁ, D.: Souvislost, spojitost a návaznost v promluvě. In: Otázky slovanské syntaxe IV/2. Brno, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 1980, s. 203-206.

BUBLITZ, W.: Topical coherence in spoken discourse. Studia Anglica Posnaniensia XXII, 1989, s. 31-51.

BUBLITZ, W.: Introduction: Views of Coherence. In: Coherence in spoken and written discourse: how to create and how to describe it, selected papers from the International Workshop on Coherence, Augsburg, 24 – 27 April 1997. Eds. W. Bublitz, U. Lenk, E. Ventola. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company 1999, s. 1-7.

BUBLITZ, W. - LENK, U. - VENTOLA, E. (eds.): Coherence in spoken and written discourse: how to create and how to describe it, selected papers from the International Workshop on Coherence, Augsburg, 24 – 27 April 1997. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company 1999.

CONTE, M.-E.: Discontinuity in Texts. In: The syntax of sentence and text. Eds.S.

Čmejrková, F. Štícha. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 1994, s. 195-204.

- CRAIG, R. - TRACY, K.(eds.): Conversational Coherence: Form, Structure, and Strategy. Beverly Hills, Sage 1983. Citováno podle: Bublitz, W. - Lenk, U. - Ventola, E. (eds.): Coherence in spoken and written discourse: how to create and how to describe it, selected papers from the International Workshop on Coherence, Augsburg, 24 – 27 April 1997. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company 1999.
- CVRČEK, V. a kol.: Mluvnice současné češtiny 1. Praha, Karolinum 2010.
- ČECHOVÁ, M. - KRČMOVÁ, M. - MINÁŘOVÁ, E.: Současná stylistika. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2008.
- ČERMÁK, Fr. a kol.: Frekvenční slovník mluvené češtiny. Praha, Karolinum 2007.
- ČMEJRKOVÁ, S. - JÍLKOVÁ, L. - KADERKA, P.: Mluvená čeština v televizních debatách: korpus DIALOG. Slovo a slovesnost, 65, 2004, s. 243-269.
- ČMEJRKOVÁ, S.: Bychom, nebo bysme?, I. Naše řeč, 88, 2005. s. 18-36.
- ČMEJRKOVÁ, S. - HOFFMANNOVÁ, J. (eds): Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí. Praha, Academia 2011.
- DANEŠ, Fr.: Typy tematických posloupností v textu (na materiále českého textu odborného). Slovo a slovesnost, 29, 1968, s. 125-141.
- Databanka vyučovacích hodin EDUCO. Ústav českého jazyka a teorie komunikace UK FF. Pracovní databáze. [citováno ze dne 11. května 2012]. Interní odkaz: <<http://ames.ff.cuni.cz/>>
- DVOŘÁK, E.: Textová elipsa. In: Mluvnice češtiny 3. Praha, Academia 1987, s. 663-670.
- ENKVIST, N. E. (ed.): Coherence and Composition. Åbo, Åbo Akademi 1985. Citováno podle: Hoffmannová, J.: Koherence, koheze, konexe...? Slovo a slovesnost, 54, 1993, s. 58-64.
- FRITSCH, J. (ed.): Konnektivausdrücke. Konnektiveinheiten. Hamburg, Buske 1982. Citováno podle: Hoffmannová, J.: Koherence, koheze, konexe...? Slovo a slovesnost, 54, 1993, s. 58-64.
- FRITZ, G. : Kohärenz. Grundfragen der Linguistischen Kommunikationsanalyse. Tübingen, Narr 1982. Citováno podle: Hoffmannová, J.: Koherence, koheze, konexe...? Slovo a slovesnost, 54, 1993, s. 58-64.
- GARFINKEL, H.: Studies in Ethnomethodology. Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey 1967. Citováno podle: Müllerová, O. – Hoffmannová, J.: Kapitoly o dialogu. Praha, Pansofia 1994.
- GERNSBACHER, M. - GIVÓN, T. (eds.): Coherence in Spontaneous Text. Amsterdam, Benjamins 1995. Citováno podle: Bublitz, W. - Lenk, U. - Ventola, E. (eds.): Coherence in spoken and written discourse: how to create and how to describe it, selected papers from the

- International Workshop on Coherence, Augsburg, 24 – 27 April 1997. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company 1999.
- GREPL, M.: K podstatě a povaze rozdílů mezi projevy mluvenými a psanými. In: Otázky slovanské syntaxe. Praha 1962, s. 342-345.
- GREPL, M.: O funkci záměrného opakování části výpovědi ve výstavbě promluvy. Naše řeč, 50, 1967, s.77-87.
- HASAN, R.: Grammatical Cohesion in Spoken and Written English. London, Longman 1968.
- HASAN, R.: Coherence and cohesive harmony. In: Understanding reading comprehension: Cognition, language, and the structure of prose. Ed. J. Flood. Newark, International reading Association 1984, s. 181-219.
- HAUSENBLAS, K.: O studiu syntaxe běžně mluvených projevů. In: Otázky slovanské syntaxe, Praha 1962, s. 313-323.
- HAUSENBLAS, K.: Výstavba jazykových projevů a styl. Praha, Univerzita Karlova 1971.
- HAVLOVÁ, E.: Prostředky textové koherence v textech rozhlasových besed. Diplomová práce. Praha, FF UK 1992.
- HALLIDAY, M. A. K. - HASAN, R.: Cohesion in English. London, Longman 1976.
- HENNE, H. – REHBOCK, H.: Einführung in die Gesprächsanalyse. Berlin 1979. Citováno podle: Müllerová, O. – Hoffmannová, J.: Kapitoly o dialogu. Praha, Pansofia 1994.
- HIRSCHOVÁ, M.: Neurčitost komunikačních funkcí ve spontánních mluvených projevech. Slovo a slovesnost, 53, 1992, s. 33-40.
- HOFFMANNOVÁ, J.: Sémantické a pragmatické aspekty koherence textu. Praha, Ústav pro jazyk český 1983.
- HOFFMANNOVÁ, J.: Typen der Konnektoren und deren Anteil an der Organisierung des Textes. Linguistica (Text and the Pragmatic Aspects of Language), Praha, Ústav pro jazyk český 1984, s. 101-140.
- HOFFMANNOVÁ, J.: Prostředky koherence textových jednotek. In: Mluvnice češtiny 3. Praha, Academia 1987, s. 685-686.
- HOFFMANNOVÁ, J.: Koherence, koheze, konexe...? Slovo a slovesnost, 54, 1993, s. 58-64.
- HOFFMANNOVÁ, J.: Projevy taktu (a beztaktnosti) v televizních rozhovorech. Slovo a slovesnost, 55, 1994, s. 194-200.
- HOFFMANNOVÁ, J. - KOLÁŘOVÁ, I.: Složené temporální konektory založené na komponentech než, co. In: Gramatika a korpus 2007. Eds. F. Štícha, M. Fried. Praha, Academia 2008, s. 353-364.

HRBÁČEK, J.: Srovnání dvou překladů z hlediska využití prostředků koheze textu. Naše řeč, 70, 1987, s. 123-130. Citováno podle: Hrbáček, J.: Dynamika prostředků koherence textu v češtině. In: Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe. Praha, Univerzita Karlova 1988, s. 79-84.

HRBÁČEK, J.: Dynamika prostředků koherence textu v češtině. In: Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe. Praha, Univerzita Karlova 1988, s. 79-84.

HRBÁČEK, J.: Nárys textové syntaxe spisovné češtiny. Praha, Trizonia 1994.

JAKLOVÁ, A.: Úvod do textové lingvistiky. České Budějovice, Pedagogická fakulta 1991.

JAKUBINSKI, L. P.: O dialogičeskoj reči. Russkaja reč I, Petrohrad 1923, s. 96-194.

Citováno podle: Müllerová, O. – Hoffmannová, J.: Kapitoly o dialogu. Praha, Pansofia 1994.

JELÍNEK, M.: Stylistika. In: Příruční mluvnice češtiny. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2003, s. 699-780.

Korpus DIALOG. Ústav pro jazyk český AV ČR. [citováno ze dne 11. května 2012]

Dostupný z <<http://ujc.dialogy.cz/>>

KOŘENSKÝ, J. - HOFFMANNOVÁ, J. - JÁKLOVÁ, A. - MÜLLEROVÁ, O.: Komplexní analýza komunikačního procesu a textu. České Budějovice, Pedagogická fakulta 1987.

KOŘENSKÝ, J. - HOFFMANNOVÁ, J. - MÜLLEROVÁ, O.: Metoda analýzy komunikačního procesu. Naše řeč, 70, 1987, s. 57-69.

KOŘENSKÝ, J. - HOFFMANNOVÁ, J. - MÜLLEROVÁ, O.: K rozboru textu jako součásti komunikační události I-III. Český jazyk a literatura, 38, 1987/88, s. 11-19, 60-68, 109-115.

KOŽEVNIKOVÁ, K.: Komunikační podmínky běžně mluvených projevů. Slavica Pragensia, 13, 1971, s. 95-110.

LENK, U.: Marking Discourse Coherence: Functions of Discourse Markers in Spoken English. Tübingen, Narr 1998. Citováno podle: Bublitz, W. - Lenk, U. - Ventola, E. (eds.): Coherence in spoken and written discourse: how to create and how to describe it, selected papers from the International Workshop on Coherence, Augsburg, 24 – 27 April 1997. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company 1999.

MORÁVEK, M. – MÜLLEROVÁ, O.: Dyadická komunikace (Pokus o komplexní charakteristiku situace dialogu). Slovo a slovesnost, 37, 1976, s. 195-201.

MUKAŘOVSKÝ, J.: Kapitoly z české poetiky I. Praha, Melantrich 1941.

MÜLLEROVÁ, O.: K syntaxi nepřipravených souvislých mluvených projevů (Přídavné výrazy a konstrukce). Slovo a slovesnost, 27, 1966, s. 118-126.

- MÜLLEROVÁ, O.: K tematické výstavbě nepřipravených mluvených dialogických projevů. *Slovo a slovesnost*, 37, 1976, s. 308-317.
- MÜLLEROVÁ, O.: O jazykovém přizpůsobování partnerů v dialogu. *Naše řeč*, 61, 1978, s.57-68.
- MÜLLEROVÁ, O.: Otázka a odpověď v dialogu. *Slovo a slovesnost*, 43, 1982, s. 200-212.
- MÜLLEROVÁ, O.: Komunikativní složky výstavby dialogického textu. AUC Philol. Monogr. 76. UK, Praha 1983.
- MÜLLEROVÁ, O.: Analýza telefonických rozhovorů z hlediska řečového jednání. *Slovo a slovesnost*, 45, 1984, s. 8-17.
- MÜLLEROVÁ, O. – NEKVAPIL, J.: Pauzy v mluveném textu. *Slovo a slovesnost*, 47, 1986, s.105-113.
- MÜLLEROVÁ, O.: Korektury, rektifikace, parafráze a modifikační explikace v odborném textu. *SlavPrag XXVI*, AUC Philol. 4-5, 1987, s. 119-126.
- MÜLLEROVÁ, O. – ŠIMEČKOVÁ, A.: Způsoby navazování kontaktu v telefonických rozhovorech. *Slovo a slovesnost*, 48, 1987, s. 24-31.
- MÜLLEROVÁ, O.: Komunikační proces a text jako objekt teoretické interpretace. *Slovo a slovesnost*, 49, 1988, s. 142-148.
- MÜLLEROVÁ, O.: Nedorozumění v dialogu. *Slavica Pragensia* 32, 1988, s. 249-263.
- MÜLLEROVÁ, O.: Dialog a konflikt. *Slovo a slovesnost*, 52, 1991, s. 247-255.
- MÜLLEROVÁ, O.: Ke vztahu spisovnosti a nespisovnosti v neveřejných dialogických projevech. In: *Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. 2. diel*. Eds. P. Odaloš, V. Patráš. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1991, s. 205-213.
- MÜLLEROVÁ, O. – HOFFMANNOVÁ, J.: Kapitoly o dialogu. Praha, Pansofia 1994.
- MÜLLEROVÁ, O.: Mluvený text a jeho syntaktická výstavba. Praha, Academia 1994.
- MÜLLEROVÁ, O.: Spolupráce a konflikt v dialogu (na materiále české televizní publicistiky). In: *Dialog v češtině*. Eds. J. Hoffmannová, O. Müllerová. München, Verlag Otto Sagner 1999, s. 64-69.
- MÜLLEROVÁ, O.: Opakování jako jeden z rysů výstavby mluvených textů. In: *Aktuálne otázky súčasnej syntaxe*. Ed. M. Šimková. Bratislava, Veda 2005, s. 139-149.
- NEKULA, M.: Text. In: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1995, s. 652-698.
- NEKVAPIL, J. - MÜLLEROVÁ, O.: K pauzám v komunikačním procesu. *Slovo a slovesnost*, 49, 1988, s. 202-208.

ÖSTMAN, J. - O. (ed): Cohesion and Semantics. Åbo, Åbo Akademi 1978. Citováno podle:
Hoffmannová, J.: Koherence, koheze, konexe...? Slovo a slovesnost, 54, 1993, s. 58-64.

PALEK, B.: Cross-reference: a study from hyper-syntax. Praha, Univerzita Karlova 1968.

PALEK, B.: Referenční výstavba textu. Praha, Univerzita Karlova 1988.

PROKEŠOVÁ, S.: Jak se odráží improvizovanost v jazykové výstavbě mluvených projevů.
In: Otázky slovanské syntaxe. Praha 1962, s. 348-351.

REICHMAN, R.: Plain Speaking: A theory and grammar of spontaneous discourse. Rep. No. 4681. Cambridge, Mass 1981. Citováno podle: Bublitz, W. - Lenk, U. - Ventola, E. (eds.):
Coherence in spoken and written discourse: how to create and how to describe it, selected papers from the International Workshop on Coherence, Augsburg, 24 – 27 April 1997.
Amsterdam, John Benjamins Publishing Company 1999.

REINHART, T.: Anaphora and semantic interpretation. Chicago, Univ. of Chicago 1983.
Citováno podle: Bublitz, W. - Lenk, U. - Ventola, E. (eds.): Coherence in spoken and written discourse: how to create and how to describe it, selected papers from the International Workshop on Coherence, Augsburg, 24 – 27 April 1997. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company 1999.

SACKS, H. - SCHEGLOFF, E. - JEFFERSON, G.: A simplest systematics for the organization of turn-taking in conversation. Language 50, 1974, s. 696-735.

SCHEGLOFF, E. - SACKS, H.: Opening up closing. Semiotica 7, 1973, s. 289-327.

SCHEGLOFF, E. - JEFFERSON, G. - SACKS, H.: The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. Language 53, 1977, s. 361-382.

SCHIFFRIN, D.: Coherence in Spoken and Written Discourse. Norwood, Ablex 1986.
Citováno podle: Bublitz, W. - Lenk, U. - Ventola, E. (eds.): Coherence in spoken and written discourse: how to create and how to describe it, selected papers from the International Workshop on Coherence, Augsburg, 24 – 27 April 1997. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company 1999.

SCHMIEDTOVÁ, V.: Obecná čeština v korpusu ORAL2006. In: Čeština v mluveném korpusu. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2008, s.199-220.

SINCLAIR, J. - COULTHARD, R. M.: Towards an analysis of discourse : The English used by teachers and pupils. London, Oxford University Press 1975.

STARÝ, J.: Typy elipsy a redukováných syntaktických konstrukcí v mluveném dialogickém textu. Diplomová práce. Praha, UK 1984.

STEGER, H. A KOL.: Redekonstellation, Redekonstellationstyp, Textexemplar, Textsorte im Rahmen eines Sprachverhaltensmodells. In: Gesprochene Sprache Jahrbuch

des Instituts für deutsche Sprache. Düsseldorf 1974, 39n.

ŠTÍCHA, F.: Anaforické koreferenční substantivum. In: *Čeština – univerzália a specifika 3*. Eds. Z. Hladká, P. Karlík. Brno, Masarykova univerzita 2001, s. 87-97.

TABOADA, M. T.: *Building Coherence and Cohesion: Task-Oriented Dialogue in English and Spanish*. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company 2004.

TANNEN, D. (ed.): *Coherence in Spoken and Written Discourse*, Norwood, New Jersey, Ablex 1984.

TAUSKANEN, S.-K.: Variation in lexical cohesion in spoken and written English. In: *Writing vs Speaking*. Eds. S. Čmejrková, F. Daneš, E. Havlová. Tübingen, Narr 1994, s. 237-242.

TECHTMEIER, B.: *Das Gespräch. Funktionen, Normen und Strukturen*. Berlin, Akademie-Verl. 1984. Citováno podle: Hoffmannová, J.: Současná lingvistika a zkoumání komunikačních procesů. *Slovo a slovesnost*, 47, 1986, s. 327-337.

TECHTMEIER, B.: Der Heuristische Wert metakommunikativer Äußerungen für die Ermittlung von Gesprächsnormen. In: *Linguistische und sozialpsychologische Analyse der mündlichen Kommunikation*. Eds. J. Hoffmannová, D. Viehweger. *Linguistica XII*. Praha 1985, s. 101-112. Citováno podle: Hoffmannová, J.: Současná lingvistika a zkoumání komunikačních procesů. *Slovo a slovesnost*, 47, 1986, s. 327-337.

Teze předložené prvému sjezdu slovanských filologů v Praze 1929. Pražský lingvistický kroužek. In: *U základů pražské jazykovědné školy*. Ed. J. Vachek. Praha, Academia 1970, s. 35-65.

TOMÁŠKOVÁ, R.: *Dramatický dialog z hlediska textové koheze a koherence*. Ostrava, Ostravská univerzita, Filozofická fakulta 1999.

TROVESI, A.: Anaforické odkazování ve struktuře mluvených textů: antecedenty obtížné. In: *Okraj a střed v jazyce a v literatuře. Ústí nad Labem, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 2003*, s. 148-155.

VACHEK, J.: *Psaný jazyk a pravopis*. In: *Čtení o jazyce a poesii*. Eds. B. Havránek, J. Mukařovský. Praha, Družstevní práce 1942, s. 229-306.

ZIMOVA, L.: *Způsoby vyjadřování větných členů v textu. Konkurence pojmenování, pronominalizace a elize*. Ústí nad Labem, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1994.

Příloha č. 1: Přepisovací pravidla

Základem pro přepisovací pravidla rozhlasových pořadů se stala pravidla přepisů pro korpus nahrávek vyučovacích hodin EDUCO a korpusu Dialog (viz seznam použité literatury). Vzhledem ke specifičnosti nahrávek byla pravidla uzpůsobena potřebám analýzy.

Přepis se provádí tzv. folkloristickou transkripcí (nikoli fonetickou), tj. co nejbližše záznamu psanému. Hlavička transkriptu obsahuje název pořadu, datum, kdy byl pořad vysílán, název rozhlasové stanice, na které byl pořad vysílán, stopáž, jména a příjmení účastníků (spolu se zkratkami).

Obecné zásady:

Hranice vět neoznačujeme. Nepoužíváme velká písmena (ani na začátku vět ani pro vlastní jména ani pro zkratky). Zvláštní rysy syntaktické stránky (přerušování, změny větné perspektivy, přiřazování vět a větných úseků apod.) zachycujeme zjednodušeně. Interpunkční znaménka pro tyto případy nepoužíváme. Nic však nevynecháváme (např. přeřeknutí). Nedokončená slova označujeme spojovníkem (např. vče-). Interpretaci špatně srozumitelné pasáže zapíšeme do kulatých závorek. Pasáže, které se při přepisu nepodařilo rozluštit, značíme třemi krátkými spojovníky (---). Veškeré komentáře k situaci zapisujeme do dvojitých kulatých závorek. Zaznamenáváme jimi i oficiální zkratky, které byly vysloveny, z důvodu lepší srozumitelnosti projevu. Pauzy zaznamenáváme pouze ty, které jsou výrazné a narušují plynulost monologu či dialogu (v našem případě delší 2 vteřin), a to pomocí tečky v kulatých závorkách (.). Části promluv, které byly proneseny se smíchem, vkládáme do špičatých závorek. Pomocí hranatých závorek se snažíme zachytit situaci, kdy mluví více osob současně. V transkriptu umístíme tyto hranaté závorky pod sebe, abychom naznačili, že to, co je pod sebou, zaznělo současně. S ohledem na téma nahrávek se objevuje i řeč pronesená s plnými ústy jídla. Takový úsek je podtržen tečkovaně.

Vlastní transkripce:

Na jedné straně spisovnou formu (dle ortografických pravidel) zachováváme, pokud mluvčí vyslovil daný výraz v souladu s ortoepickými pravidly, na druhé straně se však snažíme příznakové rysy mluveného projevu zachytit. Všímáme si výslovnostních odchylek v délce samohlásky. Zaznamenáváme krácení dlouhých samohlásek (např. *vidim*) i nápadné dloužení krátkých samohlásek i souhlásek (pomocí dvojtečky). Všímáme si různých druhů zjednodušené (např. *kerý*, *puđu*) i zdvojené (např. *racci*) výslovnosti a zaznamenáváme podle reálné výslovnosti v nahrávce. Standardní grafiku však respektujeme v případech, kde

spisovná výslovnost předpokládá výslovnost zjednodušenou (např. měkké). Slova, v jejichž pravopisné podobě se vyskytují souhláskové skupiny -ts-, -tš-, -ds-, -dš-, zapisujeme podle pravidel ortografie, neboť se běžně vyslovují [-c-], [-č-], [-c-], [-č-]. Nezaznamenáváme asimilaci znělosti. Zachycujeme různé hezitační zvuky (pro zvuky spíše vokalické seskupením *eee*; pro zvuky spíše souhláskového charakteru seskupením *hmm*). Cizí vlastní jména (osobní i zeměpisná) zachycujeme dle pravidel pravopisu (ovšem s malým písmenem). Pokud jsou však vyslovena nestandardním způsobem, zachytíme takovou výslovnost v dvojitých kulatých závorkách.

Závěrem můžeme tedy říci, že se řídíme pravidlem: pokud je výslovnost dle ortoepických pravidel, zaznamenáváme vše podle pravidel ortografie. Pokud se však výslovnost liší od ortoepických pravidel, zaznamenáme reálně vyslovenou podobu (např. křečí místo křeččí).

Výjimky:

Slovní tvary *jsem, jsi, jste* atd. budeme zapisovat podle skutečné výslovnosti (*jsem, sem, jsi, si* apod.), přestože výslovnost *sem, si* je ortoepická, jsou-li tyto výrazy součástí složeného tvaru (byl jsem, byl sem).

Tvary číslovek – je povolena výslovnost [sedm] i [sedum]. Zaznamenáváme obě varianty.

Seznam transkripčních značek:

---	označení pasáže, kterou se nepodařilo rozluštit
vče-	označení nedokončeného slova
ale:	dloužení hlásky
eee, hmm	hezitační zvuky
(.)	označení pauzy
(...)	označení vynechané části přepisu
(máslo)	předpokládaný výraz, který nebyl dobře srozumitelný
((smích))	komentář
<nechal>	pasáž pronesená se smíchem
to [chtěl]	simultánně pronesené pasáže
[nemoh] jít	
je to vynikající	úsek pronesený s plnými ústy jídla

Příloha č. 2: Ukázky transkriptů

V příloze č. 2 předkládáme na ukázkou jeden transkript rubriky Rozhlas u plotny a jeden transkript pořadu Pochoutky. Veškeré nahrávky a k nim náležející transkripty jsou součástí příloženého CD.

NÁZEV POŘADU: Rozhlas u plotny

DATUM VYSÍLÁNÍ: 1. 2. 2010

STANICE: Český rozhlas 2 – Praha

STOPÁŽ: 8 minut 30 vteřin

ÚČASTNÍCI:

M = neznámá mluvčí, moderátorka

JS = Jiří Šobr, reportér

VD = Václav Dobrovolný, šéfkuchař

M: ((useknutý začátek nahrávky)) k té sme se dnes přitočili s kolegou Jiřím Šobrem ten si zajel do plzně do pivnice belvedére nebo jak se také v plzni říká do belvíku tuhle pivnici zná už dlouhá léta protože český rozhlas plzeň sídlí nedaleko ale několik let tam nebyl a tak ochutnal to co se v belvíku v belvedéru změnilo podme s ním

((střih))

JS: než jsem se dostal k šéfkuchaři václavu dobrovolnému v restauraci belvedére v plzni musel sem si chvíli počkat protože stále vařil a proto sem prostudoval jídelní lístek a ten nabízí většinou samá klasická česká jídla a to nejenom k pivu od gothaje s cibulkou přes slaninu bramboráčky hermelín tvarůžky pivní sýr přes pečené koleno nechybí gulášek a další česká klasika řízečky masíčko se zelíčkem a knedlíčkem a u příjemného posezení u piva můžeme skončit i u tataráku takže pane šéfkuchaři to byl váš koncept klasická česká jídla v této restauraci

VD: no já většinou rád jako vařím klasická jídla lidem to hodně chutná

JS: mě zaujala na tom vašem jídelním lístku štrachanda která patří mezi plzeňské speciality co to vůbec je štrachanda

VD: je to hodně podobný zapíkaným bramborům akorát je tam rozdíl v tom že brambory pochopitelně voloupeme očistíme je uděláme plátky na kolečka můžeme je taky ty plátky lehce uvařit vysypeme si pekáč strouhankou a: plátky brambor naklademe na pekáč vezmem si houby s cibulkou vosmažíme na pánvi a: posléze taky přidáme slaninu a můžeme to takle zamíchat na pánvi lehce volej mírně osolit a

naklademe to na první vrstvu těch brambor pak opět zase dáme další vrstvu brambor a lehce opět slaninu a pak si rozděláme vejce smetanu a do toho patří kmín majoránka špetka zázvoru zázvor je velmi silný takže opravdu jenom špičku nože sůl a: minimálně
ňákých patnáct vajíček to vše zamícháme dohromady a necháme to zapéct

JS: takže to je porce dejme tomu pro deset strážníků

VD: těch osum deset

JS: ten zázvor je tam jenom tak jako chuť koření aby to nepřebilo asi chuť těch hub

VD: no určitě špetku nože se tam toho dá a je to tam já to osobně třeba sám cítím je to dost silný aromatický koření

JS: pak s tím pekáčem do trouby pečeme jak dlouho

VD: no pokud to máme hodně rozpálený na těch dvě stě stupňů tak stačí těch pět minut před zalitím když to tam dáme a dalších deset minut když to zalijeme

JS: typická plzeňská specialita můžeme říct

VD: řekl bych že jo:

JS: když tam přihodíme pár škvarků asi se také nic nestane

VD: určitě ne: sou tu škvarky vyloženě v tomto receptu napsané ale my tam dáváme slaninu protože ta slanina vydává takovou tu lepší vůni než ten škvarek když vemem ňákou prorostlou tu slaninku tak že ta slaninka udělá téměř to samý

JS: tak na této specialitě si velice rád pochutnám bohužel máme zimu takže hříbky nahrazovat žampiony to se asi nevyplatí

VD: určitě ne: ty hříbky jako:

JS: dávají tomu jídlu to aroma tu chuť

VD: ty se dycky koupí a máme je tady

JS: to je malá inspirace pro naše posluchače my si teď pustíme písničku a po ní si představíme váš speciální recept který je vonný dobrý jemný měkký a jmenuje se smrad'ochův batoh ((stříh))

JS: smrad'ochův batoh tak to je specialita kterou dnes představíme z plzeňské restaurace belvedere s šéfkuchařem václavem dobrovolným už je před námi maso takže pane dobrovolný jak ste vůbec přišel na smrad'ochův batoh

VD: ono je to oblíbené jídlo eee pokud' si dá třeba u nás v pivnici belvedere zákazník ňáký tři kousky pivíčka tak jako pochopitelně že

JS: pivní aroma můžeme říct

VD: <správně jo:> ten pivní sýr a ta slanina když to rozřízne tak k tomu pivu mně to osobně třeba lahodí je to dobré jídlo

JS: takže když zavřeme oči můžeme si představit dá se říci plněný řízek

VD: kerý je třeba taky podobný třeba cordon bleu

JS: před námi je masíčko to je kuřecí

VD: ano patnáct deka kuřecího lehce ho naklepeme

((klepání))

JS: je naklepané ale nerozbité i když ten zvuk jak rezonuje nerezová kuchyňská linka vypadá že do toho mlátíte

VD: ano lehce pepřík namočíme pár prstů takle to jen tak lehce potřem (.) [ano:]

JS: [výbor]ně

takže to je klasický černý pepř

VD: černý pepř k tomu kuřecímu masu dodá lepší chuť než: světlý lehce ale vopravdu lehce to jenom osolim protože sýr je dost slaný a slanina taky (si) ukrojíme nějaké tři čtyři deka

JS: je to krásná anglická slanina hodně libová (.) [ano]

VD: [ano]

JS: má čtyři deka <(máte míru)> dáme doprostřed

VD: rozbalíme si pivní sýr

JS: tak ten je jedlý ten je krásně žluťoučký

((rozbalování))

JS: ten nemá chybu škoda že se nemaže

VD: no docela mám taky --- takže čtvrtku bych takle ukrojil

JS: tu čtvrtku krájíte ještě na půlku

VD: ano

JS: dáváte ji vedle kousku té slaniny

VD: přeložíme to

JS: takže je důležité aby byla uprostřed

VD: dobré je když to přeložíme a ty kraje ((klepání)) lehce mírně

JS: zaklepeme [do]

VD: [ano]

JS: sebe

VD: ano zaklepeme no a posléze už můžeme obalovat

JS: to bude klasický trojbal

VD: do mouky

(.)

JS: vajíčko už se na něj balí strouhanka

VD: tak a pochopitelně že ty konce ještě jakoby musíme lehce takle jako pomočit a ještě jednou takle vobalit aby se nám to nerozevřelo

JS: vidíte a já sem si myslel že je budete zabezpečovat nějakým párátkem

VD: mezitím co sme to obalili tak se nám l- lehce frit'ák eee rozpálil na sto osumdesát stupňů a ted' můžeme smažit

JS: výborně a zatím co se nám smrad'ochův batoh krásně opéká zopakujeme si ještě jednou recept budeme potřebovat zhruba patnáct až dvacet dekagramů kuřecího masa pivní sýr kousek anglické slaniny a klasický trojobal maso: jak sem se díval jemně opeříme

VD: ano jemně opeříme a ještě méně osolíme poté ukrojíme tři čtyři deka anglické slaniny

JS: to dáme doprostřed

VD: může bejt i prorostlá pak eee pivní sýr vložíme přeložíme to přes sebe

JS: sklepneme paličkou

VD: lehce sklepneme paličkou ano a poté deme obalovat

JS: a nesmíme zapomenout právě na ty kraje které sme sklepli tou paličkou ty: vymáčíme ještě jednou ve vajíčku když už bude řízek obalený ve strouhance znovu obalíme ve strouhance a potom smažíme nejlépe ve fritéze je to tak

VD: určitě nejlepší je na to fritéza --- na pánvi by(ch) to rozhodně <nešlo>

JS: a co k tomu hranolky asi ne já bych to viděl na nějaký šťouchaný brambor a podobně

VD: já bych to taky viděl na nějaký šťouchaný brambor neboli český brambor cé zet u nás je lehce s kořením je tam též slanina a trošku cibulky

JS: a ještě k tomu možná trošičku tatarské omáčky aby tam byl sosíček a bude to bez chyb

VD: ano taky bych si dal tatarku

JS: naše vaření je u konce já už musím jít jíst takže loučím se se šéfkuchařem václavem dobrovolným z restaurace belvedére v plzni na viděnou

VD: na viděnou taky se s váma loučím

JS: předávám slovo opět do prahy protože já musím jíst

((střih))

M: přesně tak Jiří Šobr ten má rád dobré jídlo doufám že ste to poznali z jeho reportáže pokud byste si chtěli ten recept zapsat najdete ho i na našich webových stránkách třikrát dvojitě vé tečka rozhlas tečka cé zet lomeno praha ((www.rozhlas.cz/praha)) no a já mám pro vás připravenou soutěžní otázku eee v reportáži Jiřího Šobra z pivnice belvedére z plzně se mluvilo i o tradiční plzeňské pochoutce která se menuje štrachanda a mě by zajímalo co do té

štrachandy patří musíte vyjmenovat alespoň tři základní a velmi důležité ingredience z čeho se ta štrachanda vaří pokud víte tak volejte ((telefonní číslo)) no a co můžete vyhrát dárkový poukaz na tisíc korun pro dvě osoby do pivnice belvedére v plzni

NÁZEV POŘADU: Pochoutky

DATUM VYSÍLÁNÍ: 10.1.2010

STANICE: Český rozhlas Region, Středočeský kraj

STOPÁŽ: 39 minut 2 vteřiny

ÚČASTNÍCI:

NK = Naďa Konvalinková, moderátorka

PR = Patrik Rozehnal, moderátor

PV = Petr Vondráček, herec, zpěvák, moderátor

((znělka))

NK: máte chuť změnit něco v kuchyni a užít si čas věnovaný přípravě jídla

PR: patrik rozehnal

NK: a naďa konvalinková vám nabízejí

PR: buď si jen tak poslechnout naše povídání nebo s námi i vařit

NK: na pomoc sme si pozvali herce muzikanta moderátora zpěváka a mašinfiru

PR: řídí totiž už pár let lokomotivu ne: tu ocelovou na kolejích ale tu hudební na jevištích

NK: máme štěstí protože nás navštívil muj eee kolega herec ale taky zpěvák a taky moderátor
petr vondráček

PV: ahoj naďo děkuju za pozvání

NK petře víš že sem překvapená že ty si vlasně gurmán prže ten recept co si nám dal je
zajímavej v podstatě králíčí maso sme v pochoutkách ještě neměli

PV: ne

NK: ty teď teda řekni ten recept co to bude

**PV: jasně a přitom je králík takovej zdravej že jo <málo ho> lidi jedi je to prosim vás
pěkně všichni milí posluchači je to: bílá králíčí omáčka kterou samozřejmě sem zvyklý
jíst od svý babičky od od dětství a miluju jí asi jako nejvíc ze všech jídel na světě co
existujou**

NK: (aha) počkej z kterého kraje pochází

PV: no babička je vod kolína

NK: od kolína

**PV: to je kolínsko já myslim že takovej takovej podobnej recept dělaj třeba i směrem
jako ve východních čechách k pardubicum a tak dál**

NK: ano

PV: ale třeba karlovarsko tam ho neznají tam ho prostě neznaj to vim stoprocentně

PR: je jasno co se bude vařit a bude ještě jasněji až si vyjmenujeme potraviny které sme si vyndali ze spíže a lednice

NK: připravit je tu malý pochoutkový diktát potřebujeme králičí hřbet

PR: drůbeží jatýrka

NK: drůbeží srdíčka

PR: dva kelímky smetany

NK: cibuli

PR: tymián

NK: bobkový list a nové koření

PR: pepř a sůl

NK: ocet

PR: hladkou mouku

NK: a brambory a doufejme že se na konci dnešních pochoutek budeme olizovat nejen my ale také vy

PR: začínáme jako vždy písničkou no a po ní už bude vařit petr vondráček

((znělka))

NK: znáte to že když přijde návštěva stejně skončí s celou rodinou v kuchyni u nás je to podobné proto teď vysíláme pochoutky z opravdové kuchyně

PR: a na návštěvu k nám přišel herec a zpěvák petr vondráček no a budeme s ním dělat králičí hřbet plněný drůbežími jatýrkami a srdíčky s bramborem

NK: takže já sem si připravila králičí hřbet

PV: ano

NK: eee řekl si že ho mám nakrájet na kousky zároveň sem si eee připravila srdíčka jatýrka

PV: hmm

NK: a cibuli takže všechno krájím na kousky a co teď

PV: tak všechno je to krásně připraveno eště chci doplnit že je možné pokud někdo má rád také drůbeží žaludky aplikovat do této omáčky

NK: taky sou [dobrý no no]

PV: [taky taky sou] hrozně vynikající možná vůbec nejlepší ale játra srdíčka tam prostě patřej no co s tím to maso ty srdíčka drůbeží drůbeží jatýrka a králičí maso nakrájené na kousky společně s rozkrojenou cibulí [dáme vařit]

NK: [už du na to]

PV: dáme vařit do vody tak aby to všechno plavalo a bylo pěkně potopeno ve vodě

[a: do]

NK: [dobře]

PV: toho všeho přidáme koření což je samozřejmě strašně důležitý a já protože sem chlap [a mam]

NK: [ano]

PV: rád výrazný chutě tak to chce všeho dát trošku víc než je psáno třeba v kuchařkách [nebo v těch receptech]

NK: [--- ano ano ano]

PV: takže všeho radši přidat řek bych že úplně nejtypičtější(ch) vůně pro tu omáčku je je vůně tymiánu takže tymiánu [bych]

NK: [aha]

PV: dal opravdu hodně eee já nevím tam to se dává na na žičky tak řekněme dvě vopravdu vrchovaté polívkové lžíce

NK: dobře

PV: ta:k potom bobkový list tak tři tři čtyři kousky radši čtyři abych se držel toho <co sem nastavil> nové koření pokud je v kuličkách tak samozřejmě asi nákejch pět šest kuliček a pepř pokud možno také kuličkový v celku ta[kových]

NK: [dobře]

PV: deset až dvanáct kuliček tak to se všechno bude vařit [pěkně]

NK: [čili vše]chno to dám do hrnce a začnu vařit

PV: všechno do hrnce a začne se to vařit [tak]

NK: [dobře]

PV: a eee klasi- na klasické trouby tady ty máš nad'o nákou turbotroubu určitě vid'

NK: ((smích))

PV: ((smích))

NK: (je tady) úžas[ná ---]

PR: [to byl zatím] turbohrnec

PV: <turbohrnec> takže my co máme obyčejnou plynovou plynový sporák <doma> tak dáme vařit a vaříme zhruba já [nevím]

NK: [dobře]

PV: tři čtvrtě hodiny cirka

NK: ano:

PV: tak co potom dál tak tento vývar celý sti- scedíme protože aby (byl) se chceme zbavit těch bobkových listů a těch kuliček všech ko- z k- z toho koření a tak dále scedíme necháme samozřejmě na plotně aby byl neustále teplý hmm a maso dáme zvlášť pokud můžeme umýt nemusíme já ho třeba nemyju já mám ty kousky tymiánu na tom masíčku rád jo takže to je todle teď pozor co uděláme vedle už vlasně můžem dávno vařit bla- brambory úplně klasickým způsobem vaříme brambory a eee poté co ten vývar se nám udělá ten masový myslim a z (toho) koření ze všeho tak eee si taky přichystáme smetanu smetanu smícháme s eee hladkou moukou je to tak s- todle je smetana já sem nikdy nevěděl co to je ta smetana kolik je druhů smetan nad'o

NK: zakysaná smetana [sla]dká

PV: [no]

NK: smetana teďko různě třicet tři proc[ent]

PV: [no:]

NK: [nebo]

PR: [na vaření] je dvanáctiprocentní [pravá smetana]

NK: [dvanácti pro-]

PR: by měla mít minimálně [taková ta kla]sická

NK: [třicet tři]

PR: ta jednatřicet je minimum a lépe třicet tři

NK: třicet [tři no]

PR: [a pak] sou takové ty poctivé čtyřicetiprocentní

PV: no tak já bych doporučoval pokud to máte rádi čes- českou kuchyni tak dejte tu nejsilnější a klidně víc [tý smetany nemusí]

NK: [dobře dobře]

PV: a takže to eee s s moukou smíchat pěkně

NK: tu až potom až bude měk-

PV: to až potom [no: to je eště to je eště]

NK: [až až bude mě- eee]

PV: čas a pak samozřejmě existuje taky smetana bedřich ale ten sem nepatří v tuhle chvíli tak

NK: ((smích))

PV: můžem si ho pustit

NK: ten má něco společného s vltavou

((smích))

NK: dobře ještě sem dala vařit brambory [které]

PV: [výborně]

NK: si říkal že máme uvařit vedle a potom se přidají do toho: hotového jídla

PV: ano

NK: no takže máme zaděláno [vono se to bude dělat samo]

PV: [(já myslim že máme zaděláno)]

NK: to je úžasný

PV: samozřejmě brambory taky do toho se dá sůl perfektní všecko je možné je vařit ještě ve šlupce

NK: aha

PV: a pak je teprve vostrouhat a nakrájet na tako[vý kolečka]

NK: [aha tak my] my sme tě předběhli

[protože]

PV: [(ale ne:)]

NK: sme to chtěli všecko stihnout tak už sme naloupali a už vaříme

PV: jako esteticky je to dokonalý [jak si jak to --- jak si ty]

NK: [(no tak ti tak) ti děkuju]

PV: brambory nakrájela

NK: za pochválení no a teď si můžem povídat

PV: tak jo:

NK: všecko se to vaří v jednom hrnci [to mám]

PR: [expe-]

NK: ráda takovejdle recept

PR: experimentujete rád v kuchyni co se týká receptů tedy vaření

PV: já právě vůbec j- víte já se přiznám že umim mí- míchaný vajíčka na tisíc způsobů hemendex si udělám střídám akorát ty šunky pod tím <a slaniny> aby to bylo trochu variabilní ale jinak sem bohužel slabej slabej kuchař to říkám na rovinu ale myslim že se to změní že se to může zlomit já vim že třeba spoustu lidí nedávno sem poslouchal rozhovor s richardem tesaříkem v rozhlase a ten mluvil vo tom že vlasně do někých pětatřiceti čtyřeceti jed po hospodách a maximálně si doma něco namazal na chleba z ledničky a že ho to vaření až oslovilo prostě v tom v tom zralejším věku tak já myslim že se to může přihodit i mně ale zatím zatím ne přiznám se úplně bez mučení že tenle

**recept sem si musel několikrát opakovat s- se svojí přítelkyní i i s babičkou a s mámou
abych si ho zapamatoval**

NK: ((smích))

PR: čili oni vás doma zkoušeli jako tak schválně jestli si to pamatuješ nebo jak to vypadalo

PV: no: to ne: ale prostě sem říkal prosím tě jaká jaká [<jaká je ta smetana správná a>]

NK: [((smích))]

PV: [<furt sem tím votravoval no>]

NK: [((smích))]

**PV: a to je hrozně jednoduchý jídlo navíc že jo to sou jídla který sou strašně složitý
[a todle]**

NK: [no právě]

**PV: todle je fakt jednoduchý za hodinu jíte v podstatě a je to hlavně pro ty a já mezi ně
patřím kteří mají rádi vopravdu třeba vnitř- vnitřnosti já vim že to zní tak vošklivě
třeba dát si uzenej jazyk nebo něco to je něco tak [dobrýho]**

NK: [to miluju]

**PV: nebo srdíčka na slanine s knedlíčkem a todlecto všecko vono to ubejvá ale sou
hospodyňky**

NK: plíčky

PV: plíčky [no plíčky]

NK: [na smetaně] no

PV: já to mám prostě rád

PR: nad'a tady šlehá tu smetanu o které ste mluvil před chvílí

NK: ano

PR: s moukou teda

NK: ano ano [(šlehám šlehám)]

PR: [tím to (podom)] budeme zahusťovat

NK: a tím to zahustíme až na konec

PR: existuje u vás doma v kuchyni nějaké tabu

**PV: existuje jedno jediný tabu to bohužel vypěstovaly ve mně tvrdé a zlé vychovatelky
z mateřské školky ((smích))**

NK: to máme všichni ňáký [ňáký]

PV: [no ---]

NK: traumata z toho [já mám zase]

PV: [to byl to byl] koncert- polokoncentrační tábor [já mám pocit]

NK: [no no no] pro mě

krupicová kaše trauma celoživotní

PV: a pro mě rajská polévka

NK: rajská [polévka]

PV: [rajská] taková ta hnusná jídelní [taková ta]

NK: [no no no]

PV: bez ničeho úplně (jak dyž je)

PR: s rejží na dně

PV: v podstatě jako když si vohřejete kečup

((smích))

PV: <fujtajbl> takže to je tabu asi u nás doma

PR: (a) zkoušel ste to napravit že byste si třeba objednal eee v restauraci rajskou polévku někde kde opravdu dobře vaří

PV: no: pak sou takový ty di- eee (zuppa di pomodoro) nebo takový ty jakože rajčatový polívky ty italský nebo ty minestrone kde kde plave ta zeleninka a není to rajčatovej protlak ale je to skutečně příjemný rajčatovokrémový a je to v pořádku

NK: jasně

PV: takže takovou tu takovou tu hnusnou sem myslel takovou tu tu jídelní tu tu vopravdu nemůžu nemůžu jíst ústřici sem zkusil jednou to je [taky ---]

NK: [to taky] nemusím

PV: já sem to jednou zkusil a nic

NK: nic [taky ne taky ne]

PV: [jako když po- pol]knete víc slin jako je to [to samý]

NK: [no: něco] strašnýho

((smích))

PV: <(a že si v tom) tak [užívaj ty lidi]>

NK: [přítom prej] delikatesa

PV: no zajímavý

PR: k tomu se asi musíš projít no

NK: já vim

PR: a musí být opravdu [čerstvé asi vyloženě vytažené ne]

NK: [ale nebudu to už zkoušet nemusím to zkoušet]

PR: nemusíš neúkoluji tě ((smích)) máte doma nějaké třeba speciální hrnky jako že každý máte svůj a rozdělené třeba podle toho co z toho pijete nebo tak vy se smějete

PV: já se směju tak (taď) moje přítelkyně která vlasně kojí že tak eee tak

PR: <má speciální hrnek>

PV: tak má speciální čaj pro kojící ženy a dává si ho do speciálního hrnku

NK: ano

PV: který sem vyhrál na nějakým golfovým turnaji ale to je jedno je to takovej obrovskej hrnek to je snad půllitr tak z toho to vona takle pije

PR: a máte tedy sadu hrnečků třeba šest vopravdu stejných anebo máte každý jiný jak to je u vás

PV: eee máme tam takovou hnus- hnusně světle světle

PR: <dostal sadu po šesti>

PV: světle růžovej servis [<takovej>]

NK: ((smích))

PV: eee konvička a šest malých hrnečků a ta se používá jenom když přijde někdo [jako komu]

NK: [návštěva]

PV: vykáme

NK: a to je ten růžový porcelán

PV: takovej no <takovej> já t- to bylo ve slevě [<--- sme dostali>]

NK: ((smích))

PV: já už si na to nepamatuju ale je to jakoby reprezentat- <reprezentativní> [nádobíčko]

NK: ((smích))

PR: ((smích))

((znělka))

(...) ((zajímavosti ze světa pochoutek))

((znělka))

PR: se zpěvákem a moderátorem petrem vondráčkem vaříme v pochoutkách další dobré jídlo

NK: a jestli se nepletu tak je to poprvé králičí maso navíc i drůbeží jatýrka a srdíčka s bramborem

PR: nezkontroluju to [ten hrnek tam (tak) --- probublávat]

NK: [podíváme se začíná to vonět] což je úžasný čili všechny ty ingredience

PV: no nad'o tobě to voní jako skoro u nás doma

NK: jo: tak to sem ráda

PV: ty vado no: trochu bych to [podlil]

NK: [no:]

PV: přesně dobře [to děláš naděňko]

NK: [malinko vý]borně tak no

PV: já si taky čuchnu [s dovolením]

NK: [začíná to] pod' si čuchnout tak jestli eště přidat toho kořeníčka ---

PV: dobrý je to takle to voní dobře

NK: takle dobře tak je to

(.)

PV: a co máme tady máme ten

NK: to sou brambůrky

PV: brambůrky

NK: tady se vaří voda

PV: to je celkem nezajímavej příběh ty brambory

((smích))

PR: <ta voda eště míň>

PV: (((smích)))

NK: [no: jinak máš všecko] jak si chtěl v jednom hrnci proč votvíráš [deset pokliček prosim]

PV: (((smích)))

NK: (((smích)) pejsek a kočička]

PV: [--- hrnci jako pejsek a když vařili dort]

NK: <vařili dort>

PV: no: jak tam dali --- hu- husí hlavu

NK: jo

PV: si to pamatuju měl sem knížku taky doma

NK: ((smích))

PR: kdo vám uvařil nejlepší jídlo v životě nebo na co třeba vzpomínáte že ste dostal od někoho jako jídlo

PV: no tak to bude asi někdo někdo z těch z těch příbuznejch nedá se nic dělat já nebudu chodit [(okol-)]

NK: [co vám] vařila babička ---

PV: babička no tak babička dělá třeba hořčicovou omáčku vokurkovou vomáčku s knedlíkem

NK: no no no

PV: to sou takový skvosty tam [plavou]

NK: [no jo]

PV: vokurky to úplně to dyž přijedete na takle prázdniny du se projet na kole vykoupu se s kamarádama si pohraju na indiány vrátím se domu a <tam mě čeká> co výborná minerálka vochucená a tadleta omáčka tak to je největší štěstí který na světě můžu zažít co se týče tadytoho kulinářskýho umění ---

PR: vy si ještě teď hrajete na indiány

PV: ne: to sem jako já sem tam [jezdil na prázdniny ale je pravda že sem]

NK: [((smích)) <(jako malý)> ((smích))]

PV: je pravda --- když ste na to takle patriku narazil že sem odmítal odmítal dospět jako chtěl sem zůstat ještě dítětem nevim proč nák mně to přišlo líto kolem těch třinácti let tak sem si eště ostentativně před rodičema hrál s legem ab- aby mě považovali za

NK: za malýho:

PV: <za malýho> a přitom už sem ty hormony se mnou začaly lo- lomcovat to s- dávám vobčas k dobru tu historku že přišly holky z osmičky jesi pudu ven už namalovaný a už jako takový ty položeny

NK: hmm

PV: a já říkám nemůžu prtoe mám rozestavěnej hrad tady z lega [(eee z toho lega)]

NK: [((smích))]

((smích))

PV: no: takže co sem to chtěl říct jo takže v týhle době sem si hrál na indiány eště pak sem přestal dneska už ne

((smích))

NK: já sem si taky hrála já sem byla vinnetou většinou a moje sestra byla old shatterhand

PV: jo

NK: no no no

PV: no tak vinnetou je takovej ženštější tak to si vyhrála

NK: <no:>

((smích))

PV: <old shatterhand>

NK: ((smích))

PR: <kdo (vám) hrál nšo-či>

NK: (to) sme neměli

((smích))

PV: <nepotřebovali ste (v tý době)>

NK: my sme byli ta dvojka silná [vid' a žádný]

PR: [((smích))]

NK: ((smích))

PR: eee abychom se dostali k jídlu a navíc vy hraje i na piáno dá se u piána při hraní něco jíst třeba nebo zkoušel ste to

PV: tak dobrá otázka spíš se u piána dá něco pít je to tak musím musím to říct je ideální můj vzor třeba jerry lee lewis tak měl dycky položenou skleničku whisky takle na piáně eee tuto pocucával během celého koncertu a to mě fascinovalo a já dyž sem třeba na chalupě kde mám křídlo a něco si cvičím trénuju nacházím nějaký nový to- tóny harmonie což je nemožné už najít něco nového dycky je to kopie něčeho aniž to víte tak tam si třeba dám dvojku vína taky je to sympatický ale jíst no tak možná nějaký chipsy by se daly dát ale to by drobilo na klaviaturu ne tam se nesmí nic jíst

NK: tam se nesmí

PV: tam se nesmí jíst takle to vidím já dyž si vezmu

NK: kdy ses [za]čal

PV: [no:]

NK: učit na klavír

PV: na klavír tak sem začal v sedmi jako chodit k paní profesorce

NK: do lidovky

PV: do lidovky ano

NK: (hmm)

PV: takže sem absolvoval ten jeden kurs ten sedmiletý

NK: a máš po někom hudební nadání někdo z rodičů j-

PV: no as- asi to je táta táta to je ten kdo kdo mi ukázal desky elvise a jak se to pouští na tom gramofonu a mně byl rok a půl už sem se to naučil pouštět

NK: jo:

PV: a když sem přišel ze školky tak sem v těch punčocháčkách prostě tancoval celý vodpoledne mě to strašně bavilo ten rock and roll nechápu proč vlasně chápu proč

NK: ((smích))

PV: (prže) je to kouzelná muzika

NK: je

PV: vopravdu rock and roll je nejvíc

PR: takže ste ho napodoboval i vizuelně třeba

PV: no tak vi- vono nebylo z čeho čerpat já měl dva obaly

NK: ((smích))

PV: <--- sem viděl fotku dvě fotky elvise až do svejch nákejch deseti let> a pak sem až pak se ukázaly v televizi nákej jo von von byl takovej film hranej kurt russell ho hrál elvise tak na tom sem byl v kině a z toho sem byl úplně unešenej jenže to nebyl elvis to byl herec kurt russell

NK: jasně no

PV: a pak se mi až později dostaly náký materiály na videu na videokazetě že sem měl najednou záznam nákýho koncertu z havaje

NK: já

PV: sem úplně slintal plakal že to bylo vopravdu to nebylo ty věci tady já ačkoli sem docela mladej ale až tak hluboce nepolíbenej tou totalitou která tady panovala těch čtyrycet let tak i já sem lovil prostě bayern mnichov abych slyšel hlas elvise v roce osumdesát dva osumdesát tři protože ty český rádia to nehrály dneska už to hrajou že jo no <puste elvise nákýho>

PR: zahrajem si elvise tak jo

PV: supr

((znělka))

(...) ((pět slov z kuchyně))

((znělka))

PR: se slovy na chvíli přestaneme a raději se podíváme na ten králičí hřbet s drůbežími jatýrky a srdíčky

NK: v pochoutkách je šéfkuchařem zpěvák a herec petr vondráček

PR: zůstaneme ještě u toho piána mě tak napadá když se jí a kouše tak vlasně přestáváte kvalitně slyšet přesvědčil ste se vy o tom třeba někdy když ste hrál nebo zpíval nebo něco dělal takle

PV: no: vidíte to máte pravdu tak trochu eee to je takovej syndrom tetřeva hlušce ale ten ten přestává slyšet při jiný činnosti <--->

((smích))

PV: <tetřev hlušec>

PR: <(to se ptát nebudem)>

((smích))

PV: no a já když koušu ale já dodržuju tu dvaatřicítku dvaatřicetkrát se má při- překousnout sousto

NK: ano no no

PV: někdy i pětštyrycet si dám většinou po ránu když brzy jako vstanu

NK: to si teda spočítáme tady [<v závěru>]

PV: [((smích))] já to nechápu a to má každéj ňáký dispozice já prostě musím víckrát kousnout vono to bude taky geneticky protože moje máma taky tak jako menší soustička tak jako přežvykuje polyká a dycky je poslední

NK: no

PV: dycky je poslední (to se říká) ten první je král a ten poslední je co nic asi

PR: louda

PV: [louda hmm ---]

NK: [louda louda]

PR: ale podle bontonu by si měl správně dojít jako poslední ne: čím později tím lépe

NK: tím lépe no určitě určitě [má]

PV: [jo:]

NK: se jíst pomalu a: má se hodněkrát kousat eee proto seš možná štíhlý že prostě všechno [---]

PV: [---]

NK: že že ten žaludek nemá tolik práce

PV: hmm

NK: to zpracovat

PV: jasně

PR: petře hraje moderuje zpíváte: chtěl ste dělat původně třeba něco jiného úplně

PV: původně sem chtěl dělat něco jinýho (proto) sem šel na gymnázium pak sem šel na vysokou školu ekonomickou na mezinárodní vztahy fakultu (ale) tu sem nedodělal bohužel protože sem byl línej se připravovat a učit

PR: kdy ste to zabalil v kolikátym

PV: zabalil sem to v kolikátym [((smích)) <myslíte semestru měsíci nebo ((smích))]

NK: [((smích))]

PR: <--- až tak brzo>

PV: ne: to já sem skončil v roce devadesát osum mě naposledy po třetí vyhodili já mě dycky vyhodili já sem udělal znova přijímací zkoušky uznali mi předchozí studium já sem (v podstatě) navazoval takle furt

PR: pak řekli po štvrtý už to nejde jo

PV: šlo to eště ale já už sem si říkal ty si takovej blbec [tři- třikrát se nechat vyhodit to je>]

NK: [((smích))]

PV: <rarity> tak sem řek dost prostě budu se věnovat tady tomu kumštu a v tý době vlastně i pan šimek tenkrát se kterým sme spolupracovali s lokomotivou tak říkal že nás chce do

televize tak sem si říkal tak je to jasný takže moje moje můj osud moje budoucnost se bude odehrávat v těchto v těchto [intencích]

NK: [(kruzích)]

PV: a kruzích no: takže sem si řek dobrý tak --- prostě nebudu inženýr ekonomie no a co stejně by mě to nebavilo co si budem povídat jako [ňáký propočty (jo)]

NK: [((smích))]

PV: i když jako ce- třeba cestování já sem se viděl jako jak budu cestovat někde ňákej diplomat nevim no

NK: hmm

PV: ale sem rád že to dopadlo jak to dopadlo

NK: jasně

PV: já myslim že bych tady jinak neseděl <kdybych byl někde> [((smích))]

NK: [no právě]

PV: <jako velvyslanec>

NK: kdo ví kde cestoval

PV: <v albánii>

NK: s kufrem peněz

PR: co vy víte třeba byste byl eurokomisař nove:j a my sme si vás pozvali

PV: a ty sou dobře placený ty se maj dobře že jo

NK: no: ty jo [ty jo]

PV: [tak víte] co tak já si du eště si podat přihlášku na tu vysokou školu

NK: že bys to dokončil

PV: <že to eště já to eště docvaknu> ale ty buňky už vodumřely to je jakmile člověk [takle ---]

NK: [to de rychle]

PV: někdo na to má já cejtim že na to už nemam že jak sem si třeba popral s matematikou abych jí pochopil tak sem dosáh ňákýho stádia ze kterym sem byl relativně spokojenej že sem spočítal tu matici a tak dál a dneska sem rád že dám dohromady já nevim jednoduchou nerovnici [prostě s:e to vytrácí]

NK: [to já už ani to ne] abych řekla pravdu

PV: trojčlenka ta je dobrá trojčlenku t: tu člověk musí prote s tou se setkává v praktickym životě myslim že i v kuchyni kolikrát

NK: ((smích))

PR: kdy si naposledy použila trojčlenku v kuchyni nad'o

NK: --- čoveče čoveče já ji snad nepoužila [nikdy v životě]

PV: [((smích))]

((smích))

PV: [sůl pepř a ty- tymián <to je trojčlenka> ((smích))]

NK: [((smích)) tak takle] no dyž myslíš takle tak to jo [to jo]

PV: [((smích))]

PR: byly nějaké rady které vám třeba miloslav šimek dal když ste takle začínal pozval si vás do pořadu profesně

PV: profesně no: tak já řeknu jediný co říkal petře poslouchej sou dvě možnosti je cesta nahoru anebo cesta dolů <pamatuj si to> ((smích)) to mi říkal no říkal spoustu věcí spoustu věcí velké sportovec nekuřák abstinent takže my s klukama s kapel- s kapelou samozřejmě na zájezdech že jo sme si šli za- na to pivo zašli a pedagog miloslav šimek to nerad viděl pak nám spílal ale já na to vzpomínám strašně rád na ty na ty léta bylo to skvělý naprosto skvělý [š- šest]

NK: [---]

PV: let sme byli po jeho boku a po boku zuzany bubílkový díky němu vlastně všechno je co je teď z čeho můžu čerpat z čeho můžu mít radost jako profesně a tak nebejt pana šimka tak bych možná byl ekonom teď no

((znělka))

(...) ((rychlovýslech))

((znělka))

NK ještě bych taky [(vosolila)]

PR: [je to dobrá] konzistence tedy

PV: vypadá to pěkně (a to) jak je tam takový to jak je to takový dr- drobenatý ta vomáčka

NK: (no no no)

PV: to je dobrý to je v pořádku (.) no:

PR: nad'o jaký to je ((šeptá))

NK: ježiš to bude dobrota ještě až se do toho přidá ten vocet

PV: ((smích)) no: ten vocet se musí dát no:

NK: tak vochu- chceš taky [vochutnat]

PV: [no jasně] vochutnám rád je to dobrý je to dobrý

[samozřejmě (je to) vynikající]

NK: [slaný je to dost] slaný je to dost

PV: slaný je to dost mam pocit no:

NK: taky vid'

PV: hmm

NK: tak až pak teda ten ocet na talíř [no:]

PV: [dobrý] v pohodě hele ten ocet tomu dá ten správnej

šmuk

NK: a eště to malinko zahustíme tedy

PV: tam totiž to samozřejmě není jednoduchý rozumíš nad'o to je

NK: to je

PV: babička dělá jednu verzi moje máma která se [to naučila kvůli tátovi]

NK: [jasně jasně jasně]

PV: tak dělá jinou verzi a moje přítelkyně teď chudák pláče aby docílila babiččinyh

kvalit

NK: no právě [(no: to to máš)]

PR: [my děláme tu čtvrtou] verzi

PV: vy děláte čtvrtou verzi já kdybych až kdybych já sám to dělal tak to bude pátá verze

to prostě ((smích)) je to [vono je to]

NK: [ty ale ale] dobrý to je

PV: je to dobrý je to dobrý

NK: je to výborný

PR: nad'a to tak trochu upgradovala jo

PV: no no

NK: ---

PV: sme- takle smetanu přesně tam taky eště naděnko přidej

NK: no no no no no no

PV: at' to je hustý at' sme tlustý [no jinak]

NK: [ty si to] můžeš dovolit chlapče ovšem to víš

((smích))

NK: se mnou je to horší

PV: to je lehký jídlo hla- takle je to něco mezi polívkou a hlavním jídlem [my třeba]

NK: [jasně]

PV: jako sme to měli k vobědu jako hlavní jídlo

NK: hmm

PV: normálně

((znělka))

PR: vypadá to že sme to zase zvládli a můžeme pod dohledem herce zpěváka a moderátora petra vondráčka dávat na talíř králíčí hřbet plněný drůbežími jatýrky a srdíčky navíc je to i s bramborem a smetanou

PV: výborně [takže nandáme brambůrky]

NK: [lžíce máme]

PV: přesně tak brambůrky

PR: nad'a bude nandavat a petr bude opakovat recept co: zvládneme to

PV: já myslím že to zvládnu zopakovat tady možná přeci jenom nad'o

NK: nestalo se mi něco

PV: jaks to jaks to udělala takle trošku jinak než to děláme tak to mohlo tu chuť malinko ovlivnit že že vlasně to maso který se uvaří se mělo přecedit a mělo bejt stranou a mělo se přidat až teď k těm brambůrkům a to všechno se zalije

PR: aha

PV: a my sme to udělali na z- nebo respektive nad'a to udělala rovnou v jednom hrnci to maso nechala v tom vařit a tak dál a tak dál takže to je chuťově trošku jiný ale já to zopakuju eště jednou pro jistotu takže dejte vařit brambory to je jasná věc klasickým způsobem potom do vody na sporák dejte vařit kuřecí jatýrka kuřecí srdíčka můžete dát také žaludky to je vynikající a potom králíčí maso může bejt ze hřbetu je vynikající jo: do toho dáme bobkový list tři kusy dáme do toho pepř v celku dáme do toho co sme tam eště měli nový koření hodně tymiánu a: co tam eště bylo

PR: jalovec

PV: (tak sem řek) [(všecko)]

NK: [bobkový] list

PV: bobkový list sem říkal taky [--- výborně]

NK: [ano ano ano] takže všechno

PV: a to všechno vaříme vaříme vaříme

NK: a nové koření si říkal

PV: to sem říkal [ano ano]

NK: [dobře]

PV: taky v kuličkách

PR: co sme eště říkali

((smích))

PV: a tymián tymián je velice důležitěj pro to jo: ten toho hodně tak považíme tři čtvrtě hodiny pak scedíme vývar necháme na plotně aby byl teplý a maso dáme zvlášť na talíř můžem ho opláchnout anebo nechat trochu ušpiněné od tymiánu mně to osobně nevadí tak vedle uděláme to že smícháme smetanu smetanu s moukou hladkou

PR: ano

PV: ano taky to o- ohřejeme to a nalejem to do toho vývaru vaříme mícháme paráda no a pak to všechno dáme do takle na talíř a je to úplně fantastický scedit scedit ten vývar eště před před tím eee před tou smetanou a to maso dát na talíř zvlášť pokrájet si trošku ty jatýrka a tak dál a to dát vlastně na brambory a brambory s tím masem poté zalejt už tou krásnou bílou vomáčkou plnou tymiánu

PR: deme jíst

PV: dobrý

NK: já už sem si přioctila tak ale bacha kluci o- ocet je hodně ostrý eee jako hmm hodně octí takže stačí opravdu malinko takže dobré chutnání

PV: dobré chutnání todle je cocet

NK: to je ocet vopravdu zkus malinko je octí to hodně já sem si docela dost ooctila ty ale je to výborný.

PV: je to dobrý ja já to jídlo mám strašně rád

NK: hmm

PR: to je fakt dobrý

NK: výborný ty sis neoctil ty nechceš

PR: já to zkouším zatím bez toho mám horkou bramboru

NK: hmm hmm no je to výborný

PV: co tam tam něco je trošku jiný

NK: něco ti chybí

PV: a já to nedokážu nedokážu to popsat

NK: hmm

PV: nedokážu to popsat protože nemam až tak vytrénovanej jazyk na tydlety

(.)

NK: nejseš zvyklej vod babičky

PV: jestli tam neni moc moc mouky možná víc mouky tam je trošku

NK: hmm

PV: asis tam dala víc mouky

NK: no zahustili sme chtěl si to hustší

PV: já vim no no no tak spíš smetanu to zahu- hodně smetany

NK: aha aha

PV: lepší [než]

NK: [dobře]

PV: moukou

NK: dobře dobře

PR: příště musíte přijet s někým z rodiny teda

PV: no to by to dopadne úplně stejně

((smích))

PV: to víš táta by se tady zasek že jo tady takovýho jídla všude kolem tady má nad'a vystavenýho

NK: ((smích))

PV: táta rád jí muj

NK: jo

PV: hmm

PR: je to dobrý ale

NK: moc dobrý

PR: ty brambory sou horký (se to musí jíst pomalu aby) se to trochu vychladilo (a/ale) fakt je to dobrý a nikdy sem to nejed nic takovýho

NK: a je to rychlý jídlo je to [---]

PV: [no no]

NK: to je fakt dobrej recept

PV: hmm

NK: díky a zdravej že jo s tím masíčkem já si to doma míň taky míň zahustim abych neměla tolik

(.)

PV: a je to hodně hustý z hlediska (.) těch brambor a toho masa že tam toho je hodně

NK: hmm

PV: jinak je to spíš jako polívkový to má bejt trošku

NK: jo jo

PV: trošku jako řídký

NK: aha

PV: no no

NK: a to sme ale měli než si řek eště přidat mouku víš

(.)

PV: hmm

NK: no je to vážně moc dobrý

PV: je to dobrý

NK: hmm

PR: tak petře my vám moc děkujeme za to že ste přišel že sme mohli ochutnat takový ten řekněme východočeský anebo středočeský recept z východní <části> a doufám že sme to moc nezkazili

PV: vůbec to nad'a nezkazila já se taky musím začít učit už konečně vařit sem trochu inspirován děkuji za pozvání do vašeho pořadu přeju dobrou chuť nad'o na viděnou snad někdy na jevišti třeba v [adéla eště]

NK: [adéla ještě] nevečeřela

PV: <ještě nevečeřela>

NK: budu se moc těšit

PV: taky takže [ahoj]

NK: [---]

PV: na shledanou

NK: a dobrou chuť všem posluchačům a děkujeme za vyprávění

PR: doufáme že i tento recept si připíšete ke svým oblíbeným vy tam doma na druhé straně rádia

NK: a kdybyste si chtěli připomenout i některé starší podívejte se k nám na internetové stránky vé vé vé tečka rozhlas tečka cé zet lomeno pochoutky ((www.rozhlas.cz/pochoutky))

PR: tak zas příště

NK: dobrou chuť

((znělka))

